

DIRCK FRANCKENSZ. PAUW

(THEODERICUS PAULI)

KRONIJCKE DES LANTS VAN ARCKEL
ENDE DER STEDE VAN GORCUM

H. BRUCH

DIRCK FRANCKENSZ. PAUW

(THEODERICUS PAULI)

KRONIJCKE DES LANTS VAN ARCKEL ENDE DER STEDE VAN GORCUM

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING
VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN
EN WIJSBEGEERTE AAN DE UNIVERSITEIT VAN
AMSTERDAM OP GEZAG VAN DEN RECTOR
MAGNIFICUS DR. J. D. VAN DER WAALS JR.,
HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER WIS-
EN NATUURKUNDE, IN HET OPENBAAR TE
VERDEDIGEN OP DONDERDAG 9 JULI 1931,
DES NAMIDDAGS TE 3 UUR

DOOR

HETTEL BRUCH

GEBOREN TE AMSTERDAM

AAN MIJNE VERLOOFDE
EN HARE OUDERS.

Bij het beëindigen van mijn academische studie voel ik mij gedrongen woorden van oprechte dank te richten tot allen die tot mijn wetenschappelijke vorming hebben bijgedragen.

In de eerste plaats tot U, Hooggeleerde Brugmans, hooggeachte Promotor. Ik dank U voor Uw onderwijs, voor de steun en de belangstelling, en niet het minst voor de vriendelijke raadgevingen die ik steeds van U heb mogen ontvangen, niet slechts bij het schrijven van dit proefschrift, maar ook gedurende mijn studiejaren.

Al koos ik, Hooggeleerde Posthumus, Uw vak niet tot het eigenlijke onderwerp mijner studie, toch ben ik U dank verschuldigd voor al hetgene dat ik van U leerde en voor de steeds door U getoonde belangstelling.

U, Hooggeleerde Stoett, betuig ik mijn hartelijke dank voor Uw onderricht, dat mij van veel nut geweest is bij het bewerken van mijn proefschrift. Tevens ben ik U zeer erkentelijk voor de groote welwillendheid die U mij meermalen hebt betoond.

Ook U, Hooggeleerde Prinsen, Scheltema en Van Apeldoorn ben ik zeer verplicht voor Uw aandeel in mijn academische opleiding. Ten slotte mijn welgemeende dank aan de ambtenaren der Universiteitsbibliotheek van Amsterdam voor hun onovertroffen bereidwilligheid en hulpvaardigheid.

INLEIDING.

DE GESCHIEDSCHRIJVING IN DE 15-DE EEUW.

Een wetenschap wordt bepaald door twee factoren : een object en een methode. Het object der historische wetenschap is de studie der verschillende concrete menselijke handelingen, niet in hun principieele regelmaat, maar in hun incidenteele verschijningsvormen ; en bovendien van de causale samenhang der verschillende handelingen. Men volgt bij het vaststellen der menselijke daden de critisch-philologische methode, omdat men de historie grootendeels moet bestudeeren door middel van geschriften ; de studie van die onderdeelen der historie waarvoor ons geen geschriften overgeleverd zijn, moet men volgens andere methoden beoefenen, met het gevolg dat somtijds dergelijke takken van wetenschap (bijv. praehistorie, archaeologie) niet tot de historie worden gerekend.

Niet echter alleen de menselijke handelingen als concrete feiten, maar ook de sociale normen kan men onderzoeken in hun incidenteele verschijningsvormen, en evenzeer rekent men een dergelijk onderzoek tot de wetenschap der geschiedenis. De vaststelling der normen geschiedt volgens sociologisch-statistische methode ; heeft men dit voltooid, dan kan men de normen op dezelfde wijze causaal groepeeren als men dit de concrete historiefeiten doet. Dit vaststellen van de causale samenhang geschiedt in beide gevallen — hetzij men de historiefeiten door overlevering kent, hetzij men ze langs andere weg heeft vastgesteld — volgens individueel- en sociaal-psychologische (in enkele gevallen physiologische) regels. De historiographie is een tak van wetenschap die zich gedeeltelijk los van de overige geschiedeniswetenschap laat beoefenen. Het object der historiographie is de historische letterkunde, dus de letterkunde voorzoover zij tot doel heeft geschiedenis te schrijven. Het is hierbij voorshands onverschillig, of zij middellijk dan wel onmiddellijk op het historisch gebeuren berust. De studie van de samenhang der geschiedschrijving en van de wederzijdsche beïnvloeding der schrijvers van elke periode is van belang voor de kennis van het historisch inzicht der geschiedschrijvers in die perioden : hoe zij tegenover hun bronnen stonden en wat zij als onmiddellijk doel van hun werk beschouwden. In dit opzicht kan men de Nederlandsche historiographie als een onderdeel der Nederlandsche letterkunde beschouwen, ware het niet dat men de letterkunde in engeren zin opzettelijk beperkt tot in één taal geschreven werken, wat echter het organisch geheel van de letterkunde als geestesuiting verbreekt.

Sinds het midden der 14-de eeuw beheerscht Beka de Nederlandsche historiographie, althans het Hollandsch-Utrechtsche deel. Al mag men Beka als historiebron niet hoog aanslaan, historiographisch blijft hij het belangrijkste geschrift der Nederlandsche middeleeuwsche geschiedenis ; doordat andere landen, als Brabant, Gel-

derland, een kroniek als die van Beka missen, is hun geschiedenis ook eeuwen lang op de achtergrond gebleven. De groote hoeveelheid handschriften, bewerkingen en vervolgen van Beka kunnen zijn beteekenis getuigen. De invloedrijkste en meest gelezen Nederlandsche historieschrijvers der 15-de, 16-de en 17-de eeuw weten weinig anders te schrijven dan Beka-bewerkingen, want in wezen zijn de geschriften van Jan Gerbrandszoon van Leiden, en Gout-hoeven niets anders.

Onder de historiographen der 15-de eeuw neemt de Gorcumsche pastoor Theodericus Pauli een eigenaardige plaats in : hij is minder bekend dan hij verdient en was ook in zijn eigen tijd wel minder bekend dan hij zelf wenschte.

DIRCK FRANCKENSZOOM PAUW.

(Theodericus Pauli).

Wat wij weten omtrent het leven en de werkzaamheid van Theodericus Pauli is ons eerst stuk voor stuk bekend geworden. Van zeer verschillende kanten is door onderscheiden schrijvers telkens een fragment aan de dag gebracht, maar een gaaf geheel, een omvattend overzicht van zijn leven en arbeid, is dat niet geworden. De navolgende verhandeling bedoelt een bijdrage te zijn tot een nog niet onderzocht deel van zijn wetenschappelijke arbeid ; geenszins ben ik echter van meening dat hiermee het materiaal van onze kennis uitgeput is.

Vooraf moge gaan een samenvatting van datgene wat ons van Theodericus Pauli bekend is. Het moge weinig schijnen ; maar wanneer men alles bijeenvoegt, is het voldoende om ons eenig inzicht in zijn karakter te geven ; wij mogen bovendien niet uit het oog verliezen, dat van andere historieschrijvers uit de 15-de eeuw, als bijv. Johannes de Leydis, ons even weinig bekend is.

Verscheidenen hebben over Pauli geschreven. Men kan de verhandelingen dezer schrijvers verdeelen in twee groepen : de latere, die op historisch onderzoek berusten, en die niet meer gegevens verwerken dan aan ons nog bekend zijn, en de vroegere, die op min of meer directe overlevering berusten, wellicht op bronnen die thans voor ons verloren zijn.

De jongere schrijvers zijn de volgende :

F. X. de Ram, *Compte-rendu des séances de la Commission royale d'histoire* II Brussel 1838, p. 98 sqq.

Werner Focke, *Theodericus Pauli*, diss. Halle 1893.

H. Obreen, *Theodericus Pauli*, *Bijdr. Vad. Gesch.* 1909, p. 373 sqq.

A. Hulshof, *Theodericus Pauli*, *Utr. Bijdr.* 1914, p. 123—134.

de z. *De biograaf van Jacoba van Beieren*, *Gids* 1914, I, p. 379.

H. Obreen, *Theodericus Pauli*, *Nieuw Nederl. Biogr. Woordb.* I, 1401.

Voor al uit het hierboven genoemde werk van Focke trekken we het volgende overzicht van Pauli's leven.

Hij is geboren te Gorcum in 1416 (of begin 1417), werd priester en kanunnik in 1442, en leefde nog in 1489, gelijk blijkt uit zijn eigen mededeeling :

„--- ego Theodericus Pauli ex territorio et dominio de Arckel, oppido de Gorinchem natus, presbiter et vicedecanus ecclesiae Sanctorum Martini et Vincencii ejusdem oppidi de Gorinchem, --- incipiens anno aetatis meae septuagesimo tercio, canonicatus sive sacerdotii mei anno quadragesimo --- anno Domini 1489.”¹⁾

In twee oorkonden van 24 Oct. 1472 en 1 Febr. 1473 blijkt hij te zijn „vicedecanus sive senior canonicus ecclesiae collegiatae et parochiatae Beatorum Martini et Vincentii Gorcomiensis.”²⁾ In 1474 schreef hij in een zijner werken³⁾ :

„Quae quidem ego Theodericus Pauli, presbyter minimus et licet indignus, vicedecanus tamen ecclesiae Sanctorum Martini et Vincentii in oppido de Gorinchem, Trajectensis diocesis, in quibusdam libris munimine sigilli venerabilis patris et domini, domini Johannis de Arckel, episcopi Trajectensis, postea Leodiensis ecclesiarum, legenda reperi, et quae corporaliter visitando reliquias in Remagen et in Sibergk, Coloniae et in Dusseldorp legi et qua a venerabilibus personis fide dignis audivi et in veritate comperi.

Hij noemt zich Theodericus Pauli, en slechts op een plaats voegt hij daar nog een naam aan toe :

„Et is Theoderico Pauli alias Franconis, canonico de Gorchem --- enarravit.”⁴⁾

Zijn naam wordt vertaald door De Ram⁵⁾ : „Theodoricus Pauli ou Thierry Pauwels,” verduitscht door Hulshof⁶⁾ : „Nu leefde er te Gorcum een aanzienlijk geestelijke, Dirk Paulssoon.”

Beide schrijvers zijn hierin vermeteler dan Focke, die niet verder gaat dan de vraag : „Ob „Theodericus Pauli” unsres Autors wirklicher Name ist, oder ob er ihn nur als Kleriker sich beigelegt hat, kann zweifelhaft erscheinen.”⁷⁾

De vertaling van De Ram is afkomstig van De Nelis⁵⁾, die ons meedeelt :

(p. 64) „Ex eadem libraria suppellectile, quae hodie in Bibliothecam Regiam Bruxellensem transiit, accepimus Theodoricum

1 Chron. Univ. II fo. 298', geciteerd door De Ram, l.c. 105 ; Focke, l.c. 13-14 en Obreen, Bijdr. 1909, p. 374.

2 Focke, l.c. 14.

3 Translatio Sancti Apollinaris, geciteerd bij Focke, l.c. 15.

4 Historia de cladibus Leodiensium, geciteerd bij Focke, l.c.

5 De Ram, l.c. 98.

6 Gids 1914 I, 383.

7 Focke, l.c. 14. Zonderling is de betiteling door Potthast, Bibl. hist. Medii Aevi II p. 1056 : Theodericus Pauli, sive Paulus, alias Franco.

8 C. F. de Nelis, Belgicarum rerum Prodromus, Antw. 1790, p. 64—65.

Pauli Gorcomiensis sat magnum opus, quo tum historiam antiquam omnem, tum recentiore, et maxime Europaeam, complexus est - - -"

en in Fransche vertaling :

(p. 65) „Parmi les richesses littéraires que renferme actuellement la bibliothèque Royale de Bruxelles, nous avons trouvé un ouvrage assez considérable d' un certain Thièri fils de Paul, ou Pauwels, natif de Gorcum. Nous savons d'ailleurs que ce Thièri étoit Chanoine-Régulier."

Geen der schijvers verklaart intusschen de merkwaardige alias die hij eenmaal noemt. Toevallig is echter ook zijn naam in Dietsche vorm ons bewaard gebleven, en het blijkt daaruit dat de vertaling Dirk Paulsz., hoe aannemelijk ook op het eerste gezicht, onjuist is. Te Gorcum heeft n.l. een schrijver geleefd, Aert Kemp Imbertsz., die een oorkondenboek van Gorcum heeft samengesteld, loopende tot $\pm$ 1520. Dit is ons niet in originali bekend, maar wij bezitten een oorkondenboek van zijn kleinzoon Aert Kemp Jacobsz. Vos ¹⁾, waarvan het eerste deel een afschrift is van „mijn oudevaders boeck," gelijk hij het uitdrukt. Aert Kemp Jacobsz. schreef dit oorkondenboek in 1577 ; hij leefde nog in 1609, en moet omstreeks 1550 geboren zijn ; zijn grootvader is geboren in 1485 ²⁾, in een tijd dus, dat de geleerde kanunnik nog leefde. De naam waarmee Aert Kemp Imbertsz. Pauli noemt, kunnen we derhalve beschouwen als meegedeeld door een lateren tijdgenoot, en A. Kemp Iz. noemt hem niet anders dan Dirck Franckensz. Pauw ³⁾.

Pauli noemde hij zich dus als geestelijke, en wel als latiniseering van zijn achternaam Pauw ; in de hoogrenaissance zou hij zich ongetwijfeld Pavo of Pavonius hebben genoemd, maar nu was de middeleeuwsche traditie nog sterk genoeg tot de — overigens zeer gewone — benoeming naar een der Apostelen. Zijn vader heette blijkbaar Frank Pauw. Hoewel in de geslachten Pauw, die in de vijftiende eeuw te Utrecht en te Dordrecht woonden, de naam Frank voorkomt, is het zeer onzeker of hij aan deze families geparenteerd is, en hoe in dit geval de familieverhouding is geweest. Een Frank Pauw die in 1416 te Gorcum heeft gewoond, is niet meer terug te vinden.

1 Bewaard in het Gemeente-Archief te Gorinchem.

2 Abr. Kemp, Leven der Doorluchtige Heeren van Arkel, p. 405 : „In dit jaar 1485 den eersten van Oogst-maant wiert geboren Aard Kemp Engbertsz., mijn groot-vader, sone van Engbert de Kemp Jansz. en van Geylwich, Aard Vos Everssens dochter, om welkers aansien hij ook wilde genoemd zijn Vos Engbertsz." Abraham Kemp was een neef van Aert Kemp Jacz. ; de eerste stelt n.l. op blz. 76 van zijn gedrukt werk een rij van zijn voorouders op : „Sulks dat aftellende ik zij de 7. persoon na Matias de Kemp : Als 1 jonkker Berkhoud, 2 Engbert, 3 Johan, 4 Engbert, 5 Aard, 6 Aard, 7 Abraham." Aert Aertsz. heeft dus blijkbaar een (jongeren ?) broer Jacob gehad, die de vader is geweest van onzen Aert Kemp Jacz., schrijver van het nog bewaarde Gorcumsche oorkondenboek.

3 Zie hierna p. X.

DE GESCHRIFTEN VAN PAULI.

Pauli's hoofdwerken zijn ons grootendeels nog bewaard. Het zijn twee compilaties, een van de algemeene en een van de vaderlandsche geschiedenis.

Het eerste is bekend onder de naam *Chronicon Universale* en bestond uit drie deelen¹⁾.

Van het eerste deel is slechts de helft bewaard. „Diesem ersten Teile seiner grossen Kompilation gab Theodericus den Namen *Speculum hystoriale* ---. Von diesem „Geschichtsspiegel“ scheint nun aber unsre Hs. nur die zweite Hälfte (Buch XIV-XXVII) zu enthalten, welche mit dem Konzil von Nicaea 325 beginnt. Wenn wir nun auf Bl. 56b lesen:

„Regnum Romanorum quia a Trojanis descenderat superius satis diximus in libro de quatuor regnis maioribus”

so scheint der Schluss erlaubt, dass unter letzterem Buche die nicht erhaltene erste Hälfte unsres Geschichtsspiegels zu verstehen sei.”²⁾

In dit verloren deel moet dus o.a. de geschiedenis van Troje gestaan hebben, benevens die van de rijken die uit Troje hun oorsprong meenden te mogen afleiden.

De tweede helft van het eerste deel bevat de geschiedenis van keizers en pausen sedert 325 tot aan het jaar 1480; het is nauwkeurig beschreven door Focke in zijn meermalen geciteerde dissertatie.

Het tweede en derde deel zijn beschreven door De Ram en later door Obreen. Een nadere bestudeering zijn zij overwaard. Het tweede deel bevat fo. 5 de volgende mededeeling:

„Huc usque scilicet ad Sixtum IV et Fredericum III imperatorem, cum gestis regum et judaeorum, pontificum Romanorum grandi labore in primo volumine digessi, scilicet usque ad annum mccccxxx. Nunc vero in praesenti volumine compilavi gesta patriarcharum, regum, archiepiscoporum, docum, episcoporum, comitum et abbatum et aliorum dominorum.”³⁾

Een overzicht van de inhoud wordt gegeven door de Ram⁴⁾ en door Obreen⁵⁾, waarnaar ik verwijs. De Bollandisten hebben verscheidene stukken eruit overgenomen, opgesomd bij Focke⁶⁾.

„Bevat de eigenlijke kroniek niets wat onze geschiedkundige bijzonder interesseert,” zegt Obreen. Men moet echter het slot uitzonderen, waar Pauli (dus een tijdgenoot) het laatste deel van de hoeksche en kabeljauwsche strijd vertelt.

Het derde deel draagt de titel „*Liber bellorum Dei*,” en bevat de oorlogen tusschen christenen en heidenen.

1 De volledigste beschrijving geeft Focke, Theodericus Pauli.

2 Focke l. c. 8—9.

3 Meegedeeld door De Ram, l. c.; verbeterd door Obreen l. c. 376.

4 De Ram l. c. 100 sqq.

5 Obreen, Bijdr. 1909, 373 sqq.

6 Focke l. c. 9—10.

Behalve deze algemeene geschiedenis in drie deelen schreef hij een handboek der vaderlandsche geschiedenis, in afschrift bewaard in de Universiteitsbibliotheek te Utrecht ms. no. 1650. Een beschrijving geeft Schmedding ¹⁾ :

„Het is een copie van een Latijnschen Beka met vele vervolgen en toevoegsels in drie deelen. Bondam liet ze vervaardigen naar een origineel, dat niet voltooid was. ²⁾ - - - Reeds vóór het einde van Beka's oorspronkelijke kroniek is de tekst al geïnterpoleerd. In het tijdvak, dat tusschen 1393-1423 ligt, treden de Stichtsche gebeurtenissen geheel op den achtergrond en wordt alle aandacht geschonken aan Holland. De Arkelsche oorlogen b.v. nemen zeer veel plaats in en worden beschreven op een wijze, die een Kabeljauwsch auteur verraaft. Zij hebben blijkbaar de volle sympathie van den schrijver.”

Deze kroniek, die ik gemakshalve *Chronicon Hollandiae* noem, schrijft Hulshof ³⁾ terecht toe aan Pauli.

Op een eigenaardigheid die in al deze geschriften voorkomt, wil ik nog wijzen. Autograaf zijn de door Focke en De Ram-Obreen beschreven handschriften. Hierin heeft Pauli aan de aanvang, in het midden en aan het slot telkens eenige bladzijden opengelaten om die later te kunnen vullen met andere aantekeningen ⁴⁾. Ditzelfde is het geval geweest met zijn *Chronicon Hollandiae*, al heeft de kopiist deze toestand niet begrepen, en daardoor eenigszins verdoezeld. Hij laat n.l. wel eenige bladzijden open als er in zijn origineel leegte bladzijden waren, maar als ze later volgeschreven waren, copieert hij rustig door ⁵⁾.

Wilde nu Pauli over een of ander onderwerp iets schrijven, dan placht hij uit zijn zelf vervaardigde handboeken de stukken af te

1 L. C. M. Schmedding, *De regeering van Frederik van Blankenheim*, diss. Leiden, 1899, p. V.

2 De laatste bladzijden bevatten n.l. de opstand der Luikenaren, waarvan het verhaal in andere uitgaven op dezelfde wijze onvoltooid is gebleven. Het schijnt dat Pauli opzettelijk op een dergelijke wijze dit verhaal heeft afgebroken, maar de redenen zijn duister.

3 Hulshof, *Gids* 1914 I 379. Ik meen dat geen enkele grond tot twijfel aan het auteurschap van Pauli bestaat en het is mij niet duidelijk waarom Dr. J. D. Hintzen (*Bijdr.* 1922, p. 137) spreekt van „den compiler van de zoogenaamde Beka-bewerking van Theodoricus Pauli.”

4 Focke l. c. 91. Het Brusselsche handschrift is weinig bijgewerkt; ook op andere gronden moet men aannemen dat dit later is geschreven dan het Breslausche en dan het *Chronicon Hollandiae*.

5 Zoo is bijv. de geschiedenis der zijtakken van Arkel en van Asperen (p. 282—286) ongetwijfeld een dergelijke latere invoeging. Soms is door den kopiist aangegeven dat er leegte bladzijden in het origineel waren, bijv. p. 452: „Tria folia nempe fol. CLVIII, CLIX, CLX, vacua in codice erant relicta, quibus progeniem illam sive genealogiam minorum de IJsselsteyn forsitan postea describere sibi proposuehat librarius. Fol. vero CLXI, historiam de Gulielmo XVIII Comite Hollandiae persecutus est.”

schrijven die hij noodig had. Al zijn andere geschriften zijn n.l. in deze mss. terug te vinden ¹⁾).

Uit het *Chronicon Hollandiae* zijn getrokken :

Historia de cladibus Leodiensium (1467), ed. De Ram.

Codex Tegernseënsis (1477), ed. F. Löher, *Abhandl. Histor. Classe der Kön. Bayer. Akad. der Wissenschaften*, X, 1867, p. 12—28.

Tegernseënsis (1477), ed. F. Löher, *Abhandl. Histor. Classe der Kön. Bayer. Akad. der Wissenschaften*, X, 1867, p. 12-28.

Uit het *Chronicon Universale* :

Compendium de rebus actis sub ducibus Burgundiae (1380—1485), ed. Kervyn de Lettenhove, *Chronique s relatives à l'histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne* (II), 1876, p. 235—263.

Eenige woorden over het handschrift van Tegernsee voeg ik hierbij. De titel van het geschrift is :

„*Hystoria de comitatu Hollandiae qualiter Philippus dux Burgundiae factus fuit primus (!) tutor et postea comes Hollandiae etc.*”

Het bevat de geschiedenis van Jacoba van Beieren, getrokken uit het *Chronicon Hollandiae*, gelijk Hulshof ²⁾ heeft opgemerkt. Hier zoowel als elders blijken Pauli's kabeljauwsche opvattingen : „--- Johannes dux Bavariae electus Leodiensis, unicus frater ejusdem illustris Wilhelmi ducis Bavariae defuncti, tunc verus et indubitatus heres Hanoniae, Hollandiae, etc.”

Het Tegernseeër handschrift is geen autograaph, daar spellingen als Scauben (Schouwen), Caysweck (Gaesbeek), Jorinchem (Gorinchem) onmogelijk van Pauli kunnen zijn.

Een nauwkeurige beschrijving van het *Chronicon Hollandiae* ware zeer wenschelijk, daar het volgens Hulshof de bron is van verscheidene andere kronieken. „Reeds Bolhuis van Zeeburgh heeft --- [Bijdr. 1875, p. 363 sqq.] er op gewezen --- dat deze alle geput hebben uit eene Latijnsche kroniek ---. Deze --- kroniek nu is ons bewaard in bovengenoemd handschrift der Utrechtsche universiteitsbibliotheek No. 1650 ---” ²⁾ Als jaartal van dit laatste geldt ± 1468 (wat echter in verband met het feit dat de copiist latere aantekeningen in de text heeft gevoegd, opnieuw onderzocht moet worden ; de eerste bewerking van het *Chronicon Hollandiae* van Jan van Leiden, die volgens Hulshof's redeneering op Pauli's kroniek berust, is van 1468. Hier ontstaat dus weer een vraagstuk. Een beschrijving van Pauli's *Chronicon Hollandiae*, die geregeld naar Beka moet verwijzen, is echter vrij nutteloos zoo lang wij geen nieuwe uitgave van Beka bezitten.

Voorts heeft Pauli iets te maken met de valsche *Vita Sancti Suid-*

1 Alleen het *Miraculum Sanctae Barbarae* schreef hij 1460, naar hij zelf meedeelt, dus vóór zijn handboeken ; hij heeft het later in zijn *Chron. Hollandiae* ingevoegd en daaruit weer afgeschreven voor zijn Arkelsche kroniek.

2 Gids 1914 I p. 384.

berti¹⁾; Hulshof²⁾ beschouwt Pauli zelf als den vervalscher; voor deze meening is veel te zeggen.

Eenige kleinere verhandelingen zijn:

Miraculum Sanctae Barbarae, ed. Surius, De probatis Sanctorum historiis VI p. 693.

Translatio Sancti Apollinaris (1474), Acta Sanctorum Boll. 23 Jul. V p. 370—374.

Eenige voorzichtigheid is bij de beschouwing van deze korte verhandeling noodig. Het schijnt mij n.l. toe dat sommige uitgevers (Kerwijn en de Bollandisten) hebben gehandeld als De Nelis, en de uittreksels die zij publiceeren zelf gemaakt hebben, zoodat niet mag worden gesproken van geschriften van Pauli. Het uitgebreide handschriftenonderzoek dat deze zaak moet beslissen ligt thans niet op mijn weg.

Er blijft nog over een geschrift dat tot nog toe niet teruggevonden is, n.l. een kroniek der heeren van Arkel die aan hem toegeschreven wordt. Obreen³⁾ stelt het vraagstuk als volgt: „Van Heussen noemt hem nog als schrijver van een kroniek der heeren van Arkel; De Ram ziet deze in de door Matthaeus uitgegevene. Onwaarschijnlijk is dit niet, een studie der handschriften zou dit wellicht kunnen uitmaken.”

De Ram argumenteert zijn toeschrijving met de volgende woorden⁴⁾: „Antoine Matthaeus, dans ses *Analectes*, tom. V p. 201—240. a publié *Auctoris incerti de vita et rebus gestis dominorum de Arke. succincta narratio*. Nous croyons avoir des raisons suffisantes pour attribuer cette chronique à Theodericus Pauli, et même pour la considérer comme une pièce destinée à faire partie de son grand recueil historique. En effet, elle est entièrement calquée sur la chronologie historique des seigneurs d'Arkel, que nous trouvons dans la 2e partie du manuscrit, p. XII vers.; elle s'étend plus particulièrement sur ce qui s'est passé à Gorcum et dans les environs de cette ville, où Theodericus Pauli naquit en 1416, et on reconnaît aisément le cachet qui distingue tous ses écrits. --- Les seigneurs d'Arkel avaient le lieu de leur sépulture à Gorcum, et vers 1373 Othon d'Arkel y établit avec son frère Jean, évêque d'Utrecht, un chapitre de douze prébendes⁵⁾. Nous venons de voir que Theodericus Pauli a été vice-doyen de ce chapitre, et que pendant à peu près un demi-siècle il y a eu sa résidence. D'ailleurs, le récit d'un miracle opéré à Gorcum en 1448, par l'intercession de sainte Barbe,

1 Diekamp, Hist. Jahrbuch II (1881) p. 272 sqq.; Focke l. c. 16.

2 Hulshof, Utr. Bijdr. 1914.

3 Obreen, Bijdr. 1909 p. 375.

4 De Ram l. c. 106.

5 Bisschop Jan was in werkelijkheid niet de broer, maar de oom van Otto van Arkel; alle berichtgevers volgen echter de opgave van den Anonymus, die dus blijk geeft niet historisch betrouwbaar te zijn. Vgl. J. C. Ramaer, Geographische Geschiedenis van Holland bezuiden de Lek en Nieuwe Maas in de Middeleeuwen, Verh. Kon. Akad. Wet. Afd. Lett. N. R. II, 3 (1899), p. 279.

nous prouve encore qu'il y exerçait les fonctions du saint ministère." Ieder nader bewijs dat juist deze kroniek door Pauli geschreven is, ontbreekt, behalve dan de opmerking dat „on reconnaît aisément le cachet qui distingue tous ses écrits." Ik weet niet waarop De Ram met deze woorden doelt. Pauli placht allerhand geschriften af te schrijven en te compileeren, en deze zeer onpersoonlijke methode dunkt mij weinig geschikt om argumenten te leveren, aan stijl ontleend. De kroniek bij Matthaeus is inderdaad een compilatie, maar ik betwijfel of De Ram hierop doelt, aangezien hij het waarschijnlijk evenmin heeft opgemerkt als andere schrijvers: mij is althans geen verhandeling bekend waarin dit ook maar aangeduid wordt. Voor ik nader inga op de quaestie van de verhouding van Pauli en de bij Matthaeus uitgegeven kroniek, moet ik eerst de argumenten nagaan, waarop onze wetenschap berust dat Pauli een kroniek der heeren van Arkel heeft geschreven. De Ram tracht het aannemelijk te maken door te wijzen op zijn woonplaats, en geeft bovendien de volgende bron op ¹⁾:

„Van Heussen, op. cit. ²⁾ tom. I p. 239, d'après Abraham Kemp, auteur d'une histoire des seigneurs d'Arkel et de la ville de Gorcom, imprimée en 1656, attribue à Theodoricus Pauli une chronique d'Arkel (Arkulaei chronici auctor)."

Inderdaad, Van Heussen schrijft hem een dergelijke kroniek toe, maar doet dat niet alleen op gezag van Abr. Kemp, die deze zaken ook in het geheel niet helder uiteenzet. Van Heussen spreekt alsof hem de zaak door bijzonders gegevens bekend, en dat is zeer wel mogelijk. Hij zegt het volgende ³⁾:

„Theodorus Franconis, vice-decanus et curatus anno 1449.

Arkulaei chronici auctor --- de quo etiam infra."

en voorts ⁴⁾:

„Theodoricus Pauli, alias Franconis, Gorcomiensis, canonicus, non regularis, ut eum Valerius designat, sed collegiatae D. Vincentii ecclesiae Gorcomii canonicus, dein vice-decanus, ac curatus anno 1449. Arkulaei chronici auctor. Dictus Valerius tribuit ei historiam de cladibus Leodiensibus per Carolum Audacem, asservatam in bibliotheca publica ecclesiae Tornacensis."

De mededeeling „Arkulaei chronici auctor" doet hij blijkbaar op eigen gezag, immers hij plaatst er geen verwijzing bij, terwijl hij op andere plaatsen het werk van Abr. Kemp in een noot noemt. Bovendien noemt hij eenige bladzijden te voren ⁵⁾ in een noot: „Anonym. de vita & gest. Dominor. Arckel," die hij dus in het geheel niet met Pauli's kroniek in verband brengt.

1 De Ram, I. c. 107.

2 d.i. Historia Episcopatum Foederati Belgii per H. F. v. Heussen, Lugduni in Batavia 1719.

3 ibid. p. 237.

4 ibid. p. 239.

5 ibid. p. 236.

In de vertaling die van Van Heussen's werk gemaakt is ¹⁾, luiden de aangehaalde plaatsen als volgt :

„Dirk Franken (Theodorus Franconis) is in 't jaar 1449 onderdeken en pastoor van deze kerke geweest. Hij heeft de kronijk der heeren van Arkel beschreven ; maar beneden zullen wij noch meer van hem te zeggen hebben.” ²⁾

„Theodoricus Pauli, anders Franconis of Dirk Vranken, was geen reguliere kanonnik, gelijk Valerius getuigt, maar was kanonnik in de kollegiale kerke van S. Vincentius te Gorkum. Naderhand is hij onderdeken van 't kapittel, en in 't jaar 1449 pastoor der stad Gorkum geworden : en heeft de kronijk der heeren van Arkel geschreven. Volgens den gemelden Valerius heeft hij noch geschreven De cladibus Leodiensibus per Carolum Audacem, Van de neerlagen der Luykenaren door Karel den Stouten : en dit werk, zegt hij, wordt in de boekerij der Doorniksche kerke bewaart.” ³⁾

Deze vertaling van Van Rijn kunnen we in zekere zin als een commentaar bij Van Heussen opvatten, en we zien dan, dat hij de Arkelsche kroniek met een Nederlandsche benaming aanduidt, terwijl hij het andere geschrift met de latijnsche titel aanhaalt en daar ten gerieve van den van het latijn onkundigen lezer een vertaling bijvoegt. Ik geloof niet vermetel te zijn, wanneer ik uit dit alles concludeer dat we niet noodzakelijk naar een latijnsche kroniek hoeven te zoeken, maar dat een in het Dietsch geschreven niet uitgesloten is. Nog meer wijst in die richting, zij het niet expressis verbis, Abraham Kemp ⁴⁾ ; „Heer Dirk Vrancken Pauw van Gorinchem, schrijver van de oude gemeene Arkelse cronijk, die in veler handen is, zeyd - - -.” Een „gemeene cronijk,” die „in velere handen is,” moet in de zeventiende eeuw wel een in het Nederlandsch gestelde verhandeling wezen.

Abraham Kemp's neef Aert Kemp Jacz. deelt in zijn handvestenboek nog het volgende mee, hetwelk hij heeft overgeschreven uit het verloren boek van zijn grootvader Aert Kemp Imbertsz. ⁵⁾ :

fo. 79' : „Men leest in der cronijcken der heeren van Arckell die bescreven heeft heere Dierick Pau Franckenss., voertijts te Gorinchem canonnick - - -”

fo. 82' : „- - - uet die cronijk tsheeren Dirck Pau Franckenss., voertijts canonick in die parochiekercke tot Gorinchem vane die heerlicheyt van Arckel.”

Deze twee citaten hebben betrekking op een Nederlandsche text. We kunnen nu onze gegevens als volgt samenvatten.

1 Historie ofte beschrijving van 't Utrechtsche Bisdom - - - getrokken uit de oude handschriften der kerken en abdijen, - - - door H. v. Rijn.

2 ibid. II, 624.

3 ibid. II, 643.

4 Abr. Kemp, Leven der heeren van Arkel ende jaar-beschrijving der stad Gorinchem - - - uitgegeven door zijn zoon Hendrik Kemp, Gorinchem 1656.

5 Zie hiervoor blz. IV.

Van Heussen en Van Rijn kennen een kroniek, die zij „de Arkelsche Kronijk” noemen, een waarschijnlijk dus in het Nederlandsch geschreven kroniek. Volgens Abr. Kemp, wiens getuigenis teruggaat op dat van zijn grootvader, is Pauli de schrijver hiervan. De kroniek is zeker niet de bij Matthaeus uitgegevene, en we zullen dus elders moeten zoeken.

DE HISTORIOGRAPHIE VAN ARKEL.

De oudste kroniek der heeren van Arkel is de reeds meermalen genoemde, die door Antonius Matthaeus is uitgegeven ¹⁾. Men heeft deze kroniek aan Pauli toegeschreven uit hoofdzakelijk economische overwegingen: er is een kroniek zonder schrijver en een schrijver zonder kroniek; wat is eenvoudiger dan deze met elkaar aan te vullen?

De Wind ²⁾ maakt op het volgende opmerkzaam:

„Deze kronijk haalt den oorsprong der Arkelsche heeren uit Griekenland, en gelijk de schrijver zegt, voornamelijk uit Troje. Zij loopt tot den jare 1426, of tot den dood van Jan van Arkel. De schrijver was geen tijdgenoot van dezen laatsten. (Dit blijkt uit hetgeen hij blz. 237 zegt: *Notandum quod licet Duces sequentes Juliae et Gelriae per filiam Domini de Arckel propagati descenderint, tamen in isto Wilhelmo deficit nobile Dominium de Arckel.*) Zijn leeftijd is ook geheel onzeker, doch meest waarschijnlijk uit het laatst dezer eeuw.”

Waarom dit laatste, is mij niet duidelijk kunnen worden. Immers, het huis Egmond, afstammende van Maria van Arkel, regeert in Gelderland sinds het jaar 1423 ³⁾.

Reeds hierboven heb ik besproken, hoe De Ram deze kroniek aan Pauli toeschreef, hierin aarzelend nagevolgd door Potthast. S.eMuller Fzn., Focke, Obreen. Men kan een zekere ontwikkelingsgang in deze toeschrijving ontdekken, zonder dat echter ook maare één nieuw argument wordt gegeven.

S.eMuller Fzn. ⁴⁾ zegt het volgende:

(Theodoricus Pauli) „schijnt een *Chronicon Universale* geschrevene te hebben, bestaande uit verschillende, thans verspreide lossee kronijken. Een deel daarvan is zeer waarschijnlijk de bij Matthaeuse afgedrukte „*De vita et rebus gestis dominorum de Arckel.*”e

1 A. Matthaeus, *Veteris Aevi Analecta* V, 203—240.

2 S. de Wind, *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers*, Middelburg 1831—'35, p. 105.

3 En blijft zich noemen hertog van Gulik. Zoo bijv. Arnoud van Egmond in oorkonden van 1437 en 1459, die Abr. Kemp op p. 255 en 302 in regest geeft: „Arnold, van der genader Godts hertogh van Gelre en Gulig, graaf van Zutphen---” Zoo heeft klaarblijkelijk ook de Anonymus het opgevat, daar hij p. 237—238 spreekt „de obitu Mariae dominae Egmundensis sororis domicelli de Arckel ac matris ducis Gelriae et Juliae.”

4 S. Muller Fzn., *Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken*, Utrecht 1880, p. 24.

En verder ¹⁾ over de kroniek van den Anonymus :

„N.B. De schrijver leefde c. 1480.”

Focke redeneert op ongeveer dezelfde wijze, maar noemt eerlijkheidshalve De Ram als auctor van de toeschrijving ²⁾ :

„Nach den Untersuchungen de Ram's würde man auch die bei Ant. Mattheus „Veteris Aevi Analecta” Bd. V. 203/40 gedruckte „De vita et rebus gestis Dominorum de Arckel succincta narratio” als ein Werk des Theodericus Pauli anzusehen haben. De Ram konnte feststellen, dass diese Geschichte genau dem Geschlechtsregister entspricht, welches unser Autor im zweiten Teile seines Chronicon universale gegeben hat. Die engen Beziehungen, in welchen die Arckel zu Gorkum standen, und die besondere Bevorzugung, welche der Schriftsteller der „succincta narratio” den Schicksalen gerade dieses Ortes zu Teil werden lässt, machen obendrein die Abfassung daselbst wahrscheinlich.” ³⁾

Potthast ⁴⁾ resumeert dit alles in de korte opmerking bij de kroniek van den Anonymus : „Verfasser ist höchstwahrscheinlich Theodericus Pauli,” en Obre, en ⁵⁾ concludeert voorzichtiger : „Onwaarschijnlijk is dit niet, een studie der handschriften zou dit wellicht kunnen uitmaken.” Desniettemin doet J. Kalf ⁶⁾ zonder dat een dergelijke studie van handschriften heeft plaats gehad, maar blijkbaar louter uit psychologische oorzaken, de laatste stap, en spreekt van „een kroniekje der heeren van Arkel, geschreven door Theodericus Pauli - -” met verwijzing naar : Matthaëus, Analecta, ed. 2a., V p. 210.

Een studie der handschriften leert echter iets heel anders.

Het feit dat Matthaëus zijn anonyme kroniek afzonderlijk uitgegeven heeft, is er de oorzaak van geweest, dat men deze kroniek als op zich zelf staand beschouwde. Dit is geheel onjuist. Hij behoort tot een serie, die in verscheidene handschriften in dezelfde volgorde voorkomt, en dus blijkbaar een geheel vormt. Matthaëus heeft van deze serie minstens een tweede kroniek gekend. De

1) *ibid.* p. 90.

2) Focke, Theodericus Pauli, p. 12.

3) Focke, l. c., 13, voegt hieraan nog toe : „Nach den mir durch die Güte dese Herrn Professor Blok in Groningen gewordenen Mitteilungen rühren wahrscheinlich auch die ungedruckten Chronicae dominorum de Brederode und de Borsel von der Hand des Theodericus Pauli her.” Blok heeft de verantwoordelijkheid voor dit vermoeden weer op Focke teruggeworpen : „Zoo schreef ook --- Theodericus Pauli van Gorinchem --- de familiegeschiedenissen der Arkels, der Brederodes en der Borselens [noot : Vgl. Focke, Theodericus Pauli (Halle 1892).]. misschien ook die der Egmonds uit denzelfden tijd.” (Blok, *Gesch. Bibl. Volk*, 3e uitg. I p. 672). Dit moet teruggaan op het handschrift van De Nelis (Kon. Bibl. Brussel ms. no. 17303—17319), dat bestaat uit een reeks uittreksels uit het Chronicon Universale, waaronder de geslachtslijsten van genoemde huizen. Deze „kronieken” zijn niet geheel van belang ontbloot, vgl. Obreen. *Bijdr.* 1909 n. 377.

4) A. Potthast, *Bibliotheca historica Medii Aevi*, Berlijn 1896, I. 108.

5) *Bijdr.* 1909 p. 375.

6) J. Kalf. De graftombe der Arkels te Gorinchem, *Bulletin Nederl. Oudheidk. Bond*, 1916, p. 262 sqq.

geheel serie heb ik elders beschreven ; ik kan derhalve volstaan met daarheen te verwijzen ¹⁾).

Pauli heeft bij het compileeren van zijn *Chronicon Hollandiae* hoofdzakelijk Beka gebruikt en daartusschen andere stukken gezaaid o.a. de anonyme Arkelsche kroniek. Later heeft hij daaruit een kroniek der heeren van Arkel getrokken, die dus vrijwel geheel hierin terug te vinden is. Of hij dit in het latijn of in het Nederlandsch deed, is niet zeker na te gaan, echter is een latijnsche kroniek die op deze wijze is samengesteld, nog voorhanden. Ik bedoel de kroniek van Willem van Berchem, waarover Blöte ²⁾ heeft geschreven. Behalve de eerste halve pagina is deze n.l. letter voor letter te vinden in Pauli's *Chronicon Hollandiae*. Of Pauli zelf hieruit een latijnsche kroniek heeft afgeschreven (die Berchen dan gecopieerd heeft en voor zijn eigen werk uitgegeven), of wel zijn handschrift aan Berchen heeft uitgeleend, is onzeker ; het eerste is onbewezen, het laatste niet onmogelijk.

„Ontstaan in 1475. Deze kroniek vertoont groote gelijkenis met de kroniek van Arkel, die Matthaëus --- bekend maakte, waarin Berchen echter niet genoemd wordt. Berchen biedt nu eens meer, dan weer minder. De uitgave van Matthaëus heeft aan het eind bovendien nog een paar zinnen, die bij Berchen ontbreken.” ³⁾

De geschetste ontwikkeling kan dit verklaren : de kroniek van den Anonymus is als het ware door Pauli's *Chronicon Hollandiae* heen getrokken en heeft daarbij gewonnen en verloren ; gewonnen het meest, maar juist een stuk als het door Blöte genoemde moest door een dergelijke bewerking uit de kroniek verdwijnen.

Te Hamburg berust een ms. ⁴⁾ dat er uitziet als een verkorting van Berchen's geschrift, maar waarvan het ook mogelijk is dat het rechtstreeks uit het *Chronicon Universale* is afgeleid. Het schijnt dat men vaak uit Pauli's manuscripten heeft gecopieerd, en ik geloof dat er verscheidene fragmenten van de verloren eerste helft van

1 Tijdschrift De Nederlandsche Leeuw, 1931 p. 71 sqq.

De Arkelsche kronieken komen in de verschillende mss. overeen, ook in de meest opvallende fouten. (Zoo staat er in alle mss.: Johannes secundus filius Johannis tertii, waar Jan III, zoon van Jan II, bedoeld is.) De redactie is derhalve als definitief te beschouwen. Desondanks kunnen we nog drie verschillende redacties onderscheiden, die ik a, b en c noem. a is de beschrijving van de genealogie der heeren van Arkel, misschien ontleend aan tournooiboeken en heraldische gegevens ; voor zoover te controleren zijn deze gegevens historisch zeer onbetrouwbaar.

b is een moralist, die stichtelijke verhalen ten beste geeft.

c is de eindredacteur ; hij blijkt goed op de hoogte van geographische en finantieele zaken, alsmede van oorkonden. Aan hem is waarschijnlijk te danken het slot over de aanval op Driel, die ook in een andere kroniek der serie voorkomt. Dat hij een Gorcumer is, moet nog bewezen worden.

2 Blöte, Bijdr. 1902 p. 35.

3 Blöte, ibid. p. 34.

4 Thans Hamburger Staats-und Universitätsbibliotheek, Cod. hist. 31b. Beschreven Archiv VI, 240 sqq. sub a.

het *Chronicon Universale* (het *Liber de quatuor regnis majoribus*) op deze wijze zijn behouden en nog terug te vinden, o.a. in genoemde *Hamburger codex*. In 1475 had Pauli zijn *Chronicon Universale* waarschijnlijk nog niet geschreven, maar in het geval hij een *Arkelsche kroniek* zou hebben vervaardigd omstreeks 1483, zou hij deze wel hebben aangevuld voor de oudste geschiedenis uit zijn *Chronicon Universale*.

Wij bezitten nu een dergelijke geschiedenis van de heeren van *Arkel*, geheel gecompileerd uit het *Chronicon Hollandiae* en het *Chronicon Universale*. Deze *kroniek* is echter niet in het latijn, maar in het *Nederlandsch* geschreven. Hiervóór wees ik er reeds op, dat de mededeelingen van *Van Heussen-Van Rijn* en van *Aert en Abraham Kemp* toelaten dat we aan Pauli een in het *Dietsch* geschreven *kroniek* toekennen. Ik geef hier een overzicht van de meest opvallende passages, die het auteurschap van Pauli boven twijfel verheffen.

¹⁰ *Miraculum Sanctae Barbarae*, waarin Pauli zijn naam noemt.

²⁰ *Translatio Sancti Apollinaris*. Door slordig copieeren is het verhaal weggelaten en alleen het opschrift blijven staan, wat echter aan het argument niets afdoet.

³⁰ Een opmerking betreffende de brand van de *Gorcumsche kerk*, aangestoken door *Folperd van der Lede*, die daartoe den *koster* omgekocht had. De *Anonymus*¹⁾ vertelt slechts: „quotquot erant in ecclesia cum venerabilibus sacerdotibus uno excepto combussit.” *Abr. Kemp*²⁾ bereidt ons voor dat Pauli meer van de zaak weet: „Heer *Dirk Vrancken Pauw van Gorinchem*, *Schrijver van de oude gemeene Arkelse Cronijk*, die in veler handen is, zeyd, dat hij inijnen tijd, als int jaar 1456, noch eenige verzenghde beelden van dien brand gezien.” Men zie in onze *Kronijcke*, cap. XXII.

Als *Kemp's* gezag voldoende geacht wordt om aan Pauli een *Arkelsche kroniek* toe te schrijven, is zijn gezag ook voldoende om hem deze *kroniek* toe te schrijven.

⁴⁰ Alleen door Pauli kennen we het sterfjaar van *Maria van Arkel*³⁾. In de *Kronijcke* komt het voor (XLIV, 5); het ontbreekt bij den *Anonymus*.

⁵⁰ In de *Kronijcke* wordt *Margaretha van Oostenrijk Ysabeel* genoemd, gelijk ook in Pauli's *Chronicon Universale*.

⁶⁰ Voorts wijst op een auteurschap van Pauli de tijd waarin de *kroniek* moet geschreven zijn, nl. omstreeks het jaar 1483. Dit jaar neem ik aan om de volgende redenen.

Het jaar 1481 wordt genoemd als geboortedatum van *Frans*, zoon van *Maximiliaan* en *Maria*, en bovendien wordt gezegd

1 *Matthaeus*, op. c. V, 211.

2 l. c. 42. Achter *Vrancken* plaatst hij een komma, wat ongetwijfeld een drukfout is.

3 *Obreen*, Bijdr. 1909, 380.

dat hij stierf „binnen tsjaers.” Maximiliaan wordt nergens als keizer genoemd, hoewel een speciaal hoofdstuk handelt „van sijnen tijtel,” hiermee bepalen we een terminus ante quem 1486. Nemen we aan (het kan niet anders, al is het wel vreemd) dat met Ysabeel is bedoeld de dochter die wij als Margaretha kennen, dan wijst de opmerking „welcke te wijve nam die jonge coninck Karel van Vranckrijck” op 23 Dec. 1482, de dag waarop het huwelijk van Margaretha met Karel (VIII) werd vastgesteld; de verloving is verbroken in 1493, hetgeen den schrijver natuurlijk onbekend was. Kort na 23 Dec. 1482 moet de kroniek voltooid zijn, dus waarschijnlijk in 1483. Zonderling is dat nergens het sterven van Maria van Bourgondië wordt gememoreerd. De geschiedenis van de kinderen van Maximiliaan en Maria is nog niet in alle opzichten duidelijk; Pauli's mededeelingen zijn wat datum betreft niet geheel in overeenstemming met andere berichten.

Voorts wordt (p. 88) gesproken over „dat huys datter staet aen dat Mercktveld 'opten hoeck van der Stoeffstege, daer op die tijt in woorden Aerdt ende Soet sijn wijff, ende nu in woondt Hendrick Volkier.” Voor Abr. Kemp is deze mededeeling geen verduidelijking, immers hij zegt (p. 203): „op den hoek van de Stoof-steegh aan 't Merkt-veld, (doch mij onbekent wat hoek) tot eenen Aard, ende Soetjen sijn Vrouw, (daar na woonde Henrik Volkier) - - -” In welke tijd deze Hendrik Volkier daar woonde is gemakkelijk na te gaan; het moet geweest zijn in het eind van de vijftiende eeuw. Immers Abraham Kemp noemt (p. 426) zijn naam: „Henrik Volkier Jansz. geeft den 10. van Lou-maand 1498 sijn huys in de Molen-sstraat, ten behoeve van 't Man-huys, dat tot Kerk is gemaakt.” Deze Hendrik Volkier Jansz. moet toen al op leeftijd geweest zijn, want hij komt voor als schepen in de jaren 1466, 1480, 1482, 1490, 1493, 1495 (Abr. Kemp pp. 322, 393, 398, 407, 412, 414); zijn zoon Cornelis Volkier Hendriksz. als schepen in de jaren 1496, 1498, 1499 (Abr. Kemp pp. 418, 426, 433) en als burgemeester van 1501 tot 1508 (Abr. Kemp pp. 437—438). Het bericht dat in het huis op het Marktveld „nu” woonde Hendrik Volkier, moet derhalve uit de tijd tusschen 1466—1498 of althans daaromtrent stammen.

De bronnen van onze Kronijcke hebben we reeds aangegeven. Pauli zelf geeft ons de bronnen op waaruit hij zijn Arkelsche geschiedenis in het *Chronicon Hollandiae* geput heeft:

„Et quia in posterum multotiens fiet mentio de illustribus et bellicosissimis viris dominis de Arkel, ideoque dominium ete originem ipsorum, prout ex diversis historiis memoriarum libris cronicis gestis libertatibusque ab ipsis a diversis principibus impetratis reperi, hic inserere decrevi.” (p. 117)

De opsomming is verre van duidelijk. Eén ding vergeet hij zeker: zijn eigen aanschouwing. In hoeverre er onderscheid is tusschen

„historiae, memoriarum libri, cronica, gesta" is ook niet onmiddellijk te doorgronden. Wel is van belang dat hij spreekt van „libertates ab ipsis a diversis principibus impetratae"; hij citeert er wel geen in het *Chronicon Hollandiae*, maar heeft er dus blijkbaar wel in handen gehad. Dit is van belang, wanneer we nog eens de taal van Pauli's *Kronijcke* bekijken. Hij noemt (XXVI, 2) een oorkonde van Jan I van Brabant, en voegt daar aan toe: „Maer dien brief is int latijn ende ick hebbe dien selver in mijn handt gehadt ende in duytsche overgeset ---" ¹⁾ Deze opmerking bewijst nog eens te meer dat onze kroniek in het Nederlandsch werd geschreven door Pauli zelf. ²⁾

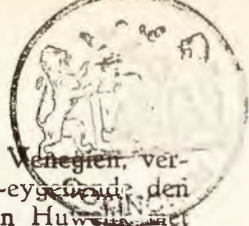
Ten overvloede dunkt het mij nuttig een overzicht te geven van de plaatsen waar Abr. Kemp onze kroniek noemt. Bij nauwkeurige studie van zijn gedrukt werk ziet men dat hij heeft gebruikt wat hij noemt de „grootte aantekening" van Aert Kemp (d.i. de *Cronijcke*, waarvan de autograaf bewaard is), de „kleine aantekening" of „kleine Cronijk" van Aert Kemp, die ik niet heb kunnen terugvinden, en de „gemeene Arkelsche Cronijk," dat is onze kroniek. Nu is Abr. Kemp niet nauwkeurig in de opgave van zijn bronnen in zooverre, dat hij vaak de eene of de andere noemt, terwijl dan de betreffende plaats in meer dan een kroniek moet hebben bestaan. Noemt hij dus een geschrift alleen, dan sluit dit dus niet uit dat hij ook een ander had kunnen noemen.

Abr. Kemp p. 16: „Dirk --- komt te velde tegen den grimigen Leeuw Adelbold: de zeege' bleef daar sij was, en Adelbold gevangen, hoewel den gemeenen Cronijk Schrijver seyde, dat hij haestig van daar reed." *Kronijcke* p. 12.

ibid. p. 17:

„De Leen-houding' van Hagesteyn en Haastrecht, voor-verhaald, stelt Aert Kemp Jacobs in zijn grootste aantekeninge, of die onder desen Heer Jan de 5. eerst begon; maar dat hij in zijn kleynder aantekening, als ook den gemeynen Arkel-

- 1 Men zou kunnen opperen dat een latere schrijver de oorkonden had ingevoegd; dan zou deze van „ick" hebben gesproken, terwijl hij elders „ick" en „mijn", als deze op Pauli betrekking hebben, liet staan. Onmogelijk is dit natuurlijk niet — men kan van 15de en 16e-eeuwsche schrijvers veel verwachten! —, maar het schijnt mij toe dat er in dit geval niet veel reden is om juist dit stuk aan een ander toe te schrijven. Die ander zou moeilijk iemand anders kunnen zijn dan Aert Kemp, en van hem bezitten wij een vertaling van deze zelfde oorkonden. De beide vertalingen wijken bijna woord voor woord van elkaar af. De vertaling van Kemp is woordelijk overgenomen door Van Zomeren; men zie voorts mijn artikel in *Bijdr.* 1931 p. 127 sqq.
- 2 Hierin staat Pauli niet alleen. Eenige jaren later (nl. tusschen 1482 en 1486; zie Hintzen, *Bijdr.* 1922, p. 140) heeft Jan Gerbrandszoon van Leiden het geslacht Brederode in het Nederlandsch beschreven (uitg. door Matthaeus, *Analecta* I, 587—740); het is niet onmogelijk dat Jan van Leiden zich door Pauli's kroniek daartoe liet verleiden: bij een beschrijving van het kabeljauwsche geslacht Arkel kon zeer goed als tegenhanger passen een beschrijving van het leidende hoeksche geslacht der Brederodes.

sen Schrijver op dezen Jan leyd den kamp te Venegien, verbeterd hij in zijn groote aantekening, die toe-eygende den na-volgenden Jan. Desen Jan begeeld zich ten Huwelen met Margriet, Dochter van Heer Jan van Altenade ---" Kronijcke p. 11.

ibid. p. 19: „--- Heer Jan van Arkel, ter dood getreft, t' scheep Merwe en Linge op-gebrocht, sterft t' Arkel den 7. in Lou-maand 't Jaar 1077. en bekomt zijn Vaders Graf. De gemeyne Schrijvers seggen 1074 en dwalen hier seltsaam, want sij schrijven hem toe den kamp om zijn Wapen te Venegien, dat op den navolgende past ---" Kronijcke p. 11.

Het is niet zeker of de term „gemeyne Schrijvers" rechtstreeks op onze kroniek toegepast mag worden.

ibid. p. 30: „In 't jaar 1226 steld Aart Kemp in zijn aantekeningh, daer na 1227 den eersten van Oogst-maand, de gemeene Cronijk 1225, den sterf-val van Heer Jan van Arkel en Heer Herberen van Bottersloot bij Koevorden ---" Kronijcke p. 17.

De aarzeling in deze jaartallen wordt veroorzaakt door de mededeeling van den Anonymus, die opgeeft dat Jan V stierf 1176, Jan VI regeerde 49 jaar, Jan VII regeerde 16 jaar en stierf 1241. Rekent men dit uit, gelijk Pauli zorgvuldig blijkt gedaan te hebben, dan vindt men als sterfjaar van Jan VI 1225. „Corruit autem in bello Coeverdensium cum Episcopo Ottone de Lippia," voegt de Anonymus (p. 208) daar aan toe, zoodat nauwgezette schrijvers moeten gaan twifelen, aangezien de slag bij Ane, waarin bisschop Otto van Lippe sneuvelde, in 1227 geleverd werd. Ons hoeft dit geen moeilijkheden op te leveren, aangezien de kroniek van den Anonymus volslagen onbetrouwbaar is.

ibid. p. 32. „--- de tijd van de stichtingh: De gemeene Cronijk van Arkel, als ook Aart Kemp, stellen 't jaar 1212, in welke meningh den selven Kemp noch is geweest, doe in 't jaar 1604 de gebeenten van de Heeren opgegraven en in een verheven Tombe geleyd zijnde, uyt zijn aantekening de beschrijvingh in een Tafereel boven de selve Tomben gesteld is, gelijk men noch sien kan. --- Aart Kemp dese meeningen wederleggende zet met Gouthoeven klaarder 't jaar 1230 ---" Kronijcke p. 18.

Het jaar 1222 dat ons handschrift geeft, komt nergens elders voor en ik geloof het aan een schrijffout te mogen toeschrijven.

ibid. p. 42: „Heer Dirk Vrancken Pauw van Gorinchem, Schrijver van de Oude gemeene Arkelse Cronijk, die in veler handen is, zeyd dat hij in zijnen tijd, als in 't jaar 1456, noch eenige verzeghde beelden van dien brand gezien heeft, te weten, hoe Joseph van Arimatia en Nicodemus 't Lichaam ons Heeren van 't Kruys doende, aan Maria en Sant Jan overgeven, en doe weer geverruwd wierden."

ibid. p. 284: „In dit jaar 1456, seyde den Schrijver van de

gemeyne Kronijk, Heer Dirk Frankensz., heeft hij self noch gesien ongebrand, of sij versenghd hadden geweest, de Beelden, hoe Joseph van Arimatia en Nicodemus 't lichaam Christi van den Cruyce deden, en gavent Maria en S. Jan, gekomen uyt d' Arkelse Kerk, doe Heer Folpert van der Lede die in brant, meenende Heer Jan de Sterke mē daar in te verbranden 't jaar 1267 of daar ontrent, welke Beelden alsnu herverruwt en schoon gemaakt wierden." Kronijcke p. 23.

De brand van de kerk zal wel in verband staan met de brand van Gorcum 14 Sept. 1388; van belang is echter dat wij in onze Kronijcke hetzelfde bericht lezen als Abr. Kemp zegt gevonden te hebben in de „Oude gemeene Arkelse Cronijk" van „Dirke Vrancken Pauw" of „Dirk Frankensz." Aert Kemp schrijft (p. 305—306) „totdat zij in den jaere miiiclvi ververwet waeren." Hier is een van de gevallen dat hij de sporen van Pauli's werk doet verdwijnen.

ibid. p. 43: „Hij had den boosen vijand manschap gedaan, op voorwaarden dat hij altijd gezond en voorspoedich sou leven, tot dat hij over een loopend water voer met een Peerd, de gemeene Cronijk seyd een Merry ---" Kronijcke p. 25.e Aert Kemp daarentegen (p. 307): „--- totdat hij over enijghee riviere oft lopende water voer met een peert ---"

ibid. p. 61: „Desen Tornoy ondersoekende, kan ik die elders dan in Aard Kemps en in de gemeyne Cronijk niet vinden ---" Kronijcke p. 35.

ibid. p. 62: „Toen (de gemeyne Cronijk seyd 1315) woonde te Gorinchem bij de Vis-brugg' over de Haven, op den noordhoek van de Burgh-straat, een Godvruchtige Wedue, Elizabeth Henriks." Kronijcke p. 36.

ibid. p. 63: „--- op den 3. van Lente-maant in dit selve jaar stierf sijn Edele Vrouwe Ermgard (de gemeene Cronijk seyde Mabelie) van Voorn ---" Kronijcke p. 38.

ibid. p. 266: „Niet alleen bij Aard Kemp, maar ook in de oude Hollandse Kronijk en elders, word breed verhaal gedaan van 't wonder-werk van brand op S. Augustijns-nacht, den 4. van Bloey-maant te Gorinchem geschiet ---- De Roomse stellen hier geloove aan, d'onroomse niet. Dan wordt in 't eynd aldus bevestigt. En Ik Heer Dirk Vranken, geboren van Gorinchem (dits den Schrijver van de Arkelse Cronijk), Priester, kanonik ende Cureyt van 't Capittels wegen der Kerke aldaar, alsoo ik bij desen gebranden Man geweest, en sijn Biechte vier maal dien nacht gehoord heb, soo heb ik dit door begeerte van veel Godtvruchtige menschen in geschrift achter-gelaten." Kronijcke p. 89—92.

Al deze aanhalingen en overwegingen lijken mij voldoende om tot de volgende slotsom te komen, Pauli heeft een kroniek der heeren Arkel geschreven in het Dietsch, en van deze kroniek bezitten wij een afschrift, n.l. het hierna uitgegeven handschrift.

HET HAAGSCHE HANDSCHRIFT.

Hoewel Abraham Kemp meedeelt, dat de „Cronijk van Dirke Vranken Pauw --- in veler handen is,“ is slechts één handschrift ons bewaard gebleven. Het is het handschrift der Koninklijke Bibliotheek, genummerd 132 A.32.e

Het is zeker geen origineel handschrift, maar een copie, waarschijnlijk zelfs een copie van een copie. Hiervoor pleiten de volgende feiten. Pauli zelf schrijft in het *Chronicon Hollandiae* meestal Arkele en niet Arkel; dat hij in zijn *Arkelschekroniek* zelf Arkel geschrevene heeft mag men afleiden uit de opmerkingen op p. 9 en 99. Op de eerstgenoemde plaats vertelt de schrijver dat heer Foppo Ile „maeckede --- vijf schoone dorpen, welck hij na de vijf litterene des dorps van Arkel dede noemen.“ Deze vijf letters en dorpen zijn A(rkel), R(ietvelt), K(edichem), E(terwijk), L(eerdam). Op de andere plaats wordt een geestigheid verteld zooals die in de Boergondische tijd zeer in trek waren: „---als men die letterene ommesettede van Karel, soo soude men daer in hebben Arkel ---“ De autograaf had dus blijkbaar Arkel. Het handschrift waarnaar ons handschrift vervaardigd is, had echter hoogstwaarschijnlijk de spelling, Arckel. Immers, deze spelling volgen twee der kopiïstene (A en D), van welke D gedachteloos en slaafs zijn voorbeeld volgt, terwijl de kopiïst C, die bewuster en vrijer te werk gaat, Arkel schrijft, echter een enkele maal ook Arckel. Er moet dus tusschen de autograaf met Arkel een Arckel-manuscript aangenomen worden; ons handschrift is dus niet een copie van het origineel, maar van een copie.

Het beslaat 67 vellen klein folio papier¹⁾ aan beide zijden beschrevene niet in kolommen verdeeld. Het schrift is uit de tweede helft der 16-de eeuw, waarschijnlijk omstreeks 1580. Vier verschillende personen hebben zich ermee beziggehouden, niet gelijktijdig ieder eene ander deel, maar na elkaar; soms vervolgt een andere hand op eenzelfde pagina, soms eindigt een bladzijde midden in een woerde en gaat op de volgende bladzijde een andere hand rustig verder. Dat hierbij de noodige slordigheden en vergissingen gemaakt worden, ligt voor de hand. Alles is bovendien zeer slordig en blijkbaar haastig overgeschreven; hoe verder men komt, des te grooter blijkt de haast geweest te zijn: niet alleen bij vergissing, maar ook opzettelijk worden dan groote, samenhangende stukken weggelaten. Dit blijkt een enkele maal uit verwijzingen, en verder uit een geschrift van Aert Kemp, die de kroniek van Pauli heeft gebruikt bij het samenstellen van een groot werk over de heeren van Arkel; maar dit werk is het gedrukte van Abr. Kemp vervaardigd. Als een stuk is overgeslagen, wordt dit somtijds met het teekene +e aangeduid. Het schijnt dat de copie binnen een beperkte tijd

¹ Een watermerk is nog zichtbaar op de laatste bladzij; het wordt gevormd door een gekroond wapen met de Fransche lelie, onderaan welk wapen het volgende monogram is gevoegd:

gereed moest zijn en dat de copiïsten om tijd te winnen geheele stukken hebben overgeslagen; dan wordt meteen verklaard waarom de weglatingen naar het einde talrijker worden: hoe meer de tijd dringt, hoe minder scrupuleus men in een dergelijk geval wordt. Nu wil het toeval dat wij een mededeeling bezitten, die men wel op ons handschrift zou kunnen betrekken.

De familie Kemp heeft zich ijverig met de Gorcumsche geschiedenis bezig gehouden. Aert Kemp Imbertsz. heeft $\pm$ 1520 een oorkondenboek geschreven, dat ons in een afschrift van zijn kleinzoon Aert Kemp Jacobsz. Vos bewaard is, die het met veel andere oorkonden heeft aangevuld. Deze Aert Kemp Jacz. heeft ook geschreven een „Cronijcke der edele ende doerluchtige vermogende heeren van Arckell”¹⁾, een lijvig werk, dat veel meer bevat dan de titel opgeeft. Behalve een kroniek van Arkel, die, behalve dat de stijl wat omslachtiger is, met die van Pauli grootendeels overeenkomt, bevat Kemp's kroniek veel citaten uit andere schrijvers en ook oorkonden.

Over het ontstaan van deze Cronijcke deelt Kemp nu de volgende merkwaardige geschiedenis mee:

„Ende hebbe daerom nyet naergelaten grijpende couraigie ter eeren vant lant, ende noch om een sonderlinge reden daertoe gemoveert zijnde: dat ick eenen getrouwen vrient — zoe ick meynde — mijn eerste ontwerp geleent hadde, die ongetroulick handelende, in plaetse vant toverlesen, dat heymelicken doen uutschrijven had, ende mijnen sueren arbeyt alsoo ontstolen had, als ick nae zijn doot eerst vernomen heb, ende van de vrienden om geen gelt hebbe connen weder gecrijghen, daerom alsnu wederom in een geheele ander ende beter forme dese cronijcke hermaect hebbende vergadert, ende meer aucteuren daerop ondersocht ende ingevoucht hebbe.”²⁾

Als men deze mededeeling nader bekijkt, wordt zij niet duidelijker. Kemp zou dus een kroniek geschreven hebben en die aan een vriend te lezen gegeven. Deze deed hem copieeren, maar gaf toch het origineel terug, anders had Kemp niet tot na de dood van den ander hoeven te wachten om te ontdekken dat er iets niet in de haak was. Er was nu een copie in andermans handen, maar dat kon toch geen reden zijn om het eigen manuscript verder waardeeloos te achten en opnieuw met zijn werk te beginnen.

Ik heb mij een tijd lang niet aan de indruk kunnen onttrekken, dat

1 Hs. Kon. Bibl. 78 C 32, opgedragen aan Philips Willem van Oranje, 14 Sept. 1607. Het is echter aangevuld met kanteekeningen o.a. uit Gouthoeven, dus na 1620. De volledige titel luidt: Cronijcke der edele ende doerluchtige vermogende heeren van Arckell ende rechten oirspronck ende voertganck van den lande van Arkel ende stede van Gorinchem in Batavia gelegen; ende hoe dat tot lidmaet van de graeffelijcheyt van Hollandt geïncorporeert ende geworden is, vergadert bij Aerndt Kemp Jacobss., geboren burger tot Gorinchem. Int jaer ons Heeren sestienhondert ende. Het schijnt dat het tweede deel, loopende van $\pm$ 1417, verloren is.

2 l. c., fo. 9.

de copie, ontstaan op de wijze als Kemp beschrijft, ons handschrift is. Het handschrift van Kemp moest dan weer op een bepaalde tijd terugbezorgd worden en binnen die termijn getranscribeerd; dit zou dan verklaren de slordigheid en de weglatingen. Is dit zoo, dan eigent Kemp zich het werk van Pauli toe: hij spreekt van zijn eigen kroniek, waar hij bedoelt een door hem afgeschreven kroniek, een zeer veel voorkomende hebbelijkheid trouwens. Wellicht heeft hij zijn oude handschrift willen onderdrukken, omdat daarin vrij duidelijk het auteurschap van Pauli bleek. Hiervoor pleit ook nog de omstandigheid dat Kemp het verhaal van Pauli vrij nauwkeurig navolgt (behalve de reeds boven signaleerde omslachtigheid van uitdrukken), maar op de enkele plaatsen waar Pauli zelf aan het woord is, de text wijzigt. Zelfs in de zeer uitgebreide lijst van geraadpleegde schrijvers ontbreekt Pauli, terwijl Kemp in zijn oorkondenboek meermalen duidelijk toont dat Pauli en diens werk hem bekend zijn. Dit alles zou ons doen vermoeden dat de verhouding van Kemp tot Pauli, wat den eerste betreft, niet in orde is.

Het vermoeden dat de opmerking van Aert Kemp op ons handschrift betrekking heeft, wordt echter weersproken door het feit dat Abraham Kemp naast de „Gemeene Arkelse Cronijk” een „kleine Cronijk” van Aert Kemp kent. Toch blijft dan de verhouding ongeveer dezelfde: Pauli's kroniek is door Kemp bijna letterlijk in zijn Cronijcke verwerkt.

Bij het copieeren zijn groote stukken weggelaten, maar het toeval heeft een enkel, zeer belangwekkend fragment over een hoeksche staatsgreep te Gorcum in het jaar 1467 bewaard. Ik heb dat op de plaats ingevoegd, waar het moet hebben gestaan.

WIJZE VAN UITGAVE.

De vier copiïsten die aan het handschrift hebben gewerkt, onderscheid ik als A, B, C, D. Van dezen heeft B slechts enkele regels geschreven. De anderen toonen zich in de opvattingen van hun plichten als copiïst nogal verschillend.

C schrijft steeds Arkel, A en D steeds Arkel. Het best werkt A, het slechtst D, die zich wel zeer nauwkeurig aan zijn origineel heeft gehouden, maar in de vele gevallen dat hij het niet goed lezen kon, niet zijn verstand gebruikte, maar in het algemeen maar wat neerschreef zonder zich om inhoud of zin te bekommeren: ook als hij een regel of een paar woorden overslaat, schijnt hem dat weinig te deren. Soms is op de overgang van twee bladzijden een stuk dubbel geschreven; in de textnoten kan men daarvan mededeeling vinden. In de noten heb ik steeds de folieering van het handschrift aangegeven, ook geef ik steeds aan, welke copiïst aan het woord is.

De taal van de kroniek is Hollandsch, gelijk men van Pauli verwachten kan. Merkwaardig is echter, dat het verschil tusschen enkele en dubbele letters, klinkers zoowel als medeklinkers, zoo

sterk wordt verwaarloosd. Dit schijnt een kenmerk van het origineel te zijn. Cumulaties van teekens (zooe, uuyt) zijn evenmin zeldzaam. Een enkele maal komt verwarring van ij en ei voor, maar er kan hier sprake van fouten zijn.¹⁾

In alle afschriften van Pauli's werken hebben de copiïsten moeilijkheden met het onderscheiden van n en u. Zoo noemt de Codex Tegernseënsis de kabeljauwschen steeds cabellianenses, hoewel klaarblijkelijk cabelliavenses bedoeld is. Ditzelfde komt ook voor in het Utrechtsche handschrift, waar Bondam later den copiïst verbeterd heeft. Ook ons handschrift heeft deze eigenaardigheid; op p. 45 wordt bijv. wijven in plaats van wijnen geschreven.

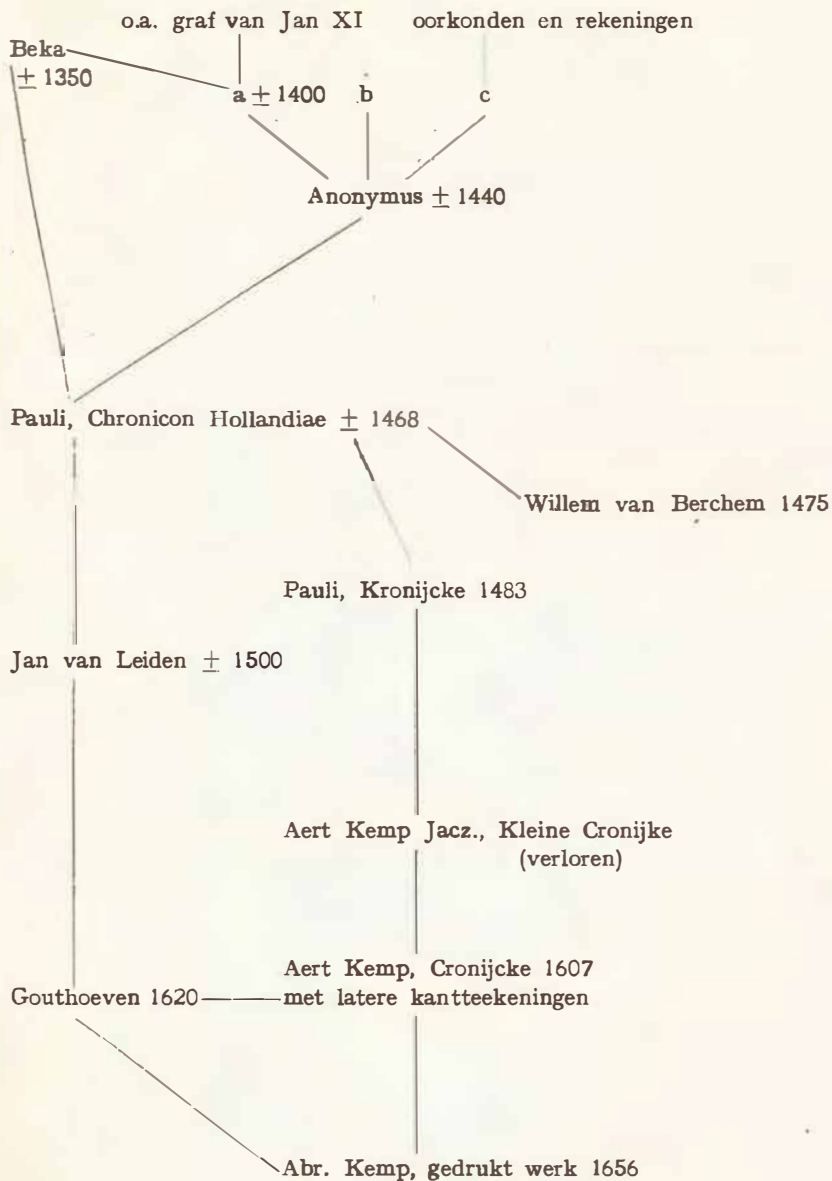
Merkwaardig is ook het veelvuldig gebruik van etc., waar niet anders dan een punt of punt-komma bedoeld kan zijn; dit komt ook voor in het Chronicon Universale, dat autograaf is.

Opvallend is ook, dat vaak een tegenwoordig deelwoord staat, waar wij een verleden tijd zouden verwachten. Bij *maeckende* voor *maakte* zou men nog kunnen denken aan een (Limburgsche) vorm *maeckede*, maar bij *gevende* is een verleden tijd uitgesloten. Ik heb dit, gelijk andere dergelijke eigenaardigheden, ongewijzigd gelaten. Wat betreft de transcriptie, ik heb gemeend af te moeten wijken van regel 32b der Regels van het Historisch Genootschap: het scheen nutteloos en ook ongewenscht om de chaos van het handschrift in het schrijven van y en ij te handhaven. Ik schrijf ij, waar de klank is bedoeld die later onze ij is geworden; y daarentegen als eerste en tweede deel van diphthongen, en in de letterverbinding ye (= ie). Ik schrijf ook *kijnderen*, hoewel ik daarmee geen oordeel over de klank der ij wil uitspreken. Daarentegen gebruik ik ii (bijv. iin den = in den), wanneer copiïst of auteur slechts aan de liefhebberij om letters dubbel te schrijven toegeeft. De tweede notenreeks licht het handschrift historiographisch toe. Ik heb regelmatig vermeld op welke bladzijden van het nog bewaarde handschrift van het Chronicon Hollandiae de stukken van onze kroniek te vinden zijn; slechts wanneer er een bijzondere reden voor was, vermeld ik ook andere kronieken.

Door deze uitgave meen ik dat de historiographie van Arkel voldoende is gepubliceerd: we bezitten de uitgave van Matthaeus van de oudste kroniek. en het gedrukte werk van Abr. Kemp, dat grootendeels met de Cronijcke van Aert Kemp overeenkomt. Bovendien leek het mij niet ongewenscht nog eens de aandacht te vestigen op de werkzaamheid van Theodericus Pauli, die bijv. in de laatste uitgave van Blok's Geschiedenis van het Nederlandsche Volk (I, blz. 672) niet de aandacht krijgt die hem toekomt.

¹ Pauli zelf schrijft in zijn Chronicon Hollandiae: Arkel naast soms Arckel; voorts Brederoed. Brederoden. Bredenroeden. Bredenrode en andere variaties. In U 567 deelt hij in het Nederlandsch een lied mee dat de geeselaars zongen:
Slaet u seer, doet Christus eer.
Doer Godt zoe laet die sonden meer.

OVERZICHT DER HISTORIOGRAPHIE VAN ARKEL.

In de noten gebruik ik de volgende afkortingen :

- A = *Incerti auctoris de vita et rebus gestis dominorum de Arckel, Matthaeus, Analecta V, 203—240.*
- U = *ms. Univ. Bibl. Utrecht no. 1650, getiteld : Chronographia Johannis de Beke de gestis sanctorum pontificum Trajectensium magnanimorumque comitum Hollandiae et utriusque vasallorum et vicinorum ; een afschrift dat Bondam heeft laten maken (eind 18-e eeuw) van een ms. van Pauli. Door mij genoemd Chronicon Hollandiae.*
- Chron. Univ. = *Pauli, Chronicon Universale. I, ms. Breslau, beschreven door Focke ; II, ms. Kon. Bibl. Belg. 22476.*
- Kervyn = *fragmenten uit Chron. Univ., uitgegeven door Kervyn de Lettenhove, Chroniques relatives à l'Histoire de la Belgique sous la domination des ducs de Bourgogne, Brussel 1876, p. 235—328.*
- B = *Willem van Berchem ms. Kon. Belg. no. 8048.*
- G = *Kronijcke des lants van Arckel, ms. Kon. Bibl. 's-Gravenhage 132 A 32.*
- G' = *Dit zijn alsulcke hantvesten, privilegien, vrijheden, dijk-rechten ende andere ordinantien als die stede van Gorinchem heeft. Geschreven bij der slincker handt van Aert Kemp Jacobss. Vos anno Domini 1577. Gem. archief Gorcum.*
- K = *Aerndt Kemp Jacobss., Cronijcke der - - - heeren van Arckel, ms. Kon. Bibl. 's-Gravenhage 78 C 32.*
- Abr. K. = *Abr. Kemp, Leven der heeren van Arkel, uitg. door H. Kemp, 1656.*

KRONIJCKE DES LANTS VAN ARCKEL
ENDE DER STEDE VAN GORCUM

KRONIJCKE DES LANTS VAN ARCKEL ENDE DER STEDE VAN GORCUM.

(I) Item in den eersten van die gelegentheyt der landen van Arckel.

- 1 Die heerlicheyt van Arckel is gelegen tusschen die Lecke ende der Merwe ende hevet oostwaert flant van Gelre, westwaert Hollandt, zuytwaert Brabant off Zuythollant, noortwaert dat Sticht van Utrecht, ende heeft doert landt van Arkel een loopende rivier, geheyten dat lange water, nu genoempt de Linge, ende
- 2 hevet oock veel goeder steden als : Gorcum, Heukelom, Asperen, Leerdam, Gasper ende Hagesteyen, Haestricht, Schoonrewoerd ende oock veel schoon groote dorpen ende sloten als : Eversteyn, Rijnesteyn ende Heer-Aerentsberge, Soelen ende Oosterwijck etc.

a

(II) Van wat edel geslachten die heeren van
Arckel gesproten ende gecomen zijn.

- 1 Die edele heeren van Arckel zijn waerachtige Troyanen van den edelen heeren van Troyen, ende naedat die Griecken die costelijcke groote stadt van Troyen gewonnen hadden, soo vertogen ende reysde alle die edelheyt van Troyen uuyt Troyen, ver-
- 2 scheyden in veelal landen. Die sommige togen met Eneas in Italien ende fondeerde dat keyserrijcke.
- 3 Van die ander als Heyman, prince van Dardanien, Joincus, dat is Johan, heere van Arckel, ende meer andere edele heeren toegen met Franchion ende Anthonore int landt van Panooyen ende Ungarijen ende maeckten daer een stadt die zij hieten Sycambria, in welcke die heeren veel volcx maeckten ende veel kinderen ende bleven daer totten jare ons Heere geboorte, dat men
- 4 schreeff drie hondert ses en veertich. In welcke tijde, want sij den keyser nyet onderdanich wesen en wouden noch geen tribuyt

b

a fo. A Item in den eersten.

b Heyman : G Heymam.

I, 1. U 118, voorafgegaan door een inleidinkje : Et quia in posterum multotiens fiet mentio de illustribus viris dominis de Arkel ideoque dominium ipsorum et originem ipsorum, prout ex diversis historiis memoriarum libris cronicis gestis libertatibusque ab ipsis a diversis principibus impetratis reperi, hic inserere decrevi. B 422, voorafgegaan door een andere inleiding : Illustrium ac bellicosorum virorum dominorum nobilis domini de Arkel originem eorumque acta et gesta per me Wilhelmum de Berchem --- ex Gelriae Hollandiae Brabanciae aliisque diversis terrarum cronicis et historiis --- anno Domini mcccclxxv --- in unum diligenter collectam hic inserere et conscribere curavi. Deze mededeeling is met wantrouwen te bezien : de stukken die hij uit andere kronieken overgenomen zou kunnen hebben, staan in U in hetzelfde verband als B ze plaatst.

2: U 118. II, 1: U 119. 2—4: Naar Vincentius Bellovacensis xvii, 3, dat volgens Focke (l. c. 39) in Pauli's Chronicon Universale is overgenomen. Alleen de voortdurende vermelding der heeren van Arkel komt daarin niet voor; wel andere treffende overeenstemmingen, als : „--- pars eorum cum Aenea ad fundandum Romanum imperium (sic!) ad Ytaliā perrexit ---”

- geven, quam Constans die keyser, des grooten Constantinus
 5 soon ende bestreed se ende verwan se. Ende zij togen van daer
 ende quamen in Tyrolus ende op den Rijn ende maecten die stadt
 Franckefoort ende begrepen dat landt daer ontrent, dat noch
 6 heyt Franckelandt. Maer daernae, als men schreeff 388, voeren sij
 altsamen over den Rijn ende puamen in Galliam, dat nu
 Vranckrijck heyt, ende wonnen daer mennigerhanden strijden in
 die landen. Ende sij hieten die landen nae haren eerste prince
 Franchioen, Hector van Troyens zoon, Vranckrijck ende ordi-
 neerden daer op tijt haeren oversten prince, geheeyten Priamis,
 gebooren van Hector ende Franchion, den eersten hertoge in
 Vranckrijck, van welcke Priames zijn gebooren die edele coningen
 van Vranckrijck.

(III) Van der wapenen der heeren van Arckel.

Die edele heeren van Arckel plagen eerst te heyten die heeren van der Toornen, want sij plagen eerst te vouren twee roode toornen met een lazuren dack in een vergult velt. Maer namaels als Priames, haerer aller prinche, Vranckrijck wan, waren die eedele heeren van Arckel altijd met haere volck die voorste in de storme oft strijde met leederen ende andere engienen, ende wonnen steden ende borgen, want sij waren strenge grootmoedige heeren, stout ende sterck van leden als gyganten ende reusen, ende want zij dickwils in veel plaetsen ende strijden seer gewont weerden ende oock somwils doot bleven, soo namen zij bij consent haers princhens in een eeuwige memorie ende gedencknisse hare ridderlijke vroomheyt twee roode leederen na der auwer wet ende aude lederen in een peerle off silveren velt, want sij dickwils met hare bloede root makende ende verwede etc.

(IV) Waer die heeren van Arckel woonende bleven ende van den hijlijck zijns outsten zoon.

Als heer Priames gewellich prinche van Vranckrijck verheven was ende zijn heeren gegaeft had met zeekere landen, soo gaff hij Heyman van Dordanen een deel lants int lant dat men nu heyt Lotrinck, ende Joincus ofte Johan, heere van Arckel, een deel lants int lant dat men nu heyt het lant van Baer. Hij daer mackede een stercke woeninge bij die landen, geheten Pierpont, ende bleeff daer. Ende sij waeren noch alle heyden. Maer op een tijt

a Constantinus : G Constantunis.

b G fo. 1' Galliam dat nu.

c Als --- was : G Heer Priames geweld is prinche van Vranckrijck verheven was K 135 Als Priamus gewellich prinche van Vranckrijck was.

d G fo. 2 B mackede een stercke woeninge.

5 : ontbreekt elders. 6 : Chron. Univ. l. c. (= Vinc. Bell. l. c.) III : U 119—120. IV ontbreekt elders.

quam daer bij hem Sinte Urbicius, die xv-en bisschop van Mets in den jaere vierhondert xviii en nae veel miraculen en zuete predicatie heefse die heyilige bisschop bekert ende bleven voortmer goede kerstenen.

Op die tijt had desen Jan, heer van Arckel, eenen zoon, oock geheyten Jan ende een dochter, geheyten Andronia, ende heer Heyman van Dordanen oock eenen zoon, geheyten Agatumber, ende een dochter, geheyten Cassandra, ende want zij alle tijden gesellen hadde[n] geweest in storm ende strijden, soo gaff Heyman sijn dochter den jongen heer van Arckel ende Agatumber nam Androniam, des heeren dochter van Arckel. Ende desen jongen Jan van Arckel wan bij Cassandra eenen zoon, geheyten Heyman van Dardanyen naer zijne oudevader, ende meer ander kinderen. Des is te weten, doen Vranckrijk gewonnen was, datter een deel van den geslachten van Arckel weder voeren in Vranckrijk ende voorts in Ungarijen ende sijn daer gebleven opten dach van heden ende veuren de selfde wapen van Arckel.

(V) Van Heyman, heer Jans zoon van Arckel.

Op desen tijt regneerde opten Rijn ende over die landen van Nederduytslant eenen geheyten Angisius ende was coninck van Agrippen, nu Coel[en] geheyten. Ende was eenen kersten coninck ende had bij sijne coninginnen eenen zoon, geheyten Karel; niet Karel, koninck van Vranckrijcke, maer dese was coninck van Agrippinen ende hadde een jonge dochter, geheyten Verana. Ende als desen Heyman van Dardanen, heer Jans zoon van Arckel, groot wert, wies hij op in alre grootheyte ende wert een groot gygant, grootmoedich, sterck van leden ende een suiverlijke schoon jongelinck, ende sijn vader seynde hen te hove in coninck Angisius hoff ende, met corte woorden, int eynde verlieffde Verana, des conincx dochter, op hem, ende voer met hem in Vranckrijk ende hij trouwde haer daer tot een witachtegen wijff ende hij wan bij haer vier soonen, als Ritzaert, Olivier, Alaert ende Sinte Reynalt, die namaels te Coelen gemartelijt wert ende leet bij miracelen te Dortmund xm mijlen van Coelen; welcke vier sonen geheyten sijn die Heemskinderen, ende hadden veel strijdens tegens haren oom koninck Karel, naer uuytwijssinge haere gesten ende historien. Ritzaert, Heymans zoon, wan eenen soon, geheyten Jan, ende was in de jaren als men schreef vcxlii Van desen heer Jan van Arckel heeft men nyet meer dan dat sij

a Sinte : G suinte.

b predicatie : G prediatie.

c A Op die tijt had.

d G fo. 2' coninck van Agrippinen.

e gemartelijt : G gemarteltijt.

f bij miracelen : G bij mij miracelen.

in groot volck wiessen ende groeyden met veel kinderen, tot die jaren dat men schreeff vcxviii etc.

(VI) Van den eersten heer van Arckel die Arckel begreep ende made de kercke van Arckel, van Hoornaer ende van Hagesteyn.

In die jaren als men schreef vicxviii die kerstense man Dagobertus, coninck van Vranckrijck, des grooten Lottharius soon, nadat hij die Sassen ende Westfalyen bestreden ende verwonnen had, toech hij met grooten hoop kersten volck op voor Wiltenborch, nu geheyten Utrecht. Onder als was desen heer Jan van Arkel, cappiteyn van veel keersten volcks onder den coninck, ende desen heer Jan van Arkel mackten overal soe vroemelijcken ende ridderlicken, dat die zelve coninck hem gaff uuyt zijner conincklijke ghawe die landen over die Lecke met allen haer toebehooren. Ende als hij hem bezegelt hadt ende Wiltenborch gewonnen had in der eeren des heylighen Apostel Sinte Tomas, dat nu is des heyliche cruys cappelle, tussen den Dom ende Munster stande. Ende als die coninck weder in Vranckrijck was ende heer Jan quam int lant ende sach, dattet mest Houtlant was ende zeer ombewont, soe begreep hij eerst Arkel ende mackte daer een keerde, ende ock op Hoornaer een, ende op Hagesteyn een. Maer want die verhaerde Vriesen quamen met grooten machten ende wonnen die borghe van Utrecht ende verbranden kercken ende godeshuysen ende oock sloegen sijn onderstaeten ende verderffde sijn kercken, beschickde hij sijn dinghen ende voor weder in Vranckr[ijck] ende bleeff woonende bij Pirpont, daer sijn ouders gewont hadden, daer hij wan bij sijne wijve eenen zoen, geheyten Heyman ende desen Heyman wan voort eenen zoon, geheyten Jan, heer van Arkel.

(VII) Van heer Jan van Arkel, die weder tot Arkel quam, naedat hij Brancyon van Baer dootgheslaghen had.

1 Johan heere van Arckel, heer Heymans zoon, was een rijck, sterck heer, want hij een stercke borge maecken woude te Pirpont ende Brancio, heer van Baer dat omwerpt, soo sloech heer Jan

a die Arckel : G dier Arckel.

b Lottharius : G Lotthaius.

c fo. 3 C kersten volck.

d Munster : G memoristen K 146 Oudemunster.

e Houtlant : G Hontlant.

f begreep : G begreff K 144 begreep.

g weder : G werder.

h Brancyon : G Vrancon, verbeterd uit : Vranckrijck.

i G fo. 3' D Johan.

j was : G wege.

k maecken woude : G maeckte woonde K 146 maken woude.

l Brancio : G bracio.

VI: U 120.

van Arckel in haesticheyt hem doot bij ingevinge des vijants. Ende want dese Brancio maech was tot Dircken den Derden van dien name, coninck van Vranckrijck, soo en derf hij neergens in Vranckrijck blijven. Ten laesten werdt hij denckende op dat ombewoonde landt van Arckel bij Wiltenborch, daer hij sijnen heer vader dicwils aff hoorden seggen. Ende bij sijnen vriende rade toech hij met wijf ende kijnderen ende alle sijn huysgesin totten selven landen. Ende als hij quam opten Almen, nu in der heerlicheyt van Altena, nam hij schepen ende woude varen totten
2 landen van Arckel. Als hij met sijn volck ende huysgesin ende goet was in de schepe ende woude varen op de genade Godts, want hij en kende dat lant, als hij van den landen was in den water, quam onversins vliegen een schoon swaen ende vlooch eerst over den schepe, na vloech hij voor die schepen van (Jan, ende na) zwam hij vooer die schepe, van welcke sij allen seer verwonderden. Ende die heer van Arckel, dat merckende, geboedt dat men altijd die selve zwaen soude volgen, welcke zwaen hem allen bracht gesont ter plaetsen van Arckel, daer nu dat Regularisse nonen clooster staet bij den dam van Arckel aen den oever, des lange waters, nu geheyten de Linge. Ende daer sloech hij op lant ende ontdeede sijn tente, papilonen ofte pauwelionen, ende verkoor die stede om aldaer altijd te blijven en te
3 woonen. Ende van dier tijt voort nam die heer van Arckel voor sijn helmteyken op sijn wapen twee witte zwaensvlogelen met die witte wapen van Arckel verciert, ende alle sijn nacomelingen hebben ende hielden die. Ende dese hadde bij Esbeen, sijn vrouwe, eenen zoon, geheyten Heyman heer Jans zoon, ende hij
4 vermaecte die kercke van Arckel. Dat is geschiet in de jaren, als men schreef vicxiii, op welcke tijt quam met grooter macht Pepijn, Karel Martelus zoon, die na coninck van Vranckrijck wer[t], tegen Rabbodus, den coninck van Vrieslant, ende verwan hem ende confirmerde Sinte Willebroert in dat bisdom van Utrecht, die de landen bekeerden ende wert bisschop gewijt van den heyligen pau[s] Sergyus op Sinte Eerylyen dach in Sinte Eerylyen kercke anno vicxcvii. Maer Sinte Swigbert, Sinte Willibrordus geselle wert bisscho[p] in Engelandt tsjaers te

a ombewoonde landt: G ombewoonde van landt.

b hoorden: G hooren.

c onversins: G oversins K 146 onversiens.

d Jan, ende na: G zwamwille. Ik zie geen kans dit door de omstaande woorden beïnvloede woord palaeographisch juist te emendeeren; K is hier te sterk afwijkend om hem te kunnen gebruiken.

e oever: G oevers.

f G fo. 4 A woonen. Ende van dier tijt.

g Swigbert: G Swigbert of Swijbert (de pen heeft geen inkt gevat, en daardoor is het onduidelijk). U 13 Swygbertus.

- vooren ende die wijde die kercke van Arckel, van Hoornaer ende
 van Hagesteyn, van Woudrichem, nu Worcom, met veel andere
 5 kercken, eer Sinte Willebrordus van Roomen quam. Ende want
 heer Jan van Arckel nyet woonen en mochte overmits datter veel
 roovers ende dieven dickwils quamen uuyte bossche, dat men nu
 heyt den Dieffdiick, ende namen ende vinge die luyde ende namen
 haer goet, als Jan, heer van Arckel, doot was ende sijn vrouwe,
 soo voer Heyman, heer van Arckel, in Vranckrijck ende dienden
 den grooten keyser Karel, Pypynis zoon, doen hij oprijdsen, ende
 togen op die Sassen met machten ende street vromelijcken op die
 6 Sassen. Desen Heyman, heer van Arckel, bleeff doot van de hey-
 densche Sassen int jaer vii^clxxxiii met veel kersten op het water,
 geheyten Albia; nochtans wonnen die keersten den strijt.
- (VIII) Van heer Jan van Arkel, heer Heymans zoon etc.
- 1 Als heer Heyman van Arkel gemartelijt was ende dootgeslaghen
 van die heyden, soe was Jan, heer van Arkel, seer jonck, ende
 wos op in alre deucht ende werdt een steerck ridder. Ende keyser
 Karel oordineerde hem castelijn van den slote ende stede van
 Meynde ende gaff hem over veel volcxs. Ende want die West-
 falinge van den geloven Christi dick vielen, ende smeten die
 kersten doot ende verbranden die kercken Godts, soe quam keyser
 Karel met grooten volck ende bestreed se weder ende verwan se
 int jaer ons Heere vii^cxcviii ende dooden se ende geboodt dat
 men allen haer huysen ende goet soude verderven ende
 verbranden, want sij drijwerven van den gelooven ge-
 vallen waren. Daer dede desen heer Jan van Arkel van weghen
 sijnen oversten heer, daer hij onder diende, geheyten Godschael-
 cus grave van Ardennen, groote wraeck van den heyden, omdat
 sij die kerstenen ende sijnen heer vader (gedoot) hadden. Desen
 heer Jan van Arkel diende daernaer den goedertieren Lodovicus
 keyser, den grooten Kaerls zoon, ende na hem den keyser
 Lotharius, Lodovicus zoon, ende daerna noch den anderen
 Lodovicus, keyser Lotharius zoon, die regneerde int jaer vii^cclvi,
 onder welcken hij sterff, ende liet eenen zoon achter, geheyten
 Heyman, Desen Jan, heer van Arkel, leyt begraven tot Ingelheym

- a wijde: G wijdije (in het woord is geknoeid).
 b Woudrichem: G Woudrichem.
 c C Van heer Jan.
 d G fo. 4' Als heer Heyman. Heyman: G Heymans.
 e ende wos op: G ende was op K 167 ende wyes op.
 f oordineerde: G oodineerde.
 g Godschaelcus: G godschaelcus.
 h sijnen heer vader gedoot hadden: G sijnen heer vadider hadden K zijnen heer vader
 gedoot hadden.
 i den goedertieren: G der goedertieren.
 j Lodovicus keyser: G. Lodoincus kerser.
 k Lodovicus: G Lodoincus.
 l regneerde: G rengreerde.
 m Ingelheym: G Ingelheyn.

5 ontbreekt. 6 bewerkt naar Chron. Univ. 324'. VIII naar Chron. Univ. 324'.

op den Rhijn met sijne vrouwe in Sinte Arnulphus kerke etc.

(IX) Van Heyman van Arkel, heer Jans zoon etc.

Desen heer Jan, heer van Arkel, eer hij sterff, hadde zijnen zoon, gebracht te hove in des keyzers hof, ende weert camerlinck des hertoghe van Lotric[k], ende was een sterck, stout ridder. Van den zijnen en is niet beschreven, dan dat hij seer oudt weert, ende hadde te wijve eens heer dochter uuyt Vranckrijck, geheyten Helena, daer hij bij wan in Vranckrijck twee soonen; die outste was geheyten Ffoppo ende die ander Jan. Desen heer Jan leyt begraven bij Trier te Manderscheyt ende sterf int jaer ons Heeren ixcxv etc.

(X) Van Foppo, heer Jans zoon.

Foppo na heer Heymans van Arkel doot, diende onder den keyser Lodovicus, des keyzers Arnulphus zoon ende dien keyser Lodewijck was ierst hertoghe van Beyeren. Onder welcken keyser Lodovicus Coeuraerd, hertoghe van Sasse, bij consent sommiger princhen naem die croon van Roemen, ende voert weert keyser van Romen. Op die tijt diende Ffoppo, heer van Arkel, onder Ghijsbrecht, hertoghe van Lotrinck, ende desen Ffoppo bleff doot in eenen strijt met veel heeren, welcke geschiede in Lothrinck tussen Heynrick, Rooms coninck, ende Lodewijck, keyser ende coninck van Vranckrijck. Ende zij werden begraven in Zinte Nazarius ende Naborius kercken in Loreynen etc.

(XI) Van Heyman, Ffoppen zoon, die tArckel met zijn nacomelinghen heeren van Arkel bleven etc.

Heyman die edele heere, heere Ffoppen van Arkel soon, een schoon, steerck ende grootmoedich heer, als hij man was ende verstandt creghe ende doorsach, dattet een groot, fel oorloghe was tussen den coninck van Vranckrijck ende den hertoghe van Brabant ende Lotrinck, ende merckende dat zijnen heere vader jammerlijcken in den strijt doot was bleven ende geen verset daeraff en crech, bij raide zijne vrinden naem hij alle zijn goet ende voor met zijn vrinden in Sasse tot Otto den Grooten, keyser

a Jans: G Jan.

b G fo. 5 Desen heer Jan.

c keyzers: G keyser.

d Lodovicus: G Lodoicus.

e Arnulphus: G Arnmpus.

f Coenraerd: G Coeriraerd.

g sommiger: G sommigen.

h Heynrick: G Heyrick.

i G fo. 5' Heyman die edele heer.

j tussen: G tussens.

k zijnen: G zijner.

l jammerlijcken: G jamelijcken.

IX ontbr. X ontbr. XI, U 122.

van Roomen, ende was eerst hertoge van Sassen. Welcken
 keyser Otto hen blijdelijck ontfinck met alle zijn knechten ende
 dienaers, overmidts dat hij groot orloghe hadde teghen den
 boosen tyran Botizlouts, coninck van Beemen, en om Sinte Wen- a
 zelij den Heylighen, coninck ende martelaer, zijnen broeder, b c d
 dien Botizlaus gemaertelijt had omdat hij keyser was geworden ;
 daer desen Heyman, heer van Arkel ridderlijcken is geweest e
 teghen den heydenen, alsoo dat hem keyser Otto seer lieff had
 ende schoon gaven schinckten. Welck keyser Otto hem seynde f
 seynde in die jaere als men schreeff negenhondert drij en tzeven- g
 tich met schoon volck toten Nedersassen, die men nu heyt Ost-
 vrisen, tot zijnen stedehouder van Vrislandt, geheyten heer Thiel-
 man, die een edele ende machtich heer was, omdat hij mede
 onder hem die Vrisen regeren soude van des keyzers weghe.
 Ende als hij bij hem was een wijl tijts, soo verliefde Gilla, des
 heeren Tielmans dochter, op hem ende als hem die edele heere
 richter gemaect had van Nedervrieslant, als Dockom, Bols- h i
 werde, Staveren ende die landen daerontrent, soo nam op eenen
 tijt die edel Gilla, des richters dochter, veel kostelicke juweelen j
 ende groot gelt, ende voer tot Heyman, heer van Arckel, om
 hem te nemen tot eenen man. Als sij tot hem quam met kleyn
 volck, en dorsten hij daer niet blijven en voer met haer in Hollant
 totten anderen grave van Hollant, geheyten Dirck, die hem bijden
 met allen sijn huysgesinne blijdelijck ontfinck, ende hielt se eerlij-
 cken in sijn hof. Daer soo trouwede die heer van Arckel Heyman
 sijn vrouwe Gilla ende bleeff bij den grave een tijt van jare.
 Ende wan twee soonen bij haer, daer die outste aff hiet Foppo
 ende die ander Heyman. Ten laetsten wert hem te kennen ge-
 geven, hoe Dagobertus, coninck van Vranckrijk sijn voorvaderen k
 gegeven had die landen niet verre vandaer gelegen, daer oock
 eenen van sijnen voorvaderen begraven lach met zijre vrouwe ende
 dat lant hiet oock tlant van Arckel. Doen ginck hij ende onder-
 socht sijn brieven. Als hij den princepael brieff gevonden hadt,
 ginck hij totten grave van Hollant ende seyde hem dit ende liet
 hem den brief sien. Ende die hooge prince Dirck, grave van
 Hollant, konfirmeerde hem die landen ende gaff hem die landen l
 ende gaff hem voor zijn ondersaten des lants van Arckel pre-

a Beemen : G been.

b Wenzelij : G voenzelij.

c coninck : G conick.

d zijnen broeder : G zijner broeder.

e ridderlijcken is geweest : G riddelijcken is geweest.

f hem : G hen.

g volck : G vloekx.

h richter gemaect had van Nedervrieslant : G richter (fo. 6 D) gemaect op hem
 ende als hem die edel had van Nedervrieslant.

i Dockom : G Doctrom.

j dochter : G dochters.

k sijn voorvaderen : G sij voorvaderen.

l konfirmeerde hem die landen : G konfrimeerde hem die langende.

velegien van thollen etc., maer alle die landen en mocht hij niet hebben, die koninck Dagobertus zijnen voorvaderen gegeven ende besegelt hadde, overmits dat zijn ouden die niet bewoont hadden, ende Karel Martel ende koninck Pippijn zijnen vader, die daerna gegeven hadde den bisschoppen van Utrecht, als Sinte Willebroerde, Bonifaes ende Sinte Gregorius ende de anderen bischoppe. Des nam hij oorlof aen den edelen grave van Hollant, sijnen heeren, ende aen de graeffinne, die hem seer lief hadde, want sij beyde van haren ouden uuyt Troyen gesproten waren. Ende hij voer met alle sijn ridderschap ende huysgesinne tot Arckel ende maecte daer een ridderlijke wooninge van hout ende andere materyen, want dat lant geen steen en hadde, noch doen geen manieren en was van aerde ofte van slijck steenen te backen. Hij vertimmerde de kercke van Arckel ende wert ontfangen voor eenen heer van Arckel van alle dat volck. Desen begiffende ende proevende die kercke van Arckel met seker landen van renten ende fondeerde een autaer in dezelve kercke in der eeren Godts ende des hijligen kruys ende dede eer hij sterf van boven komen veel harts steens om daermee te maken een borge te Arckel ende die kercke van Arckel. Maer hij sterf ende sijn soon Foppo die maecten se. Desen heer sterf te Arckel ende is begraven in dat voorsz. koir te Arckel met Gilla, sijn vrouwe.

(XII) Van den anderen heer van Arckel.

- 1 Foppo, die andere heer van Arckel, heer Heymans zoon, na doode zijre oudere heeft getimmert die konincklijke borge van Arckel van groote ghehouwen steenen ende verbeterde in rijckhede die heerlicheyt van Arckel, etc. Hij was seer rijck van goude ende van silver, dat hem sijn oudevader Tielman, regent van Vrieslant, gaf ende zeynde, want frau Gilla sijn eenige dochter was, ende was wel te vrede doen hij (vernam dat hij) gegroeyt
- 2 was van den edelen bloede van Troyen. Desen heere maeckede op den over des langen water, dat nu geheyt is de Linge, vijf schoone dorpen, welck hij na de vijf litteren des dorps van Arckel dede noemen. Ende dat eerste dorp ende princepaelste van zijne heerlicheyt hiet nae de eerste letter A Arckel, daer hij sijn hoff maekte; dat ander dorp liet hij heyten Rietvelt na die ander letter R; (dat derde dorp liet hij heyten na der derde letter K Kedi-chem;) dat vierde dorp liet hij heyten na der vierde letter E

a hadde: G hade.

b Willebroerde: G Willebroede.

c oorlof: G oorloge.

d ridderlijke: G ridderijcke.

e G fo. 6' ofte van slijck.

f Van den anderen: G Van anderen.

g zeynde: G zeyde.

h gegroeyt: G gegoeyt.

i maeckede: G maekedet.

j ingevoegd uit K 220.

- Eterwijck, dat men nu heyt Osterwijck ; dat vijfde dorp liet hij heyten na der vijfter letter L Leerdam. Ende want dat water
 plach te gaen door Blocklandt ende Hoornaer in die Gyesen,
 ende veel coopluyden ende ander menschen daer plagen te comen
 te benachten, soo vermaeckten hij die kercke op een santduyne
 ende liet se verwijen in die eere Godts ende Sinte Dyonisii ende
 ordineerde daer een schoon dorp, ende diergelijcke besettede hij
 ende maeckten dat dorp op den dijk, geheyten Blockland ende
 dede hij maecken een kercke ende wijen in der eeren Godts ende
 3 Johan Evangelist. Desen edelen heer Ffoppo had te wijve
 Mariam, dochter des edelen heere van Oyen, van welck hij had
 eenen zoon, Jan geheyten, die nae hem heer wert van Arckel.
 4 Ende als heer Heyman, sijn broeder, sach, dat hij kinderen kreech
 bij sijne vrouwe, soo wouden hij reysen van heer Foppo, sijnen
 broeder. Des gaff hem heer Foppo gelt ende betamelijcken gesyn,
 ende hij voer in Vranckrijck ende om sijn vrome, ridderlijckke
 deucht wert hij van den coninck van Vranckrijck verheven in
 een grave int lant van Aquitanien ende gegoyt. Welcks naeco-
 melingen op den dach van huyden sijn graven ende voeren die-
 selfde wapen van Arckel die men hier voert. Foppo, nadat hij
 geregeert hadde mennige jaren, sterff hij kerstelijcken int jaer
 ons Heeren duysent ende acht, nadat hij twaelff jaren heer
 van Arckel geweest hadde ende wert tArckel begraven met zijne
 vrouwe bij sijnen ouderen.

(XIII) Van den derden heer van Arckel.

- 1 Johannis, heer Foppen zoon, werdt heer van Arckel ende was een
 vroom, stoudt ridder, ende had te wijve Lijsbeth, des graven
 dochter van Kuyk, daer hij bij wan heere Jan van Arckel, na hem
 heere, ende Maria, een schoon, zuyver maget, die na te manne
 2 had Jan (van Bronckhorst. Dese Jan) heere van Arckel quam
 te dienste met zijne macht in die jaren mxviii den edelen door-
 luchtigen grave van Hollandt, Dirck geheyten, den vierden
 grave van Hollandt, ende streedt met hem tegens Adelwoudt,
 bisschop van Utrecht, ende hadden victorie tegens den bisschop.
 3 Ende de bisschop vergaderde weder uuyt grootheyt zijns herten
 een groot volck van wapenen tegen den grave weder te strijden.
 Als die grave dat vernam, vergaderde hij bij hulpe sijns broeders,

a G fo. 7 A Ende want dat water.

b santduyne : G sant dyune.

c Dyonisii : G dromisu.

d wert hij --- grave : G wert hij verheven ende van den coninck van Vranckrijck
 verheven in een grave.

e des graven : G den grave.

f K 222 die nae te man had Johan, heere van Bronchorst. Dese heer Johan van
 Arkel enz.

g G fo. 7' Dirck geheyten.

2 cf. Chron. Univ. 13'. 3 : U 124. 4 : U 122. 5 : U 124.
 XIII, 1 : U 126. 2 : U 111. 3 : U 112.

geheeten Buto, ende met desen heer van Arckel, een groot heyr ende streedt weder tegens den bisschop ende die bisschop van Utrecht verloor weder den strijdt ende reet haestelijcken vandaer met sommigen zijn heeren. Ende desen Dirick, grave van Hollandt, had desen heer Jan van Arckel seer lieff. Des wert die edele grave van Hollandt te raide, dat hij voort varen woude te Jerusalem om te strijden tegens die heydenen, die op tijt dat heyliche landt gewonnen hadden ende die kerstenen daer uuyt geslagen ende verjaget hadden. Des voer desen heer Jan van Arckel met hem in die jaren mxxxiiii, daer die grave vromelijcken ende meenichwerven streedt met zijne heeren tegens die heydenen. Maer int jaer van mxxxv wert desen heer van Arckel van den heydenen dootgeslagen ende gemartelijt ende is in der kerstenen hospitaal van Barutz (begraven).

5 Desen edelen Jan, heer van Arckel eer hij tot Jerusalem reysde, maecten met veel volcx dat groote dorp, Leederbroeck geheyten, Schoonrewoerd, Nijlandt ende Slingelandt ende een deel van Noordeloos. Hij maecte sijn ondersaten rijck ende fondeerde die kercke in dese voornoemde dorpen ende stichte vycaryen ende gaff geern den armen. Maer vrouwe Maria van Arckel sterff des jaers daernae, als in de jaren mxxxv, ende is begraven in de choir der kercke van Arckel bij die heeren ende vrouwe van Arckel etc.

(XIV) Van den vierden heere van Arckel.

1 Jan, heere Jans zoon, na zijns vaders doot wert ontfangen ende gehult die vierde heer van Arckel ende had te wijve Margriet, dochter des edels man Jan, heere van Altena, uuyt welcke hij had den mogende heer Jan, den vijften heer van Arckel. Dese maeckte Hokelom, Vogelswerve, Spijck ende Dalem op die ander zijde des lange waters, nu geheyten de Linge. Desen edel heer van Arckel voer eens met veel heeren, als met Robert van Vlaenderen, met die grave van Henegouwen, totten heylichen landen. Des gevielt, als sij te Venegien waren ende daer wat tiits mosten verwachten ende goede wijnt mosten verwachten, dat desen heer van Arckel dede sijn wapen maken voor sijn herberge, gelijkcker-

a die op die tijt: G die op die op die tijt.

b begraven ontbr.; er staat echter een vergetingsteeken.

c G fo. 8 D Van den vierden heere.

d welcke: G welcken.

e Hokelom, Vogelswerve, Spijck: G holaom vol gelswerne sijck K 233 Huecklom Vogelswerve Spijck.

f dede: G de.

4: U 111., 5: ontbr.

XIV, 1: U 143. 2: ontbr. 3: U 151, maar aan den volgenden heer van Arkel toegeschreven, naar het schijnt. De beschrijving der heeren van Arkel is in U op deze plaatsen door zoo veel andere gebeurtenissen onderbroken, dat het verband niet goed meer te leggen is.

als die heeren gemeynelijck doen. Des quamen daer veel andere
 heeren uuyt verre ende vremde landen om oock tegens die
 heydenen te strijden. Ende als een van de vremde heeren sach
 die wapen van Arckel gemaectt voor die herberge, dede hij den
 wert van de herbergen tot hem komen ende vragende hem, wie
 die wapen daer had geset. „Die wapen heeft doen setten een
 groot heer, geheyten die heer van Arckel, die daer komen was
 uyt Leech-Almaengien met veel ridderschap, om te varen ten
 heyiligen landen tegens die heydenen.” Die ander, niet wetende
 van den naem van Arckel, nam die wapen aff in groote toorne
 ende spijt des geens die se daer hadde geset, ende droech se voor
 hem seggende, dat het sijn wapen was ende hem toebehoorde.
 Als desen heer van Arckel dit vernam, dede hij beroepen alle dat
 ridderschap van buyten, die daer komen waren ende oock van
 binnen Venegien, voor welcke allen ende den heere diewelcke
 sijn wapen afgenomen hadden bewees die heer van Arckel met
 veel redenen ende veel heere die metten prinsen daer komen
 waren, dat hij ende alle sijn voorvaderen, heere van Arckel, die
 selve wapen onafgebroken gevuert hadde alle tijt. Ende oock
 seyde alle die heere ende ridderen, dattet waer was. Die anderen
 beweest oock met veel reden ende getuygen, sommige ridderen.
 Ende want men niet daer dingen kost ofte noch dat den eenen
 den anderen niet wijcken en woude, zoo wert gesloten bij den
 princhen ende heeren, dat zij tegen maelkanderen kampen soude.
 lijf om lijf; wie den anderen verwan, zoude die wapen geheel
 voeren voor hem ende zijnen erve. Desen heer van Arckel aanriep
 Godt ende Zijne lieve moeder om die victorie te vercrijgen ende
 hij geloofde Godt, hij soude een tijt van jaren strijden (op die
 heydenen. Ende als sij tesamen campten) bij der gratie Godts
 verwan die heere van Arckel den anderen, die uuyt Ongerijen
 was, (ende was heere van Tirolis, maer hij en sloech hem nyet
 doot. Ende doen hij genesen was,) quam (hij) tot hem ende bat
 hem om vergiffenisse ende danckte zeer, dat hij hem niet gedoot
 en hadde ende zij schiede goede vrienden van maelkanderen.
 Ende desen heer van Arckel behielt geheel die edelen wapenen
 van Arckel ende hij bleef ter eeren Godts strijden ende oorloogen

a veel andere heeren: G veel heere andere heeren.

b gemaectt: G gemaeck.

c wetende van den naem: G wetende van van den naem.

d allen ende den heere: G alleen ende den heere.

e sijn: G slj.

f Ende oock seyde alle die heere: G ende (fo. 8') Ende oock syede dat die
 heeren die metten prinsen daer komen waren, dat hij ende alle sijn voorvaderen
 heere van Arckel ende alle die heere.

g daer dingen G dan dingen K 236 dadingen.

h moeder: G moede

i ingevoegd uit K 236.

j bij der gratie: G bij zijnder gratie.

k ingevoegd uit K 236.

l gedoot en hadde: G gedoot ende hadde.

op die heydenen ontrent acht jaeren ende verwan veel heydenen ende wert menichwerve gewont, maer Godt verhielt hem oock
 4 dbeste. Daerna, soo hij out wert ende grooten arbeyt gedaen hadde in strijden ende stormen ende thuys reysen soude ende
 quam opten Rijn bij Straesborch, wert hij sieck ende nam zijn volle sacramenten der heyliger kercken ende sterf kerstelijcke,
 nadat hij veertig jaren geregeert hadde; en sterf in jaer ons Heeren mlxxiiii ende hij wert gebalsemt ende tArckel in die
 kercke bij sijne vrouwe ende voorvaderen begraven van zijnen soon ende heeren die hem tArckel brachten. Desen vercreech het
 dorp van Schelluynen met zijnen wijven van zijnen vader ende
 creech veel previligen van den graven van Hollant om sijnder
 deuchden ende eerbaerheyt.

(XV) Van den vijften heer van Arckel.

- 1 Johan, die vijfte heer van Arckel was een wijs man ende hadde ten wijve Alidt, des edelen heere van Heusden dochter, daer hij
 2 bij hadde Johannes, den sesten heer van Arckel. Desen heer van Arckel wert gequest in (een) steeckspeel te Nimmagen, daer hij aff quellende wert ende sterf daeraf, nadat hij acht jaren geregeert hadde Arckel, als in de jaren mlxxxiii, ende wert begraven in de kercke van Arckel bij zijn ouders.

(XVI) Van den sesten heer van Arckel.

- 1 Johan, de seste heer van Arckel, na doode sijns vaders was een jonck kint van ses jaren, ende die moeder wert vocht gemaect des lants van Arckel, ende bleef ter tijt toe Jan vijftien jaren
 2 out was. Ende sij hadde een dochter van den heer van Arckel, geheeyten Geertruyt, ende was een schoone maecht, ende hadde namaels te man Evaert, heer van Kuyk, ende was een grave van
 3 Kuyck. Desen heer van Arckel had te wijve Elisabeth, des graven dochter van Swalenborch van (der Lippe) doen geheeyten, van

a in strijden ende stormen : G in strijden ende strijden K 237 in strijden ende stormen.

b Schelluynen : G schorluynen.

c van den graven van Hollant : G van den graven Hollant.

d G fo. 9 Johan die vijfte heer.

e daer hij bij hadde : G daer hij hadde.

f quellende : G gellende.

g begraven : G gegraven.

h seste : seseste.

i Jan : G van

j K 242 des graven dochter van der Lippe doen geheeten die grave van Swalenborch, Elisabeth genuemt.

4: U 152. XV, 1: U 143. 2: U geheel anders; de vorige heer van Arkel sneuvelt bij IJsselmuident : Insuper dominus de Arckel letaliter vulneratus in eodem conflictu tanquam mortuum cadaver navigio ferebatur in dominio suo, qui dehinc languens de vulneribus et plagis ibidem receptis obiit anno Domini MLXXXII septimo nonas Januarii. Sepultus in paterna hereditate. (U 142—143). XVI ontbr.

- welcke hij had heer Jan, den sevende heer van Arckel, was een
- 4 gigant, groot ende sterck. Op desen tijt, als in de jaren m^lxxxxviii, soo is de heer van Arckel getogen ten heyiligen landen om aldaer tegens die heydenen te strijden met veel anderen heeren, ende hebben aldaer menigen vrome feyten gedaen, ende oock gesien Godevaert de Bulioen, hoe dat hij menigen strijt ende slach gedaen heeft ende hoe hij Jerusalem wan ende koninck van
 - 5 Jerusalem gemaect wert. Daerna, als desen heer van Arckel vroomelijck gestreden had tegens de heydenen ende daer ridder geordineert was, quam hij weder tot Arckel gesont, daer hij vriendelick van zijnen vrouwe ende kinderen ende anderen heeren ontfangen wert ende nadat hij geregeert hadde omtrent xlii jaren, sterf hij ende wert begraven int koor van de kercke van Arckel bij sijne voorvaderen in den jare xicxxii etc.

(XVII) Van den sevenden heer van Arckel.

- 1 Jan, heer Jans zoon, wert die zevenste heer van Arckel na zijns vaders doot, ende was een wijs, sterck, stout ende grootmoedich heer ende vreesden Godt zeer. Hij ginck geerne ter kercken ende regeerde zijn ondersaten in groote ruste ende vrede ende van
- 2 alle heeren geëert ende bemindt. Hij had een wijff, Petronilla ge-
- 3 heyten, ende was des graven dochter van Are. Na hare doot nam hij te wijve Geertruydt, des graven Heynricx dochter van Loon, bij welcke hij wan eenen soon, Jan geheyten, die na hem heer
- 4 van Arckel wert. Ontrent dese jaren, als in de jaren xicxxiii, soo tooch desen heer Jan van Arckel naar Jerusalem ende oorloochde op die heydenen ende wan mennich strijdt ende stede, met meer andere heeren. Ende als int heyliche landt alle dinck wel geordineert was, quam die heere van Arckel wederom thuys metten anderen heeren, daer hij eerlijcke ontfangen werdt van sijnen edelen broederen ende ondersaten, want hij vromelijcken gestreden had tegens den heydenen, daer hij ridder geworden was : ende bracht voor hem in zijn aensichte ende aen sijn leden groote licteyckenen van die wonden, die hij van den heydenen int strijden ontfangen had.
- 5 In die jaren xicxxxii desen heer van Arckel quam met sijnen broederen, heer Huych Boter, te dienst ende te hulpe Dirick, grave van Hollandt, tegen die Vriesen, tegens welcke die grave twee werven street ende wan den strijt. Daerna Otto, grave van Benthum, die een susters zoon was des grave van Hollandt,
- 6 woude verbernen tlant van Twenten. Als Herbertus, bisschop van Utrecht, dat vernam, vergaderde hij veel volcx te peerde, van welcke heer Huych Boter capiteyn was, want hij een die

a G fo. 9' A Van den.

b Are : G Arer. K 244 Meer andere schrijven van Are. U habuit in uxorem Petronellam filiam comitis de Are.

c G fo. 10 capiteyn.

- stercxte man was, die men in Duitschlandt gevinde conde,
 ende als desen opt velt vergaderde tegens een ende strenden,
 soo wan den bisschop den strijdt, ende bleeff doot met veel
 volcx die grave van Beylen, Otto geheyten, ende Otto, grave a
 van Benthem, wert gevangen ende wert tUtrecht gevoert ende
 in een schoon huys geseeckert. Als die grave van Hollandt dat
 vernam, quam hij met groot volck ende belach die stadt van
 7 Utrecht alom. Maer desen heer van Arckel quam met alle zijne
 macht den grave ten dienst, hoewel heer Hugo zijn broeder was,
 capiteyn des bisschops. Ende alsoo verwan die heere van Arckel
 vrientschappe metten grave van Hollandt, want hij te vooren
 gram was hij op hem om sijns broeders wille, heer Huych Booter,
 8 In den jare xicxxxvi heeft desen heer van Arckel sijnen broeders b
 9 gedeylt uuyten lande van Arckel. Heer Folpaert, sijnen oudtsten
 broeder gaff hij die stede van Leerdam metten slote van Schoon-
 rewoerd metten Dieffdiick ende Over-Heycoop ende alsoo be-
 gaeft wert hij een groot banderheer; van welcke Folpaert zijn
 gesproten (die) edelen baenderheeren van der Leeden, ende van
 zijn kijnnderen sijn gesproten die heeren ende ridderen van Gel-
 lecum, die heere van Zevender, die heeren van Haeften, die
 swarte baren ofte leederen plegen te voeren in een widt silvren
 velt. Voort gaff hij hem halff die heerlickheyt van Dalem, welcke
 heerlijckheyt gaven sij te samen daerna den edelen Jan, die een
 broederssoon was van Arckel, ende die wert heer van Dalem. c
 10 Voirt gaf die heere van Arkel zijn enen jonghen brooder, d
 als heer Huych Boter, (die) heerlijckheyt van der Bootersloot,
 daer hij nae heyt heer Huych Booter ende hij gaff hem Spijck e
 ende Blocklandt met allen haeren toebehooren.
 11 Des deylden sij haer wapenen in deser manieren. Want heer
 Folpaert en woude die wapen van Arkel niet brecken, maer
 voor dat silver velt nam hij een vergult velt, met die roode
 12 baren van Arckel. Ende want die heere van der Leede die roode
 baren in dat gulde velt hebben, vermoeden sommighe dat die
 heere van der Leede ouder sijn ende eedelder waren of soudn f g
 wesen dan die heeren van Arkel. Dat en is niet alsoo, want
 Leerdam is de laste leetter van den naem van Arkel, als voor
 gheseyt is.
 13 Maer die heere van Dalem nam recht contraire wapenen, want
 hij silver baren nam in een root velt.

a Beylen: U Bickle.

b broeders: G broeder.

c G fo. 10^v C (herhaling van de laatste alinea der voorgaande pagina:) Voirt gaff hij hem halff die heerlijckheyt van Dalem, welcken heerlijckheyt van Dalem gaven sij tesaemen daernaer den edelen Jan, die eenen broederssoon was van Arkel, ende die weert heer van Dalem.

d zijn enen: G zijnenen, met een streep door de eerste e of tusschen de n en de e.
 e daer hij nae heyt: G daer hij naehij nae heyt.

f sijn: G sij.

g soudn: G sonder.

7: U 166, waar in deze strijd alleen Hugo Butirus wordt genoemd. 8-13: U 169-170.

14	Desen heer van Arkel, doe Gheertruyt, die edele vrouwe van Arkel doot was, nam hij sijn deerde wijf, Alyet geheyten, des edelen heeren dochter van Steenvuerden, van welcken hij hadt eenen zoon, Hendrick gheheyten, ende met heylijcken weert hij heer van Heudichem, ende desen en setten maer een roode baer in sijn wapen etc.	a
15	Des gevielt dat hij weder in den jare mcxxxviii met Dirick, grave van Hollant, rijdsde naet heylijch landt ende als haer	b
16	pelgrimmaghe gedaen was, quamen sij ghesont weder. Dese heer van Arkel vercrech ende mackten Ackoy ende die dagelijckxse heerlijkheden van Gellicum, van Rumpst, van Rijnspijck, van Burch, van Burchmalssen etc.	c d e f g
17	In den jare mcxliiii quam desen edele heer van Arkel metten heer van Iselstijn te baten ende te hulpe den edelen moghende heer van Grimberghen, doe hij tegens den jonghen Goede vaert,	h
18	hartoge van Brabant, orlochde. Des streden zij teghens een; in welcken strijdt doot bleven van heer Arents wegen, die den strijdt verloos, die selven heer Arent ende heer Gherijt, zijn zoon, die grave van Viersen, die heere van Coutzy, desen edelen Jan heer van Arkel, die heere van Bronckhorst, die heere van Iselsteyn met veel ander heeren ende bannerheeren, riddersen ende knechten. Ende van den Brabantsche sijde bleven doot die heeren van Diest, die heere van Roetzelaer, die heer van Weesmale, die heere van Bierbeecken, die heere van Reine met vel ander heeren, als die cornijcke van Brabant breder uytwijsen sal etc.	i j k l m

(XVIII) Van den viii-en heer van Arkel.

1	Jan, zijn soon, hadde te wijve Sophya, die jonckste dochter van heer Aarents van Grimbergen, die in den voorsz. strijdt met sijn vader dootbleeff, ende hadde (aen) haer eenen zoon, ge-	n o

a Desen: G deser.

b sijn wapen: G sijn wapen.

c G fo. 11 Des gevielt.

d weder: G werder.

e quamen sij: G quam sij K 246 quamen sij.

f vercrech: G vercrecht.

g van Burch, van Burchmalssen: G van burch burchmalssen K 246 van Burch, van Burchmalssen.

h den: G des.

i zij: G zijn.

j Arent: K Aert.

k Viersen: G Vrisen U Viersen K Vierssen.

l Bronckhorst: G Bronckhoost.

m Bierbeecken: G Bierkercken U Bierbeke K Bierbeecke.

n G fo. 11' A Jan zijn soon.

o K 249 hadde ende gecreech aen haer eenen zoon.

14: U 170. 15: U 170 16 ontbr. 17-18: U 171. De kroniek van Brabant wordt echter in U niet genoemd. XVIII, 1—2: U ontbr. B laat de naam van de vrouw ongevuld staan. Blijkbaar heeft Pauli later ex conjectura een naam met een niets zeggende levensbeschrijving ingevuld.

- 2 heyten Jan. Dese was een vreedsaem heer, zeer gemindt van alle
vorsten ende heeren, ende hadde groote rouwe, dat sijn heer
3 vader in sijn oude dagen doot bleven was. Ende naerdatt hij
geregeert hadde 32 jaren, sterff hij op die ander ydus van Sep-
tember ende wert eerlijck begraven in die kercke van Arckel
bij zijne voorvaderen ende zijnre vrouwe. Hij sterff int jaer ons
Heeren xiclxxvi.

(XIX) Van den negenden heer van Arckel.

- 1 Johan werd de negenste heer van Arckel ende was een sterck
2 man, wijs end schoon. Desen heer Jan voer int heylige landt in
een gemeyn vaert tot Jherusalem met Floris, grave van Hol-
landt, in welcke vaert voeren tegens den heydenen Philips,
grave van Vlaenderen, Baudewijn, broeder tot Vlaenderen ende
was heer (van) Nynive, met veel andere princhen ende heeren.
Ende daer werdt desen heer van Arckel ridder geslagen van
den grave van Vlaenderen, gelijckerwijs als sijne vader int
heylige landt ridder geslagen ende geordineert werdt om zijnre
vromicheyt. Maer nae, doen die mogende keyser Frederick
van Roomen int heylige landt drenck ende Floris, grave van
Holland, daer sterff, quam hij wederom thuys met Philippus,
grave van Vlaenderen met ander heeren. Des nam hij te wijve
vrouwe Maergriet, Boudewijns dochter van Vlaenderen, daer
hij bij wan Jan, den thienden heer van Arckel ende een dochter,
3 die te man nam heer Engelbert van Bronckhorst. Desen heer
Jan lach den eersten steen ende maeckte dat keyserlijcke kasteel
van Heuckelom, maer sijn zoon volmaecktent ende ommuerde
Heuckelom. Desen selfden heer Jan koft Asperen tegens heer
4 Folpaerts zoon van Asperen. Desen heer van Arckel wert ver-
slaegen int jaer xiicxxv op die kalende van Augusto, doen hij
ten diensten gecomen was Otto van der Lippe, desen bisschop
van Utrecht, tegens Roelof, heer van Koevuerde, met heer
Herberen van Arckel, heer Huych Boter zoon, ende met vier-
hondert ridderen ende knechten, maer (waer zij) zijn begraven,
dat en weet ick niet. Desen heer van Arckel regeerde ontrent
negenenveertich jaren.
- a
b
c
1225

(XX) Van den thienden heer van Arckel.

- 1 Johan, des negenden heere zoon wert na hem heer van Arckel
ende was een vroom ridder, grootmoedich, stout ende sterck,
ende hadde te wijve bij sijn vaders tijden Maria, des edelen
e

a drenck ende : G drenckende ende.

b G fo. 12^D Maergriet.

c zoon : G zoo.

d des negenden heere : G des negenden sheere.

e Maria : G ende Maria.

3 : U 186. XIX, 1 : U 186. 2 : U 187. 3 : U 187. 4 : U 187. XX, 1 : U 244.

- grave dochter van Benthem, welcke grave van Benthem hadde in zijn patrimonien van den graefschap van Hollant een kleyn heerlicheyt, gelegen aent lant van Arckel, gelegen op ter Merwe met een dorp, geheeten Wolferen, in welcke heerlicheyt die grave van Benthem hadde eenen thoren, dat nu is den ouden thoren van der kercke van Gorcum. Welcke heerlicheyt desen heer van Arckel koft, hoewel hij zeer jonck was, bij rade zijns vaders ende door hulpe des graven van Vernenborch tegens grave Otto van Benthem. Bij welcke thoren woonde op die tijt sommige visschers, want die Merwe began daer bij te komen overmits dat die Maes gedeylet wert tot Heckhuysse ende die Wael tot Thiel gestopt, die te voren plach te loopen in den Lingen. Ende want de visschers die bij den thoren woonden, plegen te heyten Gorkens, zoo maecte die heer van Arckel een stede om die thoren ende heyt de stede Gorcum. Maer doen hij die stede van Gorichem woude maecten, geboort hij die lantluyden die op Wolferen woonden, dat zij haer huysse soude afbrecken, ende door hulpe van hem die weder in zijnen nyewe steden maecte. Ende aen den thoren dede hij een suyer groote kercke ende dede die wijen in de eeren Godts ende Sinte Mertens, die uuyt die kercke van Wolferen werden gebracht, die kelcke, boecke der ordinantie metten beelden der zelve kercke van Gorchem ende daer mede versiert. Welcke stede hij dede eerst mueren ende sterck maecten ende vast aen die westzijden tegens Hollant met thien hooge thoornen, behalve die kleyn toornkens ende behalven die naemaels gemaect werde. Ende dit geschiede in den jaren mcccxxii.
- 2 Desen zelve heer van Arckel timmerde int oost van deser stede van Gorchem een keyserlijcke paleys van Arckel ende te mael zoo groot ende sterck, ende hiet die borgge van Arckel ende men zeyde datter zijns gelijcken niet en was int lant, want dat hooge hof hadde seven onwynlicke thoornen met een die zeer kostelick versiert was met zeer kostelicke stricke ende

a Benthem : G bethem (2 maal).

b patrimonien : G patrimoien.

c Benthem : G bethem.

d Vernenborch : G Verrenborch K Vernenburch.

e Benthem : G bethem.

f Bij welcke thoren woonde : G Bij welcke thoren bij welcke thoren woonde.

g G fo. 12' want die Merwe began.

h Merwe : G Merwen.

i gemaect : G gemaek.

j onwynlicke : G omwynlicke.

Ende dit geschiede in den jaren mcccxxii. — Wellicht heeft ons handschrift verkeerd gecopieerd en moeten wij lezen mcccxxii. A noch U deelen een jaartal mee. K 274 noemt evenmin een jaartal, maar voegt er aan toe : „Wouter van Gouthoven tot Dordrecht stelt haer beginsel 1230; insgelijcx Johan le Petit van Bethune in Arthoys ontrent den jaere 1230. Alle twelcke waersijnlicker is dan dat Johan, heere van Arkel etc., die Margaretam wuyt Vlaenderen van Ninive oft Nivelles troude. — dese stede soude gesticht hebben 1212.” Het Chron. Univ. fo. 13' schrijft mcccxi, wat wel een schrijffout is voor mcccxi. 2 : U 245.

reliquien, in welcke die heere, vrouwe ende kinderen van Arckel den dienst Godts hoorde. Dat, middelste hof hadde vier groot, swaren thoornen ende dat hooge ende middelste hof hadde elcx een wijde graft omgaende; maer dit nederste hof was al omgemuert met een dijk ende singelmuer met een groote, stercke voorpoort ende met veel stercke thorens omgaens. Ende int midden van de nedersten hof stont een a
schoon kercke met een koor, in welcke die gemeyne dienaers des b
heeren van Arckel (dagelicx misse hoorden. Ende van dyer tijt voert lyeten zij die borge tot Arkel, die aldaer) stont, die hij af had laten breken ende woonde in die kostelicke schoone borgge van Arckel, bij Gorcum gemaect ende hiet voortmeer de borgge c
3 van Arckel. Ende desen heer was een heylich man, want in zijnen tijden vielen van de gelovigen Godts die heere van Stadinge met alle zijn ondersaten ende meer landen daerontrent gelegen, welck men weder niet mocht totten geloven brenge, hoeveel heyliche doctors ende groote geleerde heeren ofte legaten die paus ende bisschop van Keulen ende die bisschop van Munster tot hem vriendelicke zeynde om te onderwijsen, Maer sij en gaven om paus, om keyser, om bisschop, zij en namen die legaten ofte doctors ende smecten se doot ende worpen se int water. Alst voor den paus quam die groote overdaad, geboot hij den hertogen Hendrick van Brabant, grave van Hollant ende alle die bisschoppe met den anderen hertoge, graive ende alle kersten menschen, dat zij tegen die ongelovige mense met d
gewapender hant varen zouden ende alle doot zoude smijten. Desen ongelovige menschen, die van Stadinge, waren woonend e
in Westfalyen in dat bisdom van Buren, ende als die hertog van f
Brabant gecoren was princepael tot dese reyse ende den paus gegeven hadde alle kersten menschen a pena et culpa, die daertegens voore, zoo vergaederden de prince groot volck, ende voor g
ende achter getickent met een teycken des heylichen kruys, h
reysden zij tegen den ongelovigen. (Onder welcke) voor desen i j

a G fo. 13 nedersten hof.

b K 274 in dwelcke die gemeen dienners des heeren van Arkel dagelicx misse hoorden. Oick hadde tselve casteel schoone hoven ende boomgaerden ende lanx die sleghe ofte Dalemischen wech aen wederzijden groote opgaende boomen. Voerwaer een werck lustich om taensien. Ende van dyer tijt voert lyeten zij die borge tot Arkel, die aldaer stont, afbreecken ende woonden op die costelicke borge bij Gorinchem, die voertaen die borch ende dat hof van Arkel hyet.

c Stadinge: G Standinge. U terram Scadinghen (evenzoo Chron. Univ.)

d tegen: G togen.

e Stadinge: G Standinge.

f Westfalyen: G Westfanigen.

g daertegens: G doortegens.

h getickent: G getictent.

i reysden: G reyden.

j K 297.

3: U 258 en 261—262.

- edelen heer van Arckel met den grave van Hollant met zijn
dienaers ende met veler zijner ondersaten tegen die ongelovigen,
ende wan met zijn hulpers twee strijden, maer den derden strijt
4 wert hij verslagen met zijn volck ende met zijn groote heere,
nadat hij Arckel geregeert hadde nege jaren ende in den landen
van Stadingen is hij begraven intt jaer mcccxxxiiii op die 16
kalende Juli etc.

(XXI) Van den elfsten heer van Arckel.

- 1 Johan, des heyligen martelaers zoon, na doode sijns vaders wert
die elfte heer van Arckel ende was een sterck man, groot van
lichaem als een reuse oft gygant. Hij was alsoo sterck van
leden, soo wanneer hij sadt op sijnen gesaelden henst, dat hij
sijn armen sloech om eenen balcke, dat hij dan dat peert met
sijn dijen ophieff van der eerden, dattet peert luyde creet van
grooter pijn. Hij was overal ontsien om sijner stercktheyt ende
2 kracht ende om sijner grootmoedicheyt. Hij was rijk ende
machtich, nochtans was hij seer wijs ende vroet, goedertieren,
milde ende der armen seer goedertieren, ende plach sijn dinaren
3 rijck te maken. Hij en schatte sijn ondersaten niet. Hij hadde te
wijve die edele vrouwe Berte, des edelen grave dochter van
Oechten, die grave was van der Betu, van welcke hij creech
twee soonen, als Jan, die na hem heer van Arckel wert ende
4 Otto, den eersten heer van Heukelom. Desen heer van Arckel
deylde doen hij leefde dese twee soonen sijn heerlijkheyt, als
heer Jan, sijnen oudsten soon soude blijven heer van Arckel,
ende Otto, sijnen soon, gaff hij dat costelijcke kasteel van Heu-
kelom met der stede van Heukelom, oock die stede van Asperen
met den slote, dat slot van Ackoy met den dorpe ende die heer-
licheyt van Loven met den kasteel van Leydenborch, daertoe
die dagelijcx heerlicheyt van Gellecum ende van Reynoey.
Welcke Otto, die jongste broeder van Arckel wert die eerste
heer van Heukelom ende hadde te wijve des edelen heeren
dochter van Heusden, van welcke hij hadde twee soonen, als

a desen edelen heer : G desen edelen heer.

b ende met : G ende met ende met

c Stadingen : G Standingen.

d op die : G op die op die.

e G fo. 13' A Van den elfsten heer.

f balcke : G balcker.

g dijen : G digen.

h overal : G over overal.

i Berte, des edelen grave dochter van Oechten : G Berte dochter des edelmans
grave dochter Oechten K 303 Bertha dochter des edelen grave van Oechten.

j G fo. 14 van Heukelom.

k heeren : G heerens.

XX, 4 : U 269. Anno etiam Domini MCCXLI(!)XVI kalendas Julii obiit Johannes
illustris octavus dominus de Arkel. XXI, 1 : U 269. 2 ontr. 3 : U
270—270. 4 : U 271. Loven is Leuven (Leuvensche polder) in de Tielerwaard.

Jan, den anderen heer van Heukelom, als van heer Jan is geboren die eerste heer van Leydenborch, Ende noch hadde hij Otto, den eersten heer van Asperen ende van Ackoy. Ende van desen eersten heer van Asperen is geboren die heer Herberen, die eerste heer van Ackoy. Ende elck deylde zijn wapen van Arckel in aldusdaniger manieren: Die heere van Arckel alst behoorde, hadde de overste ende geheelste wapen als thoofft van der wapenen ende der voornoemder banderheeren ende heeren. Die edele heer van Heuckelom als een grooter baenderheer voerde de wapen van Arckel als een jonger soon van Arckel heel, maer boven met een lasure baeresteel. Die heere van Asperen sette int silveren velt boven die wapen een merle; die heere van Ackoy eenen hondt; die heere van Leydenberch drie merlen sonder voeten. Ende elck was met den sijne te vreden ende leefde vele jaren rustelijcken ende vriendelijcken onder maelcanderen.

(XXII) Van de boosheyt des heeren van der Lee, hoe hij op eenen kersnacht brande die kercke van Arckel met alle die menschen die daer in waren etc.

Op desen tijt heer Folpert van Arckel, heere (van der) Lee ende van Hastricht benijde de voorspoet van die heere van Arkel, zijns heere, ende zijnen neve van Heuckelom, Asperen, van Ackoy, hoewel zijn oudevader een zoon was van Arckel, dacht nacht ende dach, hoe hij den heere van Arckel, zijnen heere ende neve, heymelick (mocht doden ofte verderffven, want hij was in der natueren) boos ende quaet. Hij en ontsach Godt noch die mensche, ende als men zeyt, hadde hij den vijant gegeven ziel ende lijf, dat hij lange mocht leven ende altijd zijn vijanden verwinnen mocht ofte verderven. Ende want hij zijne heere ende neve, den heer van Arckel, openbaer niet bestrijden en dorst, noch hem met zijnder macht niet verdrijven ofte verjagen en mocht, hoewel die heer van Arckel hem niet leet ofte quaet hadde gedaen, ziet! bij ingeving des vijants omboot hij, die heere van der Lee, den koster van der kercke vier dagen voor kersdach. Ende als die koster bij hem heymmelick was, gaf hij den koster groot gelt ende goet quam met hem

a den anderen heer: G des anderen heer.

b eenen hondt: U dominus de Ackoy cum duabus aviculis. K 258 als G, met een teekening van het wapen met een hond.

c G fo. 14' D Op desen tijt.

d K 304.

e ontsach: G ontslach.

f bestrijden en dorst --- hoewel die heer: G bestrijden en dorst noch hem met zijnder macht niet verdrijven ofte verjagen en mocht hoewel die heer van Arckel openbaar niet bestrijden en dorst hem noch met zijner macht niet verdrijven hoewel die heer.

over, dat hij op den kersnacht, als die heere van Arckel in die kercke ware, als een koster die dore van der kercke van Arckel vast sluyten zoude, dat daer nimant uuyt komen en mochte. Hij zoude met volck ligge oostwaert in de Linge. Ende als die heere van Arckel in de kercke (was), zoude hij een teycken geven met een klok ende gaen uuyter kercke : hij komen ende vange die heer van Arckel. Die heere van der Lee wist wel dat die heer van Arckel in de kercke wesen soude om (die) dienst Godts te hooren. Ende als die koster, die verrader, dit ten heyliche gesworen hadde te volbrenge ende om dat groot gelt, dat hij ontfangen had ende hebbe soude, zeer blijdelick weder tot zijnen huysse ginck, overdacht hem onderwegen, hoe hij dit volbrengen soude. Ende op den rechten kersavent ontrent middernacht, als veel van de ondersaten des dorps van Arckel in de kercke waren, was desen heer van Arckel met acht ofte thien joncheeren ende heeren ende knechten in der kercke, maer want die edele vrouwe van Arckel bevrucht was ende groff van kinde ginck, soo was sij noch gebleven in de oude borge van Arckel met haren huysgesin, want die nieuwe borge bij Gorinchem was noch niet al bereyt om daer eerlijck in de craem te liggen. Ende als die heer van Arckel in de kercke van Arckel was, ende die heere van der Lee lach met sijn volck oostwaert in de griend bij der kercke, ende (had) dat heymelijcken den koster laten weten, verblijde hem seer (die) koster ende sloech die dore vast toe als voorsz. staet. Maer Godt, die den sommigen beschermt tegen den onversienden doot ende verhout int leven om beters wille, die heeft desen goeden heer van Arckel bescherm[t] van der doot. Want als die verrader, die coster, die twee doren vast toegesloten had ende hij noch bij die westdore onledich was, wert den heere van Arckel alsoo weeck in sijnen buyck, dat hij op een secreet gaen moste, ende stont op haestelijcken ende ginck heymelijcken met vijff oft (ses) edele knechten, die hem stillijcke volchden uuyt der kercken, datter den koste[r] nyet aff en wist. Hierenbinnen sloech die koster met drie slagen die klok ende ginck uuyter kerc[k] ende sloot die dore seer vast toe van buten, datter nyemant uuyt comen en mocht. Als die heere van der Lee sijn teycken gehoort hadde van der klokke, ginck hij heymelijcken uuyt sijn lagen ende omsingelde de kercke alom, ende ontstack die in alle hoecken, hopende dat hij nu den

a zoude : G zonder.

b nlmant : G imant. K 304 vast sluyten zoude datter nyemant levende wuytcomen en soude.

c koster : G koste.

d overdacht : G onderdacht.

e G fo. 15 A soude.

f was desen heer van Arckel : G want desen heer want desen heer van Arckel.

g weeck : aldus G. K 305 wee.

h vijff ofs ses : G vijff oft. K 305 vier oft vijff.

heer van Arkel verbranden soude, ende verbrande al die in a
 die kercke waren, pristere ende jonckheere, jonckvrouwen,
 clercken ende mannen, dit tot Godts dinst gecommen waren,
 ende daer en ontginck niet dan een jonck knecht dat hij int b
 dopsel geheven hadde, dat hij door eenen glase venster ontfinck
 ende te leven hiel. Die heere van Arkel hadde westwaerts van c
 der kercke van Arkel eenen steene camer, wel omgraven. Als die
 heeren die kercke sach brande ende hoort hantgheslach ende d
 genade roepen, dat men hem te leven houde woude, ende vernam
 veel gewapent volck om die kercke, blef hij in sijn steercke camer
 ten hooghen daghe, seer weenede. Die heer van der Lee, seer e
 verblijt dat hij sijnen heere ende neve van Arkel met sijn volck f
 ghedoot hadde, reysde met grooter hasten weder nae Leerdam. g
 Des morghens vrooch, als hij vernam van der gemeynthe van
 Arkel die noch te kercken soude hebben ghecommen, dat die
 heer van der Lee dit ghedaen hadde, omboot hij aen den pris-
 teren, met dewelcken hij ginck jammerlijcke seer weenende, h i
 sijn handen vringende, in der kercke. Ende als hij sach dat se
 alle mest doot laghen, maer niet verbrant, voor de outaer van
 den heylighen cruyse, uuytgeschijde die pristeren, die mest
 verbrant laghen voor dat heylighe sackermment int hooghe koor,
 des ginck die heer van Arkel ende begroef se voor denselven j
 outaer van den heylighe cruyse, overmidts, al brande al die
 kercke, nochtans stonde op den heylichen-cruyse-outaer veel
 beelde van hout, als hoe Joschep van Arimatien ende Nicodemus k
 dat wereldlijck lichaem ons Heere van der cruyse dede ende l
 gavent Maria, de moeder Godts. met Sint Jan Evangelist. m
 Welcke beelden met den balcken (daer) sij aen ghevest ware, n o
 bleven staen ongebrant ende stonde mennighen jaren oft sij
 versingent hadden geweest ter tijt toe, dat sij bij mijne tijde p
 ververvet ende schoongemaectt waren, als in den jaren mcccclvi. q
 Twelcke sij alle dat siende als een mirakel hielden, lovende r
 Godt, ende voortmeer dede men die beelden groote eere ende

- a G fo. 15^r C soude, ende.
 b dat hij door: G dat sij door.
 c kercke: G kecker.
 d men: G me.
 e volck: G vlock.
 f reysde: G reyde.
 g vander: G verder.
 h aen den pristeren: G aen der pristeren.
 i dewelcken: G de welcken.
 j begroef se voor denselven: G begrooede voor der selven.
 k Arimatien: G aromacien.
 l wereldlijck: G werdelijck.
 m Evangelist: G evagelist.
 n welcke: G wecke.
 o balcken: G blacken. K 305 metten balcken daer zij aen gevest zijn.
 p ongebrant: G omgebrant.
 q G fo. 16^A versingent.
 r Twelcke: G van welcke K 306 twelcke.

reverencie. Ende want die coster hierin bedrogen wart, soo weerdt hij terstont gevangen ende ledet sonder pijnen, hoe hem die heere van der Lee daertoe gebracht hadde. Des dede hem die heere van Arckel slepen ende nae met gloyende ijsers in sijn vleys bernen ende daerna int vier verbranden. Alsoo sterff die boose koster.

(XXIII) Van der doot des heeren van der Lee.

- 1 Als heer Folpaert, heer van der Lee, noch op den heyiligen kersnacht vernam dat die heere van Arck[el] levende in de kercke nyet en was doe hij se verbrande, was hij seer toornich op de koster, meynende dat hij he[m] bedrogen had. Maer doe hij die waerheyt vernam, blasfameerde hij die duvelen, dat sij hem nyet geholpen en hadden in sijn bosheyt te volbrengen, als hij die heer van Arckel nyet gedoot en had. Ende van grooter schaemte sijnder vrienden ende van vreesse des heere van Arckel
- 2 voer hij buyten landen ende veel jaren in Overduytslandt. Des gevielt op eenen winter, dat die Bethuen doorbrack ende twater bleeff staen aen den Botersloot, dat toen eenen goeden dijk
- 3 was. Doe quam die boose heer van der Lee heymelijck varen ende twee ofte drie dijckers met hem ende staken in der nacht dien dijk door, ende verdroncken veel menschen in den Nederweert. Ende alls hij in mennige jaren in quaetheyt geleeft hadde ende hem nyet en beterden, soo gevielt op eenen dach, dat hij te Hastricht was bij der stede van der Gouw in Hollandt, met veel van sijnder vrienden ende at daer met henlieden des middaechs; ende hij wert droncken. Als sij alle gegeten hadde, ginck hij opten midden van der straten ende sijn vrienden stonden rontom hem, ende daer wert hij haestelijc genomen uuyt alle sijne vrienden, dat sijt sagen, ende gevoert in de locht met eenen grooten stanck. Ende noyt mensche en sach hem weder, maer op dieselfde stede daer hij stont bleven liggen drie droppelen bloets in een teken sijns doots. Ende van dier tijt aff en dorste nyemandt blijven woonen op dat slot van der Lee om dat seer vervaerlijcke gecrijsch ende die vervaerlijcke aengesichte van

a hem : G hun.

b hem : G hen.

c meynende : G meynde.

d Arckel : G Arckel.

e die Bethuen : G die Bethulen K 306 dat die Bethue inbrack.

f bleeff : G bleeff.

g Doe : G de

h G fo. 16' ende staken in der nacht.

i veel : G weel.

j middaechs : G middaech.

k nyemandt : G nyetmandt.

l seer : G slj.

XXIII, 1 : U 276. 2 : U ontbr. 3 : U 276—277. (de „dijckers” ontbreken aldaar).

mennigerhanden grouwelijcke vijanden, welcke namen die menschen van der aerden ende worpen (se) hier ende daer ende quetsten se seer, al waren sij gebiecht.

(XXIV) Van de boosheyt heer Pelgrins, a
sijn soon, ende oock van sijn doot.

Pelgrin, sijnen soon, wert heer van der Lee ende van Haestricht, ende was een boos, quaet mensche. Hij berooffde die kercke ende nam haer goet ende hij vercrachte eerbaer maechden ende b
[der] goedemans wijven; hij nam sijnder ondersaten goet ende dede se alsoo veel leets, dat ghij qualijck soude mogen meynen, wie die quaetste waer, den vader off den soon. Desen heer Pelgrim, als hij sach ende vernam, dat neymandt in sijn slot blijven en const, dede hijt affbreken ende maectent aen die westzijde van Leerdam op die Lingen. Desen heer, als men seyt, had den vijant maechscap gedaen op sulcke voorwaerde, dat hij altijt gesont ende voorspoedich soude leven, ter tijt dat hij over eenige groote wateren te schepen voer met een mery, ende tot wat tijde dat hij daarmede overvoer, dat (hij) dan op dien dach sterven soude ende wesen verdoemt. Ende desen heer meynden c
den vijant te verschalcken ende wel te verhoeden, dat hij tot geen tijden met eene mery soude varen in eenige wateren. Des leefde hij voort in alre wellusticheyt ende alre onsuyverheyt ende in alle schandelijcke sonden. Hij en gaff om Godt noch om kercke, noch om geenderhanden dingen, noch en leefde nyet na Godts gebodt. Nochtans behielt hem Godt lange tijt in sijn leven d
omdat hij hem beteren soude ende werdt een oudt man. Des gevielt in de jaren m^occcoijio des andere daechs nae onse-lieve- e
Vrouwendach Assuntio, dat (hij) vergadert had veel edele f g
mannen ende ruyteren, met welcke hij voer op onser-liever- h
Vrouwendach voor noen tegen den avont over die Lecke int Sticht van Utrecht ende in der nacht verbrande hij sommigen dorpen; hij rooffde eerst van haer goederen ende vong die i
mannen die nyet van daer en liepen, ende als hij met sijnen j
grooten rooff ende gevangen en wederom thuys woude varen, k
soo vergaderden die ridderen des Stichts met veel landluyden,

a Pelgrins: G Pelgrim (misschien ware te lezen: Pelgrini).

b G fo. 17 goedemans.

c meynden: G meyden.

d tijt: G tij.

e ende wert: G ende + behielt hem lange tijt in sijn leven + ende werdt.

f Des gevielt: G des gevielt des gevielt.

g m^occcoijio: G m^o U m^occcccijio(!) K 307 miitc ende vijff.

h Assuntio: G Apsuntio.

i vong: G vongen.

j G fo. 17' die nyet.

k landluyden: G landen. K 307 volcx.

die hen haestelijck volchden met basiynen, trompe ende metale horens om met hem te strijden ofte die gevangen ofte den rooff weder te hebben. Ende als hij dit vernam, dede hij den gevangen overschepen te Beusekom ende na den rooff te laten. Als sij meest al over waren ende die vijant seer nakende, soo waren sijn overste dinaers haestelijck tschepe gegaen, ende als hij met joncker Aert van Buren, die een canonnick was in den Dom van Utrecht, laste int schip treden soudende int schip en was nyemandt dan den schipper, dat tou ontbindende daer dat schip mede gebonden lach, terstont quam daer gerijden een swart man op een swartte merry, die seer vreesselijcke neyde ende creet, dat sij alle die int schip waren seer verveert waren. Ende als dat schip haestelijck van den lande gesteken (wert) van gebode des heere van der Lee, terstont spranck die merry metten swerten man van den dijk int schip ende terstont sonck dat schip met alle diegeen, die int schip waren ende verdroncken alle. Ende alsoo werdt hij geloont van den vijandt. Desen heer van der Lee werdt gevist ende begraven te Marienwaarden, na welcker doot quamen die landen van der Lee ende Haestricht aen den heer van Arckel.

(XXV) Van den plage ende die verveerlijcke teekenende na geschiede daer dat oude slot van der Lee gestaen hadde.

- 1 Als desen heer van der Lee doot was, wast seer vervaerlijck te comen op den werff daer dat oude slot van der Lee gestaen die haer synnen verloren, off genijpt worden in haer leden. Ende hadde, want heer Pelgrim daerop geboren was. Want daer wast alsoo vervaerlijck bij te comen om die vreeselijcke geruchte ende schromen van mennigerley stemme, oock om dien vuylen stanck die daer was somtijden, als dat daer nyemandt bij en dorste comen, al was hij gebiecht. Want veel hadden daerop geweest, alsoo blevet staen mennige jaren, datter geen mensch bij en dorste comen. Des gevielt datter twee jonge stoute mannen waren, als sij dit van den ouden mannen gehoort hadden, diet nyet geloven en wouden, maer sij woudent besoucken. Ende sij gingen op eenen rechten middach op desen werff, daert slot gestaen hadde. Ende als sij daerop waren ende alle dinck oversien hadde, quamen sij daer een fundament standt van eenen kelder. Daer werden sij seer verveert, ende als die een haeste-

a dede: G de.

b overschepen: G over te schep K 307 overschepen.

c canonnick: G canonninck.

d man van den dijk: G man int van den dijk.

e Marienwaarden: G maerwaarden K 307 Marienweert.

f G fo. 18 Van den plage.

g schromen: *misschien te lezen* schreuwen. K 308 *echter* schroomen.

h mannen: G man K 308 van de oude mannen.

neyde = hinnikte. XXV, 1 U 279—282.

lijck uuytlietp ende den anderen hem volgen soude ende was
comen daer hij uuytloopen soude, soo werdt hij gehouden dat
hij nergens comen en conde, recht off hij gebonden had geweest. a b
Nochtans en sach hij nyemandt, ende als hij van grooter ver-
vaernisse began te krijten ende te roepen ende sijnen medegeselle
nyet comen en dorst, maer riep van verre, hij soude gaen om c
prister ofte pastoor van Leerdam, onder prochie der stede van d
den ouden slot, dat hij daer soude comen metten heylige sakre-
menten om hem te helpen. Ende als hij seer haestelijck liep
toten (prister), daerenbinnen hoorde die daer bleven was in den e
kelder vreeschelijcke stemme ende suissinge, Godt blasfame- f g
rende, als dat hij bijnae van grooter vreesse uuyten sinne ge-
comen was. Ende als den prister daer quam metten heylige
sakrement ende met veel volcx die dat sien woude, ende nakende
dat hoff, hoorden sij al spottende een stemme seggen : „ten
waer dat die Schepper aller dingen ende die Gesontmaker der
werelt di en beschermt hadde ende bewaert, ick soude di vernielt h
hebben als stoff van der sonnen,” ende des liet hij hem onge-
quest gaen. Ende als hij uuyt meyn den te gaen ende was uuyten
kelder, viel hij neder ende beswijmde. Ende als hij tot hem-
selven gecomen was, vertelde hij openbaerlijck in presentie des i
pristers metten heylige sakrement ende alle die daerbij waren,
alle dat hij daer gesien ende gehoort hadde. Ende in corter tijden
wordt desen man seer sieck ter doot toe van die vreesse die hij
daer gehadt hadde. Van dier tijt aff en was daer nyemandt soo
stoudt, die daer gaen dorste, ter tijt toe desen edelen heer van

a conde : G conde, *verbeterd uit* soude.

b gebonden : G gehouden.

c verre : G vers.

d G fo. 18^v van Leerdam.

e prister *ex conjectura ingevoegd*.

f suissinge : G wissinge.

g Godt : G godts.

h soude di : G soude die.

i hemselven : G hen selven.

reg. 9 v.o. : ick soude di vernielt hebben als stoff van der sonnen. De andere kro-
nieken vertoonen in deze text nogal wat varianten.

A (uitg. Matthaeus) : ego te cribrassem sicut solis.

(ms. Myerop) : ego te cribrassem sicut arenam solis.

(ms. Bockenbergh) : ego te crebrassem sicut acenium solis.

U ego te cribrassem sicut athomum solis.

B ego te cribrassem sicut athemum solis.

In H ontbreekt het verhaal in quaestie.

Kennelijk is de lezing *arenam solis* = stoff van der sonnen de
authentieke. Het is echter onzin en copisten hebben het trachten te verbeteren
door *arenam* te veranderen. Hoewel de lezing *arenam solis* blijkbaar
reeds door den schrijver van A bedoeld is, en dus niet verbeterd moet worden,
is het niet moeilijk te beslissen dat oorspronkelijk bedoeld is *arenam soli* :
stof van de grond. De gewone afkorting voor *-is* kan zeer gemakkelijk met *-j*
verward worden.

Arckel bij rade der doctoren in der godtheyt, daer ginck met
 prosessie ende gebeden met ootmoedicheyt, met wijwater, ende
 daer een devoot priester een sermoen liet doen, die den volcke
 seyde, dat sij Godt ter aerden vallen soudē ende bidden
 sijn grondeloose bermherticheyt, dat Hij die plaetse reynigen
 woude van alle quaden, opdat die kerstenen voortmeer be-
 schermt soude blijven van de groote vreeselijcheyt. Ende als hij
 dat drij werven gedaen hadde, werdt nyemandt meer vervaert
 in de stede ende elck mochte gaen visenteren die plaetse sonder
 angst ofte vreesē. Ende al is in de stede veel meer wonders ge-
 schiet, nochtans is dit genoch op desen tijt.

- 2 Desen edelen Jan, heer van Arckel, sterff in de jare mccc^olxxii op
 die ydus van Mey ende wert begraven tot Gorcum in ons-lief-
 Vrouwenchoor onder een schoon tomme, gemaect na sijnen
 lijve ende sijnre vrouwe met schoone beelden, ende met sijnre
 wapenen. Boven welcke tomme stont in een schoon bert sijn
 achtendele in schoon veerse ende sijn aldus :

Arckel, Flandria, Loon, Buren stirps est patris ejus ;
 Vernenborch, Romerho — dat is Luxemburg —, Benthem,
 Hollandt matris ejus.
 Hij regneerde ontrent xxxii jaren.

(XXVI) Van den edelen Jan, den xii-sten heer
 van Arckel ende van sijnre goede werken etc.

- 1 Jan na doode sijns vaders werdt die xii-en heer van Arckel
 ende hadde te wijve Bertrand, dochter heer Geeraerts van
 Sterckenborch. Dese was een vroom, stoudt ridder ende wijs,
 ende dacht altijt, hoe hij sijn ondersaten rijk maken mocht
 ende previlegien verwerven mochte, dat hem dienen ende profij-
 telijck wesen mochte. Des gevielt, dat in den jaren mccc^olxxxvii
 een groote oorlog opstondt tusschen den hertoge van Brabant
 ende den grave van Gelre om dat hertochdom van Limborch
 ende wert een swaer oorlooge tusschen beyde. Des quam desen
 heer van Arckel, heer Jan, hertoge van Brabant, met sijnre
 macht te hulpe ende mackte dat alsoo ridderlijke, dat die voor-

- a plaetse : G plage.
 b G fo. 19 sonder angst.
 c onder : G onde onder.
 d stirps : G stirpe.
 e ejus : G em.
 f Vernenborch : G Verenborch.
 g ejus : G eus.
 h regneerde : G rengerde.
 i Bertrand : G Bertraid.
 j Sterckenborch : G Streckenborch.
 k mccc^olxxxvii : G mccc^olxxxvii.
 l G fo. 19° hertoge van Brabant.

2 : U 364 : Zie Excurs. XXVI, 1 : U 364—365.

- noemde hertoge hem gaff een bede. Des bad desen edelen heer
 voor sijne gemeynthe van Gorcom, dat sij eeuwelijcken tholvrij
 mochten wesen al Brabant door, te water ende te landen, dat
 2 hem die moghende hertoch gaff. Ende gaff hem daeraff eenen
 brief, besegelt met sijnen grooten segel. Maer dien brief is int
 latijn ende ick hebbe dien selver in mijn handt gehadt ende in
 duytsche overgeset alle drie die brieven, ende den eersten hout
 van woorden aldus :
- 3 Wij, Johannes, bij der gratien Godts hertoge van Lothrijcke
 ende van Brabandt, een igelijck die desen tegenwoordigen
 sien ofte horen lesen, willen wij kennelijck wesen ende pro-
 testeren, dat onsen geminde ende getrouwen edel man
 Johan, ridder ende heere van Arckel, om sonderlinghe
 gonsten, die wij tot hem hebben, overmits sijn deuchden
 ende bequamen diensten, ons van hem gedaen, soo hebben
 wij hem gegeven ende geven voor ons ende onsen nacom-
 lingen met desen tegenwoordigen openen brief, dat alle die
 poorteren, woonende in sijn stede van Gorcom, over alle
 onse heerlichkeiten over alle onse thollen, waer die gelegen
 sijn, in haer persooene ende alle haer goet vrij van schattin-
 gen ende betalinge van thollen sullen sijn ende ten eeuwi-
 gen dagen blijven, ende uuytgenomen sullen blijven te water
 ende te lande. In welcke vrijheden getuygenissen in eenen
 eeuwiger sekerheden, hebben wij desen brief doen be-
 segelen.

- 4 Hieraen gehangen onsen segelen. In de jare ons Heere *b*
 mccccxxxvii des Dijnsdaegs na den hoogen tijt der
 heyliger Apostelen Sinte Peeter ende Pauwels.
- 5 Daerna, als grave (Floris) van Hollant diezelve heer van
 Arckel mennigen dienst gedaen in Westvrieslant, om te vreecke
 koninc Willems doot, des grave Floris vader, soo verkeerde hij *c*
 oock alle zijn poiteren van Gorcum tholvrij, alle Hollant ende *d*
 Zeelant door, ende gaf hem daeraf eenen brief, houdende van
 woorde tot woorde aldus :
- 6 Ick Floris, grave van Hollant, make kennelick alle menschen
 die desen brief zullen zien, dat ick alle potere[n] ende
 menschen ende ondersaten des edelen heer Johan van
 Arckel, ridder mijnen getrouwen, woonende ende blijvende

a hertoge : G grave.

b G fo. 20 ^D Hieraen gehangen.

c koninc Willems : G kanonnekens K 318 Coninck Willems.

d daeraf eenen : G daeraf ende eenen.

2—4 : U ontbr. Tet slot van 3 en het begin van 4 is door de copiïsten overge-
 slagen. Zie Bijdr. 1931, p. 127 sqq. 5 : U 388. Comes autem --- cum illustri
 Johanne domino de Arkel — cui domino de Arkel paucis elapsis annis dedit cum
 omnibus suis subditis libertatem pergendi per totam Hollandiam et Zelandiam
 absque aliqua thelonaria exactione per terram et per aquam — urbem egressus
 est --- 6 : U ontbr.

tot Gorcom, dezelve vrijheden die zij van onze voorvadere tot nu toe gehad hebben, ten eeuwigen dagen gegeven hebbe, dat zij door mijn landen zonder thol vrij mogen wandelen ende vrij blijven zullen ende vrij converseren. Dit is geschiet tUytrecht in den jare mcccxxxviii des Sonnedag[es] voor Sinte Valetijns des marteleers dach.

- 7 Desen heer van Arckel int jaer ons Heeren mcccxxxvi, als die Vriesen rebeleerden bij ingevinge heer Willems van Mechelen, b
bischop van Uuytrecht, tegens Hollant, quam heer Nicolaes, a
heer van Putte, tegens de Vriese ende verbrande Enchuyse,
- 8 ende met groote roof quamen zij weder in Hollant. Daerna in den jaere mcccxxxvii dese[n] heer van Arckel quam ten dienste b c
joncker Jan van Hollant weder tegens die Vriesen ende die te bestrijden, want die Vriesen hadden hem versamelt om tegens den grave te strijden. Als den grave van Hollant dat vernam, beschikten (hij) hem daertegens. Des bestreet die grave die Vriesen met twee heeren. Als zij bij maelcanderen quamen, stont die heer van Hollant in de voorstrijt, ende daer bleven doot d
4000 Vriesen. In welcke strijt bleef doot desen heer van Arckel met meer anderen. Desen strijt geschieden int jaer voorschreven op den 6 kallende van Appril bij den dorpen, geheyten Vroonen. e
- 9 Desen wert begraven tot Gorcum bij zijnen ouderen.

(XXVII) Van den xii^{en} heer van Arckel.

- 1 Johan, zijn zoon, wert hem na hem ende had te wijve Armgaert f
des edelen Hendricx dochter van Voorn, van welcke hij hadde g
- 2 Jan, den veertienste heer van Arckel ende Konegond, vrouwe h i
des edelen heer (Jan) van Heusden, die de twijntichste heer j
ende de leste heer van Heusden was, van den linie Robberts, k l
- 3 die de eerste heer van Heusden was. Desen edelen heer van m
Arckel, doe hij joncker van Arckel was, het geviel op eenen tijt, dat hij quam gaen tot Gorcum op der straten, daer eenen jongen koomen hem gemoete. Ende het was een vrolick, schoon jongen ende hij bat den joncker van Arckel om wat te hebbe om Godts wille om zijn marse te verbeteren. Die joncker zeyde :

a rebeleerden : G rebeileerden.

b mcccxxxvii : G mlxxxvii.

c desen heer : G en dese[n] heer.

d G fo. 20' die heer van Hollant.

e Vroonen : G Wooerden K 320 Veronen U in spaciosis agris villae Vronensis.

f Armgaert : G Arigaet K 327 Ermgardt.

g Voern : G Wooerden K 328 Voern U Voern.

h Konegond : G Konegons.

i vrouwe des : G vrouwe ende vrouwe des.

j K 328 des edelen heere Johans, die xxe ende laeste heer van Huesden.

k ende : G van ende.

l linie : G liiie.

m was : G was vander.

7 : U 397—398. 8 : U 401—402. 9 : U 402—403. XXVII, 1 : U 403.

2 : U ? 3 : U 403—409.

„laet mij zien, wat hebstu in dijn marse?" Ende want hij luttel in zijn marse hadde, zeyde de joncker ende lachten: „Wildij mij dagelicx goede rekening doen, ick zal di geven als dijn marse nu werdich is, dat wij te samen de winninge deylen ende ick wil dijn geselle wesen." Des geloofde hem den jonge koman blijdelijck, dat hij hem getrou blijve soude ende goede rekening doen. Ende op die voorwaerde gaf hem die edelen joncker een deel gelts ende die koomen danckte den joncker seere ende nam oorlof aen hem. Ende met dat gelt geneerde hij hem alsoo wijslijck, dat hij binnen jaers zijn marse gebetert ende bovengewonnen had. Des quam (hij) ten eynde jaers weder tot Gorcum ende presenterde den joncker van Arckel sijn marsen ende zeyde dat hij wel zijn marse verbeterd had, bat hij de helft ende woude hem geven zijn deel van de winninge. De joncker van Arckel, (die) dit vergeten hadde, als hij op den cooman sach, wert hij denckende dat hij hem geholpen hadde, ende lachende zeyde hij tot den kooman: „Siet, doetstu dijn dingen wijselijck, doet voort meer ende weest neerstich," ende de joncker gaf hem noch weder een deel gelt. Desen cooman danckende den joncker zeer ende heeft hem in korten jaren alsoo gegoedt, dat hij een koopman wert. Hij hiet overal die Arckelsche cooman, want overal in vremde landen dede hij maecke de Arckelsche wapen. Ten lasten nam hij in de stede van Janue een rijcke weduwe ende was een rijcke vermaerde koopman ende hij dede die wapen van Arckel schoon maken voor zijn huys, daer hij in woonde. Des gevielt, dat desen joncker van Arckel na doode zijns vaders heer wert van Arckel ende uuyt rechter devocien reysde hij om zijn ridderschap tot Jerusalem, daer hij ridder geslagen wert. Ende als hij wederom komen was om wedder thuys te reysen ende quam bij der stede van Januen, daer wert hij berooft van roovers van alle dat hij hadde, uuytgescheyden alle die met hem waren behielden haer kleederen. Als hij aldus berooft was, wert hij seer suchtende en weenende, want hij geen gelt en had, noch niemant van zijne dienaers en wiste, hoe hij wederom thuys komen zoude. Als hij aldus weende zijn quade avonture ende aermoede, troostede hem zijn dienaers, seggende dat hij tevrede ware: zij zoudent hem te voren bidden eer hij gebreck hebben zoude, ter tijt toe dat zij imant vonden (die) hij kende ofte die hem kende. Aldus brochten zij hem in de stad[t] van Januen zeer druckelick. Als hij in de stede van Janu[e] was met zijn geselschap, dorst hij niet in de herberge gaen, maer ginck in der kercke voor onser lieve Vrouwen autaer ende bat Godt (ende haer), dat zij hem vertroosten wilde met sijn geselschap,

a dij: G dijn.

b zijn: G zij.

c G fo. 21 had.

d voort: G voor.

e ingevoegd naar K 329.

f vertroosten: G vertroostede.

(dat hij) zonder schaemte weder thuys komen mocht. Doe hij in de kercke was, gingen zijn dienaers van strate tot strate, ofte zij niemant en mochte vinden van die heer van Arckel, ofte eenich van den adelen en mochten kenne, die hem in sulcke noot helpen ende leenen woude, dat hij thuys komen mochte. Ten laesten quamen sij in een schoon straete, daer desen voorseyden coman woonden ende sagen voor dat huys gemaect die wapen van Arckel. Zij klopten voor die deure; als zij ingelaten waren, vraechde (zij) wie daer woonde ende wie die wapen daer voor dat huys had doen maecken. Ende als zij versekert ware, dat hij weert van den huys was uuyt Leech-Allemainge, die (dat) hadde doen maecken, doen waren zij alle blijde. (Als) die wert, die kooman, verstaen hadde die meningen van zijns heere van Arckel ende dat hij in der kercke was, zeyde de goede weert vrolicken: „dit huys ende die helft is hem geschoncken, want met zijnen gelde heb ick het bovengewonnen.” Die knechts dat hoorende, danckte ende loofde Godt ende leyde die weert terstont in de kercke tot haren heer, die haerluyde daer verwachten. Die cooman ontfinck die heere met grooter reverentie zeer blijdelijck in zijn huys ende hielt hem 4 ofte 5 dagen bij hem (in) grooter genochten. Des vertelde die kooman die edelen heer van Arckel, hoe hij met zijn gelde opcomen ende rijck worden was, ende woude van zijnen goede vriendelijcke hem geven, want hij seyde, de helft hoorde van Godts wegen hem toe ende daerenboven woude (hij hem op sijnen cost met alle sijn gesinne weder thuys brengen. Des dancte hem zeer die edele heer van Arkel ende en woude) anders niet hebbe dan hij hem alsoo veel gelts leenen wilde, daer hij heerlicke wederom tot Gorcom komen mochte, ende dat hij een van zijnen knechten die hij alderbest betrouden, mede gawe; hij zoude hem zonder ver- trecken dat gelt wederzeynden. Ende dat dede die rijcke koman. Ende die edele heer van Arckel danckende Godt ootmoedelick, Die zijn lijde ende druck verwandelt hadde in blijshappe. Ende hij quam eerlick thuys ende voortmeer hadde hij alle die arme koomankens in eere ende gaf hem gerne gelt om haer marse te verbeteren.

- 4 Desen heer van Arckel hadde van zijnder vrouwen een dochter, geheyten Belya, welcke kreech tot eenen man die heer van Apcouda ende van Wijck te Duerstede van welcke die heer van Apcouda hadde twee zoonen, als Hendrick, die heer

a G fo. 21' mochten kenne.

b sagen: G slagen.

c d e Ingevoegd naar K 329.

f meningen: G mennigen.

g het: G heet.

h hoorende: G hoorde.

i Ingevoegd naar K 329

j lijde: G lijede K 330 lijden.

van Apcoude, ende Zweere, den heer van Gaesbeck, van Put
ende van Strijen, (ende eene dochter,) Johanna geheyten,
welcke joffrouwe had te manne Johan, heer Reynaerd zoon van
Brederoode, ende als zij geen vruchten en kregen bij maelcan-
deren, waren zij beyde te sinnen, dat elcx woude gaen in een
klooster om Godt in reynicheden te diennen. Des wert heer
Johan van Brederoode, haer man, een katuyser te Dist, ende
jouffrou Johanna een gewilde proffesside nonne in Wick te
Duerstede in haer selfs stede Leningen, Jacop, joncker van
Apcouda, van Gaesbeck, van Put ende van Strijen ende die
vrouwe van Badenborch. Maer zij sterven alle zonder vrucht
achter te laten. Belia, vrouwe van Arckel, vrouwe van Apcouda,
sterf int jaer ons Heere mccccxi op Sinte Luycasdach ende wert
begraven te Wijck in de kollegiaetkerck iin den hooge choor
bij haren man, heer van Apcouda.

- 5 In die jare mcccii opten elften dach Julius was een groote strijt
bij Kortrijck tusschen die Franchoise ende die Vlamingen, in
welcke strijt was desen heer van Arckel, die een sterck gygant
was, met heer Huych Booter van Arckel, sijnen neve, welcke
oudevader oock heer Huych Booter hiet. Desen heer Jan van
Arckel met zijnen neve ende met zijn volck eerst totten koninck
van Vranckrijck reysde, ende boe[t] sijnen dienst die koninck,
bereyt te strijden voor in den strijt met zijn volck. Maer want
hij alsoo groote soudije hebbe woude, versmade hem (die)
koninck ende woude hem niet aennemen. Des quam hij tot
Guijdo, grave van Vlaenderen ende present[eerde] hem met
de zijne denzelve grave, dat hij voor strijden zoud[e], ende hij
woude alsoo noch eens van den graven hebben als hij van den
koninck geeyscht had, ende die helft van den gelde woude hij
hebben eer hij strijde soude. Den grave, aensiende den heer
van Arckel ende alle zijn volck, merckende dat die heer van
Arckel ende dat volck dat hij bij hem had, alsoo groot
van licham waere ende alsoo sterck daerbij, ende dat zij soo stout
ware om voor int vreesselijckste van d[en] strijt voor te strijden,
ende dat elcken van hem aten wel twee mannen spijsen, ontfinck

a G fo. 22 ende Zweere.

b ende eene dochter *ex conjectura*: G heer handrick van apcouda.

c professide nonne: G proffesside none.

d Vlamingen: G waningen.

e bereyt: G was bereyt.

f Papier aan de kant beschadigd.

g int vreesselijckste: G in vreestelijckese.

h G fo. 22' C strijt voor te strijden.

i wel: G welck.

4: U ontbr. 5: U 429-432. Het verhaal in U, getiteld de Hugone
Boter de Arckel, laat Hugo Boter alle verrichtingen doen die hier Jan
van Arkel doet; alleen aan het slot stemmen beide verhalen geheel overeen:
Hugo is: *ex collisione bellantium abintus dire quassatus --- sepultusque est in Axel.*

hem ende nam hem aen. Als die Franchoisen quamen van veere a
aen, ontboet die grave den heer van Arckel, dat hij hem haeste- b c
lijke bereyden soude, want die Franchoisen waren niet verre
vandaen om te strijden. Die heer, dat hoorende, gaf gheen ant-
woord, maer tradt een weynich uuyten volcken ende makende
sijn water. Maer hij ontstack als een leeuwe. Als die bode de
grave geseyt hadde, dat hij hem gheen antwoordt gegeven en d e
hadde ende hoe hij vandaer ginck ende mackten zijn water, f
was die grave seer gestoort, meynende dat hij (uyt) bloïcheden
dat gedaen had ende sijn spot met hem hielt, ende seynde noch
eenen bode te hen, dat (hij) terstont commen soude tot hem.
Mar hierenbinnen was hij al gewapent met sijn volck, ende g
quamen. Als hij bij de graven was, sprack die grave met tor-
nighe moede: „Ghij hebt (u) vermeten, dat ghij voor soudt
strijden, doen die Franchoisen niet teghenwoordich en waren,
ende nu sij hier bij zijn, sijdijs alsoo seer veervaert, dat ghij tru-
lende weert van vrese.” Des seyde die heer van Arckel: „Mo-
gende prinche, laet u niet verwoondere, dat ick mijn water
mackende. Ick hoorde dat die edelste bannier des kersten geloofs h i
geloofs ontbonde quam metten edelste prinche des coninckrijcke
van Vrancrijck tegens u. Ende want ick beloft heb met mijn j k
volck voor te strijden, sooe dacht ick, daet ick die edele bannire
hebben most ende winnen, ofte daervoor doot blijven.” Als die
grave dat hoorde, wert hij vroolijcke ende was wel te vrede,
ende die heerauten ende die heere ordineerde den strijt. Als
men street, stont die van Arckel alre voorsten met sijnen neve
heer Huych Botter ende sijn volcke bij hen, dat alle stoute,
stercken mannen ware (in) die eerste batalye, ende hij wan die l m n
banniren van Vrancrijck ende die grave wan den strijt. Want
doe die bannier gewonnen was, liepen die ander Franchoisen
vandaer ende die heer van Arckel preesenteerde den grave die
bannier van Vrancrijck. Ende die grave dankende hem seer
ende begafden hem boven sijn soudije eerlijck met gelt, juwelen, o
preveligen. Ende die grave hielt den heer van Arkel langhen tijt

a hem: G hem, *verbeterd uit* heem.

b bereyden: G berijnden.

c niet verre: G niet waren.

d vandaer: G van.

e sijn water: G sij water.

f was: G vas.

g sijn volck: G sij volck.

h edelste: G edele K 331 edelste.

i kersten: G kesten.

j heb: G hebt.

k mijn: G sijn.

l stercken: G stercken, *verbeterd uit* steecken.

m ware in die eerste batalye: G ware fo. 23 ende sijn volck bij hem, die eerste batalijge.

n wan: G van.

o gelt: G helt.

bij hem, want hij was seer ghewoont ende van den dranghen a
 van binnen ghequest. Ende Huych Boter oock soe, dat heer
 Huych daer af steerff, ende is heerlick begraven tot Exel in een
 6 schoo[n] tomme met sijn wapenen. Nae welckker doet quam b c d
 weder sijn heerlijke goede an den heer van Arkel. Ende desen
 heer van Arkel hadde eenen jonghen brooder, Floris gheheyten; e
 dien gaff hij doen Spijck, Blocklant ende den Botersloot, die
 oock nae steerff int jaer mccc^oxxx sonder vrucht, alzoo dat het
 7 weder quam an den heer van Arkel. Int jaer mccciii des ander
 dachs nae onser-Vrouwendach Assumptionis verdranck heer f
 Plegrijn, heer van der Lee, bij Bosichem als voore verclaert is. g h i
 Welcke heerlijchede quamen aen desen heer Jan van Arkel bij
 toedoen des graven van Hollandt. Want die grave van Hol-
 landt hadt alle die goede aen heem met recht ende justitie ge-
 wonnen om sijn groote overdaet ende boosheyt. Ende hij gafsse j
 (den) heer van Arkel als reecht oer ende tnasten bloot (om) k
 zijne deucht ende sonderlinghe want die heer van Arkel sijnen
 vader om Hollant wil doot bleven was op die Vrisen in eenen
 strijt als voorschreven is etc.

(XXVIII) Hoe desen heer van Arkel te Colen l
 geordineert werdt prinche des ridderschap.

In die jaren mcccixiii was desen heer van Arkel te Colen in een
 tornoy met sijnen neve, die heer van Heuckelom, van Asperen,
 van Ackoy, van Leyenberch, van Oosterwijck, in welcken tornoy
 hij die eere deser werelt had ende werdt daer geordineert een
 tribunus ende prinche des ridderschap. m

(XXIX) Van die Cruysbroers van Asperen.

In denselven jaren, als hij van Colen weder tot Gorcom varen
 soude ende hij den dienst Godts vermeerderen woude in den
 lande van Arckel, nam hij voor hem van Colen sommige Cruys-
 broederen, omdat hij hem een nyeuw clooster maken woude tus- n

- a dranghen : G draghen.
 b tomme : G tonne.
 c sijn : G sij.
 d welckker : G weckker.
 e gheheyten : G ghegijten.
 f Assumptionis : G assumptionis.
 g van der Lee : G van den Lee.
 h Bosichem : G Bosihem.
 i verclaert : G verclaerts.
 j justitie : G justie.
 k reecht oer ende tnasten bloot om : G reecht over ende tuassen bloot K 333 recht
 oer ende naeste bloet om.
 l G fo. 23^e A Hoe desen heer.
 m tribunus : G tribunius.
 n vermeerderen : G vermeederen.

schen den nyeuwe borge van Arckel ende Gorchom, want op dien tijt en wasser in alle die stede van Gorcom nyet alsoo veel ijdels plaetse, daer men een clooster maken mocht, Maer die devote broeders, doorsiende toecomende dingen, wouden daer geen clooster hebben, overmidts oft tot eenige tijden die swaer stercke borge contrarie werdt der stede ofte die stede der borge, soo en mochten sij tusschen beyden met vrede blijven woonen. Ende want, alst geseyt is, in alle die stede van Gorcom nyet alsoo grooten plaets en was om een clooster te maken, soo werden sij gebracht bij consent des heere van Asperen, des heere van Arckels neve, binnen Asperen om te besien, off daer eenighe platse in Asperen om een clooster daer te fonderen ende te maecken. Des weert daer binnen Asperen int jaer mcccxiij gefondert dat closter van der Cruysbrooders, in welcken choir te middel legghen die heer(en) van Asperen in een schoon tomme begraven.

a
b
c
d
e
f

(XXX) Van den grooten dieren tijt.

- 1 In den jaren ons Heeren mcccxv wast sooe grooten duer tijt, ende honger was in den menschen alsooe groot, dat armen ende edele menschen van grooten honger aten dooden-beesten-vleesche, ende daer storven alsoo veel menschen, sonderlinghen van den armen menschen, soo in dorpen, in stede, int velt, in bossen, dat gheen getal daer af en wist ende, als men seyde, die levendighe menschen waren niet soe veel, dat sij die dooden ter arden brenghen mochten. Ende men dede gheen ofte luttel uuytvaerden den dooden, dan grooten rijcke pristeren oft rijcken waerlijcken menschen. Ende desen jaren van deser duer tijt ende pestilentiën staet in dit verssen daer af beschreven :

g
h
i

Ut lateat nullum tempus famis ecce cucullum.

j

- 2 Hierna volcht van een schoon mirakel dat binnen Gorcum geschit is van een eerbaer weduwe, ende hiet Lijsbet Handrick, diewelcke den armen mildelijck deylde. Ende daer dat coorn bijcans wech was ende het joncwijff op den solder quam, vant se

k

- a gebracht : G gebrach.
b G fo. 24 C off daer eenighe.
c Asperen : G jasperen.
d Asperen : G jasperen.
e middel : G mildel.
f tomme : G tormie.
g aten : G aten van hongher.
h veel : G veer.
i als men : G alsen.
j Ut lateat etc. : G Ut lateat nullum tempus famis esse cucullum. U Ut lateat nullum tempus famis ecce cucullum K 335 Ut lateat nullum tempus famis ecce cucullum. — De beteeckenis van het vers ontgaat me.
k ende : G ende ende

XXX, 1 : U 461. 2 : U 464—467. De text van G is sterk bekort en wel, aangezien U en K met elkaar overeenstemmen en de Kronijcke de tusschenschakel vormt, door den afschrijver.

den solder wederom vol coorens. Dese vrouwe wonnende bij die Vischbrughe over die haven op den hoeck van der Borchstraten aen de noortzijde.

Noch een schoon mirakel, hoe Godt een rijck man cooren plagede, die in der duer tijt den armen niet om Godtswille geven en woude, noch den rijcken om gheen geelt vercoopen op hoope, dat hij van zijn cooren crijchen mochten groot gelt. Waerdoor hem Godt plaegede ende dat die maleducxie in zijn cooren quam, dat zijn cooren, doen hij daer bij quam, alsoo zeer stanck, datter nimant bij dueren en mochten, alsoe dat heyt heymelijck most weech werpen, want die veerkens en woudet niet eten. Desen man woonende op den Coortendijck ende heyt Gerinck ende was seer rijck etc., etc., etc.

(XXXI) Van den heer van Arkel.

- 1 In denselven jaren van xiiicxv quam coninck Loedewijck van Vranckrijck in Vlanderen ende belach Cortrijck. Des quam oock den mogende Willem, grave van Henegouwen, van Hollandt ende Seelant met zijn groote banderheeren ende ridders den coninck (te) baten ende te dinste ende verbrande Ripelmonde ende al dat daerontrent was. Robrecht die grave van Vlanderen, want hij wist dat Cortrijck belegeert was, vergadert een groot heyr om die van Cortrijck te verlossen, ende quam op enen tijt hemelijcken int Fransche volck ende versmeten veel ende verjaechden veel ende ving Franchoisen. Als Willem, die grave, dat hoorde, geboedt hij, dat elck zijn harnas aendoen soude ende bannieren ontwinden, die trompetten blasen ende den grave van Vlanderen tegenstrijden. Als sij bijeenquamen, standen sij vreselijck tegens een, ende Willem, die grave (van) Hollant woorden seer gewont, dat hij van zijn peert vil ende soude dootgeslaghen hebben geworden, en had desen heer Jan van Arkel ende Philips, heer van Wassenaer, ende Dirck van Brederoode gedaen, die hemselves door die volcxmennighe vochten ende setten hemselves int perijckel ende vreesse des doots om haren prinche te verlossen.

- a G fo. 24' Noch een.
b sijn cooren: G sij cooren.
c Henegouwen: G Henegouwen.
d banderheeren: G baderheeren.
e want: G ende.
f groot heyr: G grootheyt.
g verjaechden: G verjaden.
h soude ende: G soudende.
i bannieren: G bannien.
j Arkel: G Arken.
k Brederoode: G bederoode.
l G fo. 25 door die.
m volcxmennighe: G volcomennighe.

- 2 Doen die van Lienden groote schade deden den edele eerwerdighen heer Fredrick van Sirick, (die) xliii bisschop van Utrecht, ende die bisschop hulp ende troost socht aen Willem, grave van Hollant, groot volck om te helpen, des vergaderde die grave groot volck, van welcken hij overste cappeyteyn mackten desen edelen heer van Arkel. Ende dese edelen heer van Arkel quam mette Hollanders te Lienden ende verbranden Liende, Casteren Bommel met die dorpen daerbij geleghen ende dwanck daertoe dat sij niet alleen den bisschop beternisse dede van dat sij tegens hem gedaen en hadde, maer mochten oock weder optymmeren ende macken dat slot van Dullenborch op selfs cost etc. Des weert die heer van Arkel seer bedanckt van den bisschop ende grave van Hollant etc.
- 3 In die jare mcccxviii op den vijften kalende van Maert sterf die edele Mabelije van Voorn, vrouwe van Arkel. Maer Johan heer van Arkel sterf int jaer ons Heeren mcccxxiii op den kerssavont ontrent der twalf uren dat Jesus Christus geboren weert. Ende sij sijn beyde begraven tot Gorcum in ons-Vrouwenchoor onder die tomme des heere van Arkel etc.

(XXXII) Van den veerthinste heer van Arkel.

- 1 Johan de veerthienste weert heer van Arkel nae sijns vaders doot ende had te wijve te Coelen in een tornoy Armgaert, des doorluchtighe prinche eenige dochter Otto, grave van Cleven, ende haer moeder hiet Magriet, des graven dochter van Vernenborch, vrouwe van Dinstlagen. Ende dese eenighen dochter van

- a Lienden : G Leden.
b deden den : G den den.
c Sirick : G sick.
d aen Willem : G om Willem.
e Lienden : G Ilen.
f van dat zij : G dan zijn.
g Dullenborch : G Dullenbooch.
h bedanckt : G bedanck.
i Mabelije : G maberije.
j Voorn : G voorn (*met een afkortingsteeken*).
k ons-Vrouwenchoor : G ons vrouwenchoor.
l tomme : G tormie.
m Johan de : G Johanus des.
n G fo. 25' des doorluchtighe.
o Dinstlagen : U 488 Dunstlaken.

2: U 483—484. 3: U 488 „Anno Domini M^oCCC^o 24 in vigilia nativitatis. Domini nostri Jesu Christi hora fere 12. ejusdem sanctissimae noctis obiit illustris dominus de Arkel miles imperterritus. Postmodum (!) vero anno Domini M^oCCC^oXVIII^o. 2° kal. Marcii obiit nobilis Mabelia de Voern, domina de Arkel. Sepulti ambo in oppido Ghorinchemensi in sepulchro dominorum de Arkel sub tumba.” Ramaer i.c. 277 merkt op : „- volgens den anonymus gestorven in Vigilia nativitatis domini nostri (24 Dec.) 1324. Bij Kemp is dit geworden : op kerstnacht 1324 te twaalf uren.” We zien nu hoe dat bij Kemp zoo geworden is : Pauli heeft het bericht aldus aangevuld. — K 337 noemt de vrouw Ermgardt.

Cleven nam hij met alsulcker conditiën, dat heer Dirick van Cleve, grave Otto broeder, soude dat grafschap van Cleve bewaren ende regeren sijn leven lanck ; ende waert alsoo, dat die heer van Arkel eenen son crech bij grave Otto dochter, die soude namaels grave van Cleve wesen ofte weerden. Des crech desen heer van Arkel veel kinderen bij sijn vrouwen, als Jan den ousten, Otto den vijftiensten heer van Arkel, Jan den derden zoon, die bisschop wert van Utrecht ende nae van Ludick, ende Aernt, grave van Loon ; noch Jan Robrecht ende Herberen ; drij dochters : Mabelije, Lijsbet en Mariea. Desen heer deylden zijn kinderen sijn heerlicheide bij sijnen levende lieve, alsoe dat alle wel tevrede waren elck met haer deel. Jan den ousten zoon weert in een steekspul ende in een tournoy alsoe gequest, dat hij daer sterf int jaer mcclii opten eersten dach Augusto binnen Dordrecht end hij liet gheen kinderen after, want hij was onghelijck.

Otto den anderen soon behielt tlant van Arkel na sijns vaders ende brooder doot.

Jan die derden son was eerst canonnick van den Dom tUtrecht ende wert nae bisschop van Utrecht ende na van Ludick als voorschreven.

Aernt den vierden soon hadt Soelen, Avesaet, ende hij had Noordeloos, Alblaes ende Alblasserdam ende in Crimpenreweert Bergen. Ende want veel stede ende sloten hieten Bergen. des hiet hij dit dorp Heer-Aerntsberge ; nochtans gaff hijt over sijnen broeder heer Robrecht van Arckel.

a wert : G vert.

b van Ludick : G sijn Ludick.

c Mabelije : G mabelijne.

d onghelijck : G onghelijck.

e canonnick : G connick.

f wert nae : G vert mae.

g voorschreven : G voorscheven.

h G fo. 25 A Aernt den vierden soon.

i Avesaet : G ansaet.

j Crimpenreweert : G crimpureweert.

XXXII. 1 : U 488—491. Bij het copleeren is op de overgang van U 488 op 489 een stuk weggevallen. Het verhaal in U is rommelig en verward. Waarschijnlijk heeft de copist latere kantteekeningen in de text gevoegd. Zoo staat er te lezen : U 489 „Johannes itaque dominus de Arkel habens in uxorem Armgardim unicam filiam Ottonis comitis Clivensis genuitque (!) ex ea Johannem primogenitum, succedentem dominum de Arkel. Illustris Johannis dominus de Arkel duxit in uxorem filiam comitis Clivensis, quae genuit ei Ottonem succedentem dominum de Arkel et plures alios filios et duas filias, quarum primam duxit in uxorem dominus de Egmonda. secundam dominus de Hoern et de Altena. Defuncta vero filia Clivensi idem Johannes dominus de Arkel duxit in uxorem filiam comitis de Vernenborch de qua genuit Johannem filium ejus episcopum Trajectensem ut postea patebit. Tamen scribitur in praesenti latere quod Johannes de Arkel episcopus Trajectensis fuit filius Clivensis, sed non est verum, quia fuit filius filiae comitis de Vernenborch.”

Dit laatste is juist : bisschop Jan komt voort uit het huwelijk van Jan X en Kunigonde van Vernenborg, en hij is geen zoon, maar een broer van Jan XI.

Johan die vijfde soon van Arckel had Bochoven metten slote Gaudriaen, Haestricht.

Robrecht den sesten soon van Arckel had nae heer Aernts zijnen broeder, Bergen, Stolwijck, Vlist. Ende desen heer had te wijve bij consent des paus sijn nichte jonckvrouwe Johanne, een eenige erffdochter des heeren van Asperen ende werdt een banreheer van Asperen etc.

Herberen die sevende soon van Arckel wert heer van Slingelandt, van Molensgrave ende van Bleskensgrave, van veel ander dorpen ende heerlijcheden.

Mabeleye die ouste dochter van Arckel nam heymelijck te man den edelen heer van der Eem, geheyten Böt van der Eem, van welcken hij had seven dochteren, maer geen soonen. Die ouste dochter hiet Margriet ende had ten man den edelen Willem van Gennep, ardbisschop van Soelen, ende hij sterff int jaer ons Heeren mcccclxii den xv-en dach van September. Ange-niet had te mannen den heer van Heynsberch, van welcken gesproten sijn die heeren van Heynsberch ende heer Jan van Heynsberch, bisschop van Ludick. Maria had te (man) den edele heer van Valkenberch. Met corte woorden, uut desen andre dochteren sijn gesproten die heren van (Bredenroeden,) die heeren van der Merwen, die heeren van der Veer, die heeren van Cruyninghe etc.

a

b

c

Elizabet die andre dochter van Arkel had te man die edele heere van Hoorn ende van Althema ex welcken ghebooren sijn die grave van Hoorn etc.

Maria des heeren (dochter) van Arkel had te man die edele Wouter heer van Egmont ende van IJsselstijn, die daernaer steerf in die jaren mcccclxvii op den viii ijdus van September.

Maer die edele Mabelije van Arkel, vrouwe van der Eem, als haer heer ende man doot was, soe haer vader, die heer van Arkel niet sien en woude omdat se haer verleeft had in hijlijck te nemen tot eenen man den heer van (der) Eem, soo vuer zij tUtrecht metter woon bij bisschop Jan van Arkel haer brooder ende mackte daer dat covent van der minderbroederen, ende in de Dom van Utrecht fonderde sij een schoon altaer ende stichtede daerop een schoon vycarie met drij missen ter weecken ende bisschop Jan, haeren brooder, oock een van vijff missen, ende daer leget zij voor begraven in een schoon kelder ende

d e

a G fo. 25' C die heeren van Heynsberch.

b corte : G corne.

c sijn gesproten die heren van Bredenroeden, die heeren van der Merwen : G sijn gesproten geboren van heer van der Merwen K 349 sijn gesproten die heeren van Bredenroeden, die heeren van der Merwen. U Breviter ex illis filiabus dominae de Eme orti sunt domini de Brederoden, domini de Veer, domini de Cruyninghen domini de Dronghelen, domini de Merweda, domini de Vliet, domini de Oestende de Harwinen.

d vycarie : G vyvarie.

e ter weecken : G ter welcken K 349 ter weecken.

haer brooder bisschop Jan bij haer. Ende boven hem beyde is ghemackt een costelijck tomme met een schoon beelc van den bisschop, etc. a b

2 Int jaer mccccli wordt bisschop Jan van Arkel te Roomen bisschop gewijt van Utrecht door die eerweerdighen heer Gaucelijn, cardinael, ende door den bisschop van Albaen ende van Viterby in der octave van Sinte Meerten. c d

3 Int jaer mcccxlvi op Sinte Praxedisdach Engelbert van der Marcken, bisschop van Ludick, had grooten twist tegens die boose Luyckenaren, waer hij sterff, ende hadt allen heeren die sijnen wil doen wouden, dat sij bij hem quamen om hem te helpen. Des quam daer tot hem heer Robrecht van Arckel, heer van Asperen, ende heer Huybert van Culenborch met meer andere heeren. Des strijden sij bij Haesselt tegens die Luydijkers ende die bisschop wan den strijdt, naedatter xxii duysent Ludijkers verslagen waren. Nochtans bleven doot in denselven strijdt heer Robrecht van Arckel ende heer Huybert van Cuylenborch met veel edeler heeren ende mannen. Desen heer Robrecht van Arckel, heer van Asperen, werdt gebracht tUtrecht ende begraven in den Dom aen die suytsijde van den choor voor een aultaer, gesticht van bisschop Jan van Arckel ende heer Robrecht, sijnen broeder, in die eere Godts ende Sint Jan Baptiste ende Sint Jan Evangelisten, in eenen schoonen kelder met sijn banier ende wimpel. Desen heer Robrecht hadde veel goets gedaen der stede (ende) gesticht van Utrecht, want hij plach se te regeren ende te beschermen voor haer vianden. Maer daernae in de jaren mccccxii die van Utrecht, vergetende alle die weldaden die de heer van Arckel ende bisschop Jan van Arckel ende desen heer Robrecht van Arckel haer hadde gedaen, groeven desen edelen heer Robrecht op ende groeven bisschop Frederick van Blanckehem in sijn graff ende scheurden sijn bannieren ende wimpelen, die boven sijn graff hingen etc. e f g h i j

4 Int jaer mcccxli desen heer Jan van Arckel, heer Walraven, heer van Voorn die heer van Valckenborch ende joncker Otto van Arckel met hertoch Reynalt van Gelre beclommen die stadt van Thiel ende verbranden se, ende verbranden in den toorn

a ghemackt: G ghemacht.

b van den bisschop: G van een bisschop.

c G fo. 27 A Int jaer

d Gaucelijn: G Gavalijn U Gaucelinus.

e allen: G alleen.

f sijnen wil: G om sijnen wil.

g Haesselt: G Haestricht.

h Baptiste: G bastiste.

i vergetende: G vergetene.

j G fo. 27' bisschop Jan van Arckel.

2: U 525. 3: U 556—557. 4: U 549.

- 5 van der kercken cxlv menschen haer vianden. Int jaer ons heeren
mccclx sterff desen edelen Jan heere van Arckel op die xii ka-
lende van Merte, ende leyt begraven tot Gorcom in sijn ouderen
graff met grooter eeren.

(XXXIII) Van den vijfthiensten heer van Arckel, heer Otto.

- 1 Otto die edele mogende heer van Arckel, desen had te wijve die
doorluchtige Elijsabeth, een schoon maget, dochter heer Tijbouts
des hertogen broeder van Baer ende van Lotrinck, welcke Tij-
bout selver na werdt hertoge der voornoemder landen, ende
2 had daermede Pirpont. Ende haer oudemoeder was een des
coninckx dochteren van Vranckrijck ende had bij haer heer
Jan den sestiende heer van Arckel ende van Pirpont ende jous-
3 frouw Johanna, vrouwe van Steenvoerden. Desen edele heer
Otto, als hij was geseint met veel banreheeren ende riddersen
van hartoch Aelbrecht, grave van Hollandt, toten coninck van
Engelandt, soo sterff Dierick die xxvii grave van Cleve, sijns
vrouwe moeders oom, ende want desen heer Otto op die tijt in
Engelandt was, quam Dirick van Cleve, op die tijt wesende een
canonnick van Colen, nam tegens Godt ende die rechtvaerdi-
cheyt dat graefschap van Cleve ende sloet sijn susterssoon uuyt.
als desen heer Otto van Arckel, geboren van heere Jan Arckel
ende van vrouwe Armgaert van Cleve, die een eenige dochter
was des outsten grave Otto van Cleve, boven alle voorwaerden
gemaect te Colen int hijlijck als voors. is. Ende omdat desen
heer Otto van Arckel hem nyet hinderlijck ende schadelijcken
soude wesen tlandt van Cleve te bederven ende te beroven,
nam hij te wijve vrouwe Machtelt van Gelre, suster hertoge
Reynaerts ende Eduwaerts van Gelre, maer hij en crech geen
4 kinderen daerbij. Maer desen heer Otto toech nochtans met
grooten volck int lant van Cleve ende oock in die camer van
Cleve ende verbrande die ende ving veel menschen etc.

(XXXIV) Van eenen tournoy tot Gorcom gedaen.

Desen heer Otto van Arckel was seer gemindt van den hooge
hertoge Aelbrecht grave van Hollandt, in welcker tijt groote
partijen rengneerde in Holland tusschen die Cabbelyaus ende
die Hoecxs. Ende want heer Ottô was een heer die alle vrede
sochte ende maecte ende was met alle partijen seer gesien ende
betrouwt, soo beriep hij tot Gorcom op eenen vastelavond
denselven hertoch Aelbert grave van Hollandt ende Seelandt

a cxlv : U cxv.

b G fo. 28 die xxvii grave.

c Armgaert : G Amgaert.

d verbrande : G vebrande.

e betrouwt : G betraupt.

f Aelbert : G Aelgert.

5 : U 632.

XXXIII, 1 : U 632.

2 : U 633 „Cujus mater fuit

filia Gherardi comitis Namurcensis, avia vero inclita filia regis Franciae.” 3 : U 633.

4 : samengevat uit U 634—637. XXXIV : U 638—639.

ende van der Nederlanden, van Gelre, in welcken tournoy ende
steeckspul metter gave Godts alle partijen vereenicht wert, alsoo
dat men in menigen jare daerna van geen partijen hoorde in
Hollant ende Zeelant, maer waren al wel tevreede, zij aten
en zij drancken minnelijck met maelcanderen. Desen heer Otto
scenckede hartoge Aelbert in dien tournoy twee die meeste
snoecken die (men nyet te voren in Hollant alsoe groot gesien
en hadde, want) zij waren grooter dan groote zalmen, dat hem
alle verwonderden van de grootheyt dier twee snoecken. Ende
voortmeer quamen gemeynelijcke die heeren uuyt Hollant te
hove tArckel om heer Otto zolaes aen te doen etc.

a b
c
d e
f
g
h
i

(XXXV) Hoe heer Otto van Arckel den tolle-
naer dede slaen, die zijn ondersaten
previligen ende rechte bracke.

j

Desen heer Otto heer van Arckel was een wijs ende strenge
ende grootmoedich man ende een trouwe heer ende bescermer
sijnre ondersaten ende haer rechte ende preveligien ende een
voorvechter in saicke, als ick hiernaes daer af schrijven sal een
bispel. Daer was een thollenaer in Merckenshoeck bij Door-
drecht, die de van Gorcum seer in tholle schatte ende beswaerde
boven recht ende reden, ende woude niet dat sij eenighe pre-
velige ofte vrijheyt gebruyken soude. Ende als sij dick ende
menichwerven heer Otto dit clagende, weert hij tornich ende
gram op den thollenaer ende schreef hem drij brijven, dat hij
sijn ondersaten liet vrij passeren sonder tolle van hem te nemen
nae die preveliegen die sijn voorvaderen vercreghe hadden van
den graven van Hollant, daer hij schoon brieven af hadde, ende
altijt vrij geweest hadden, oft hij soudent op hem verhaellen.
Desen thollenaer was hoverdich ende groot ende oock wel gesien

k l
m
n
o
p
q
r s

a G fo. 28' D metter.

b gave : G grave.

c jare : G pare.

d minnelijck : G minelijck.

e maelcanderen : G maelcanden.

f scenckede : G stenebrede.

g Aangevuld uit K 375.

h verwonderden : G verwondert.

i heeren : G heer.

j zijn : G zij.

k G C ende bescermer.

l bescermer : G bescremer.

m voorvechter : G voorvechte.

n bispel : G lugul.

Merckenshoeck : K 375 Metkenshoeck U Merkenshoeck, qui locus antiquitus
dicebatur Niemantsvrient, prope Dordracum.

o gebruycken : G gebruyck.

p G fo. 29 schreef hem.

q ondersaten : G overdeden.

r preveliegen : G preliegen.

s vercreghe : G vercrijghe.

int hoff van Hollant, ende liet dit niet, want hij meynde dat niemant, hoe machtich hij waer, die soude dorven misdoen. Ende als hij dagelijcx de van Gorcom meer beswaerde ende om heer Otten schrijven niet en gaff, seynde heer Otte een deel van sijnen knechten in een schip geladen met goet, die gebeerde reecht oft zij sonder tolle voorbij woude varen. Des hastede hem die thollenaer seer om dat schip aen te halen als verboort goet. Des seyde die schipper : „tscip ende goet hoort toe die van Gorcum, die gheen tol schul dig en waren, want die heer van Arkel heeft daeraff goede brifven van den graven van Hollant.” Des seyde die thollenaer : „ick en geve om den heer van Arkel niet, ick wil mijn tolle hebben.” Ende als hij aent scip was weert hij terstont (ghedoot). Als hij doot was reysde heer Otto met vel ridderschap ende knechten in den Hage tot hertoge Albert grave van Hollant ende gaff hem te kennen den overlast ende smelicheyte, dien hem ende (sijn) ondersaten gedaen had boven recht ende prevelegie[n] sijnen thollenaer op Merckenshoeck. Hertoch Aelbeert dat hoorende, want (hij) heer Otto seer lief hadde, nam hem onder den armen ende hieten vrindelijck wilcommen ende vergaff hem seggende : „Isser een boef doot, soe blijft hij doot ; ist anders niet ? coomdi daerom hier ? dat was van geenen noode ; laet (ons) gaen eten.” Des ontfinc hem vrindelijcken die hoge gebooren voorstinne ende hertochinne hertoch Aelberts wijff. Ende als zij gegheeten hadde, gaf hem hertoch Aelbert confirmatie op sijn prevelegien, die hij van der graven van Hollant had. Ende alsoo reysden hij weder te Gorcum bleydelyck, ende voertmeer en was in Hollant geen thollenaer soe koen, die van die van Gorcum tol eyschen dorff ende brecken die previligien des heren van Arkel etc.

(XXXVI) Hoe desen heer van Arkel dwanck die van Dordrecht te houden sijn previligien etc.

Op die selven tijt als die van Dordrecht die van Gorcum dwinghe wouden boven haer previligien ende vrijhede die sij

- a de van Gorcum : G te Gorcum.
- b een deel : G een edel deel K 376 een deel.
- c tscip : G tsip.
- d ghedoot : G een vergetingsteeken, waar echter geen verbetering bij staat.
- e Albert : G Arbert.
- f nam : G nan.
- g onder : G onden.
- h boef : G bef.
- i G 29' hier.
- j voorstinne : G voorstemne.
- k wijff : G wijs.
- l gegheeten : G geheeten.
- m confirmatie op sijn prevelegien : G comfirmatie op sij prevvelegien.
- n Dordrecht : G Dordrech.

XXXV : U 639—641. XXXVI : U 641—644.

hadden, te weten als sij quamen uuyt Hollant, uuyt Seelant, uut Vlanderen met koorn, met sout ende met alderhanden goede, dat eerst soude (sende) tot Dordrecht ende verstopelen daer. Als heer Otto dat vernam, schreef hij hem, dat sijn ondersaten vrij waren na der preveligien die hij daer af hadde van den grave van Hollant. Des beval hij sijn ondersaten, waert dat die van Dordrecht haer schepen met machten aenhaelen, dat sijt goedertieren gehengen soude ende gevet hem te kennen. Des was een goet man van Gorcum geheyten Bominck, die quam met veel souts uuyt Hollandt om daermede te Gorcum te varen. Als die van Dordrecht dat sagen, vooren sij hastelijck ende hem nae ende namet schip als verboot goet ende settendet op galchoort. Dat deden sij drijwerven ende desen heer van Arkel betalden Bominck alle drij de schepen ende verboet dat nimant meer varen en soude ter tijt toe dat hij hem wat wat anders liet weten. Ende al was heer Otto seer tornich, noch scheen hij vrelijck te wesen. Des plagen die van Dordrecht op die tijt selver veel wijnen te coopen opten Rhijn ende die neder te brengen. Doen sij doen tselven jaer veel wijnen ghecocht hade ende daerna mede nederquamen in schepen, ende die heer van Arkel dat wel wist, want hij heymelijck bespieders had, doe sij bij Gorcum quamen, haelden hij alle die schepe met machten aen ende dede die wijnen opslaen te Gorcum op dat Merkveelt, ende schenkte die wijnen banreheeren, ridderen ende knechten daerontrent woonende, ende sonderlinghen die gemeynthe van Gorcum, in spijte die van Dordrecht. Ende van dier tijt voort lieten sij die van Gorcum vrij sonder stapelrecht voorbijvaren alsoo dick alst hem belieffde, ende op die voorwaerde woorden sij vereenicht ende version[t].

(XXXVII) Hoe hij den proest van Sinte Maria (van) Utrecht dede dootslaan, omdat hij hem sijn collacye van der kercke van Schoonrewoerd woude nemen.

Op dieselven tijt verscheen die kercke van Schoonderwooert, ende desen heer Otto gaf die eenen goede priester als een recht

- a vernam: G vernam.
- b sijn: G sij.
- c goedertieren: G goetdertir.
- d Bominck: K 377 Boninck.
- e G fo. 30 dat sagen.
- f settendet: G settende.
- g galchoort: G galckhoort.
- h Ende al: G Ende als.
- i wijnen: G wijnen (ook de volgende malen).
- j sij: G sijn.
- k tselven: G selven.
- l quamen: G qaumen.
- m collacye: G collacite.
- n G fo. 30' eenen goede priester.

kolateur als van zijn patrimoniums wegen. Ende die proest van a
 Sinte Marien binnen Utrecht woude se geven, seggende dat die
 kercke hem toebehoorde te geven, want zij in zijn jaer ofte
 maent verschenen was, ende gaf se eenen goeden man. Welcke
 proost dede dagen den priester (die) die kercken van des
 (heeren) wegen van Arckel had. Als heer Otto dat vernam,
 wert hij zeer toornich ende schreeff, dat hij hem niet en onder-
 wonde, al zoo lief als hij zijn lijf had, van der kollacie van b c
 der kercke van Schoonewoerde, want zijn patrimoen was, ende d
 hij en kende geen kolateur in zijn lant dan hemselves. Maer
 desen proest was een hooverdich, stout man ende gaf om den
 heer van Arckel niet ende dede beswaren in den ban den priester
 die de kercke had van den heer van Arckel, ende niet alleen e
 den priester, maer oock den heer van Arckel. Terstont (gheboot)
 hij oock, dat men vangen zoude alle gene die met dachbrieven f
 ofte banbrieven in zijn lant quame. Daernae zoe daer somige g
 boden met banbrieven quamen, dede hij se int water met eenen
 sack verdrencken. Als die prost dat vernam, dede hij den heer
 van Arckel dagen te Roomen. Dies gevielt dat desen proest h
 quam te Viaenen ter eerster misse corts daernae. Als die heer i
 van Arckel dat wist, quam hij heymelijcke van Hagesteyn ende j
 smeeet hem doot op den roester van der kercke van Vianen. Ende
 als die proest dien nadien proest wert van Zinte Marien, desen k
 heer van Arckel oock beswaerde int hof van Roomen, zeynde
 die heer van Arckel sommigen van zijnen knechten te Roomen
 ende deet se alle die hem tegenquamen, dootslaen, waer daer zij
 waren. Des was int hof van Roomen een cardinael, geheyten l
 Reynier van Baer, ende was een brooder van vrouwe Elisabet
 van Arkel, heer Otto wijff. Daer hadde desen heer van Arkel
 aen geschreven alle sake, begerende van den paus van di saken
 eenen generael absolutie, als die cardinael dede. Ende voorts
 was niemant soe stout, die mer hem dorst onderwinnen van der m
 sacken, ende alsoo behielt die priester begaeft van den heer van n
 Arkel, die kercken. Ende al was desen heer van sinnen dat hij
 dit deden ende zijn wederpartije dede dootslaen, nochtans was

- a patrimoniums : G pactromus.
 b al zoo : G als zoo.
 c lijf : G lief.
 d patrimoen : G patrioen.
 e alleen : G alle.
 f banbrieven : G van brieven.
 g boden : G boven.
 h Roomen : G Roonen.
 i quam : G dat vernam quam.
 j quam hij : G quam hij hij.
 k nadien : G na den.
 l G 31 C Reynier.
 m was : G van.
 n priester : G priesters.
 o zijn : G zij.

hij godtvresende ende hilt die gheboden Godts ende dat
recht der heyiligen kercken in grooter eeren ende deden rechten *a*
(ende) fonderen altaren ende stichtende vycarien, als sijn voor- *b*
vaderen oock hadde gedaen, want in sijnen tijt mocht geen doot- *c*
slager, als die met opsetten willen dootslagen dede, geen wocke-
naer, gheen openbaer overspeelders int lant van Arkel wonnende
blijven etc.

(XXXVIII) Van een justice die hij dede over eenen
rijcken overspeelder.

Tot Gorcum wonnende in sijn tijde eenen poorter, onsuver van
leven, geheyten Hanrick Kannemacker, rijck van goede. Desen *d*
ginck in sommige oft sonderlinghe straten binnen Gorcum toten
rijcke jonge weduwe ende mackten vrintschap met denselven
ende trouden se heymelijck, met voorwaerden dat sij binnen
jaers niet uytbrenge soude. Des ginck hij oock op een ander
tijt in een ander straet ende mackte daer oock vrintschap met
(een) schone macht ende trouwede die oock op dieselve voor- *e*
nomde conditie. Aldus hij had bynnen Gorcum vijf oft ses
bedroghen. Des gebeurt dat, dat daer veel met kinde begoort *f*
woorden ende elck meynde sijn ghetrouwden wijff te wesen. *g*
Ende doen dese lelijcheyt openbaer was, wert hij gedaecht voor *h i*
den officiael, den prost van Arnhem, op die tijt wesende tot
Gorcum, ende allen die vrouwen die met hem beruft waren, als
wie die eerste trouwe had. Als hij voer den officiael quam *j k*
(ende) te recht stont, hij geckede ende spottende des officiael
recht stout ende doen hem die officiael vraden of hij alle die
vrouwe getrouwt hadde, „jae ick,” antwoorde hij, „volcommelijck.” *l*
Doen vrade hem die officiael, wie van hem alle hij die eerst getrouwt
hadde ende die eerste trouw had, wert hij lachenden ende seyde : *m*
„Voorwaer, die mijn eerst trou heeft, die en is hier niet, noch sij
en wont oock te Gorcum niet,” ende alsoo begeckende (den offi-
ciael) ende (dat geestelijck recht, ginck hij al) lachende uuyt

a ende deden : G enden.

b sijn : G sij.

c mocht : G most.

d sommige : G somminghe.

e conditie : G conductice.

f sijn ghetrouwden : G sij gheen trouwen.

g G fo. 31' openbaar was.

h gedaecht voor den : G gehaecht woorden.

i den prost van Arnhem : G dies prost van Arnhem.

j eerste : G eeste.

k Als hij voer --- ende doen hem : G als hij voer den officiael quam te recht
stont hij en geckere ende spottede des officiael recht stout hij ende geckede ende
doen hem.

l antwoorde : G antwoorde.

m seyde : G sijnde.

die (kercken). Ende die vrouwen bevrucht van hem weende a
 seer sinde op malcanderen (ende) ginghen droffelijck thus-
 waerts. Des ginghen die vrinden van den bevruchten vrouwe
 tot heer Ot. Als hij die saken verstaan (hadde), hij weert seer
 tornich ende had groote medelijde metten vrouwen die bedro- b
 ghen waren ende dede terstont die poorten van Gorcum vast c
 sluyten ende buyten ende binnen vast beswaren, ende geboedt
 dat men hem vanghen soude ende swoor bij (sijn) ridderschap,
 hij soude hem onthoufden. Als desen Henrick Cannemacker dit
 vernam, lip hij hastelijck opt kerkhof ende voort in der kercken, d
 opdat hij vrijlijck soude wesen ter tijt toe dat die toorne (des) e
 heere versacht soude wesen. Ende want hij teghens Godt end f
 tegens recht der heyliche kercke gedaen had, woude hem die g h
 heer van Arkel uuyt de kercke nemen met machten ende doden i
 hem. Maer bij rade van sommighen personen omsingelde j k
 sij hem in der kercken. Des anderen dachx stolpede hem die l
 heer van Arkel int middel van der kercke op eenen grooten
 sark ende onder eenen grooten verweerscuypen bij des heylich
 cruyce autaers, ende want hij sach, dat hem nast Godt nimant m n
 te hulpe ofte te baten commen mochte, badt hij om genade. Des o
 crech hij acht daghen sijnen leven versekert, ende ginghen van p
 der kerchof in tsherens gevangenis. tEynden die acht daghen q r
 wert hij openbaerlijck onthooft ende opten kerckhof begraven etc.

(XXXIX Van den heer van Arkel).

Desen edele mogende heer van Arkel mackende die keyserlijcke s t
 borge van Eversteyn in der Lecke op die palen van sijnen landen. u

- a K 379 Ende alsoe begekende den officiaal ende dat geestelick recht ginck
 hij al lachende wuytter kercken.
 b terstont: G stont.
 c vast beswaren: G waren K 379 vast beswaren.
 d opt kerkhof: G op kerfhof.
 e ter tijt toe dat: G daer tijt toe dat hij.
 f versacht: G veracht.
 g der heyliche: G daer die heyliche.
 h hem: G hem.
 i uuyt: G uuyte.
 j sommighen: G somminghen.
 k omsingelde: G om silgelde.
 l hem: G hem.
 m cruyce: G crijce.
 l hem: G hen.
 o mochte: G moste.
 p G fo. 32 versekert.
 q tsherens: G therens.
 r tEynden die acht: G tijnden die ach.
 s mogende: G mongende.
 t keyserlijcke borge: G keyserlijcker borger.
 u Eversteyn: G Everstey.

XXXIX: U 650—651.

Hij mackte die stede van Gasper ofte Hagesteyn met grooten graften, murren ende toornen etc.

a

(XL) Hoe Sinte Apollonaris arm van Ravenen te Gorcum gebracht weert bij eenen eersamen prister, die cureyt ende pastoor was van der kercken van Gorcum, ge heyten Niclas Pokers, geboren van eersame ouders, uuyter selver stede van Gorcum in die jaren mcccly, ende hoe bisschop Jan van Arkel confirmeerde die-selve reliquijen ende aflaet daertoe gevende etc.

b c

d e

f g

... ..

(XLI) Van heer Otto van Arkel ende hoe hij stichte dat capitel van Gorcum.

- 1 Desen heer Otto was geboren van Sinte Vincentiusdach, na-maels op Sinte Vincentiusdach geworden ridder, stichte hij tot Gorcum een canosije in die prochiekercken in die eeren Godts, Sinte Mertens ende Vincentius in die jaren mcccclxxviii, in wel-cken geponert sijn verthien canoniken. Ende op dattselfte jaer steerf die edele bisschop Jan van Arkel te Ludick, maer hij woude tUtrecht begraven wesen. Desen mogenden edele heer Otto bracht bisschop Floris van Wevelickhoven met machten int bisdom van Utrecht mit heulpe des heeren van Egmont.
- 2
- 3
- 4 In die jare ons Heeren mcccclxxx mackte heer Evraed van Eyschen een sterck castel van steen ende hout in Overijsel, dat Eyrden hiet, (met) welcken hij die (van) Overijsel grooten

h

h i

j k

h

l

m

n o

p

q

r

a etc.: G ende.

b Het volgende opschrift staat in de text, en het verhaal zelf is weggelaten: murren ende toornen ende hoe sinte Apollonaris ---.

c Ravenen: G Pamenen.

d geheyten: G gegheyten.

e Niclas Pokers: K 278 Anno 1355 wert S. Apollinaris van Ravennen te Gorcum gebracht bij eenen eersaem priester, pastoor der kercke van Gorcum, geheten Niclaes Preylier van Gorcum --- U Eodem anno venit quidam sacerdos de Italia nomine Nicolaus Poker, pastor ecclesiae parrochialis de Gorinchem ---

f confirmeerde dieselve: G confir de die selve.

g aflaet: G aflaer.

h Vincentius: G Vincenticus.

i geworden: G gewoorder.

j canosije: G conosije K canosisie.

k prochiekercken: G prochekercken.

l canoniken: G cononiken.

m edele: G elde.

n bracht: G brach.

o Wevelickhoven: G velick houden.

p mackte: G machte.

q castel: G costel.

r Eyrden: G heyr den. U castrum de Eerden.

XL: U 667—669. XLI, 1: U 710. 2: U 733. 3: U 745. 4: U 747—749.

schade dede ende beroovende die coopluysen daeruyt. Waerom
 die bisschop badt heer Otto van Arkel, dat hij hem te hulpe
 woude commen met sijn macht ende met die stede van Over-
 ijsel teghens heer Evraet van Eysen om dat rooffhuys van Eerde
 te beleggen. Ende die heer van Arkel seynde sijnen eenighen
 soon joncker Jan van Arkel met heer Arnt van Egmondt ende
 van IJsselsteyn met groot volck, met welcken heeren die bis-
 schop belach dat slot ende nae vijf weecken wont die bisschop
 ende verderft uuyten gronden ende also quam die bisschop
 blijdelijck tUtrecht ende danckten joncker van Arkel ende heer
 Arnt van Egmont seer, ende die heeren teghen weder thuys
 ende die bisschop bleef voort ontsien van den heeren ende bleef
 in vrede etc.

(XLII) Van den oorloghen des heeren van Arkel tegens
 die heeren van Vianen ende van der Ameyden.

- 1 In die jaren mccccxxxvii ontstont groot oorloghe tusschen
 joncher Jan van Arkel aen die een sijde ende tusschen die
 heeren van Vianen ende van der Ameyden aen dander sijde
 met hooren hulpen, welck oorloghe veel jaren geduert heeft.
- 2 Die sacke ende oorspronck was desen. Daer waren vier rijcken
 poorters van Gorcum tUtrecht om haer copmanschap te doen.
 Ende als desen te Gorcum weder varen wouden, quamen sij
 op den Meyavont te Vianen, daer sij in eener wijnheerbergen
 ingeropen wordden. Des bleven zij daernaer bij die goede man-
 nen van Vianen eten, ende also was daer een rijck lantman van
 Merkerck, die veel boomen had staen om sijn geseedt. Des
 baden die van Gorcum hem om eenen schoon boom, die sij tGor-

a beroovende : G bewoonende.
 b G fo. 32' met sijn macht.
 c Eerde : G aerde.
 d groot : G goort.
 e die bisschop belach : G die die bisschop belacht.
 f bisschop blijdelijck : G bijdelijck.
 g joncker : G joncken.
 h ende die : G ender die.
 i weder : G werder.
 j bisschop : G bisschop op.
 k Vianen : G viaen.
 l ontstont groot oorloghe : G stont groot oologhe.
 m oorloghe : oologhe.
 n weder varen : G veder varen.
 o in eener wijnheerbergen : G in eerwijen heerbergen.
 p also : G als.
 q lantman : G lantmant.
 r boomen : G boom oft twee.
 s sijn geseedt : G sij gestedt.
 t Des : G de.
 u hem : G hen.

XLII, 1 en 3 : U 778—785. 2 : ontbr.

cum met hem vooren mochten, want Meyavont was, om rechte
 genochten. Ende de goede man van Merckerck gaf haer oorlof, a
 dat sij niet alleen eenen boom ofte twee ofte drij nemen ende b
 ophouden soude: hij gaf se hem gern. Dit hoorden die van c
 Vianen die int gelach mede waren. Ende die van Gorcum be- d
 taelden des goedemans van Merckerck zijn gelach ende zijn
 wijn ende schieden seer vriendelijck van malcanderen. Als die
 van Gorcum te Merckerck quamen, seyde sij des goedemans
 wijff hoe haer man te Vianen had gegeven eenen schoonen
 boom ofte twee, die sij kiezen souden, maer sij en woude maer
 een nemen om een meyboom te Gorcom te brengen. Ende als
 dat wijff sach dat sij een bijl sloegen aen eenen boom om die op
 te houden, sloech sij haer handen ende riep cracht en geweld over
 die van Gorcom. Ende met haren crijten ende schreyen quamen e
 die gebueren van Meerkerck tesamen met bijlen ende sweerden,
 met hameren ende andere wapenen, ende slogender terstont
 in der hitten twee van Gorco[m] doot, die ander oock over doot f
 seer doorhouwen ende gewondt. Ende als die schipman met dese
 vier goede mannen te Gorcom quam, werden sij heer Otten
 van Arckel gepresenteert. Ende als die heer die sake vernam,
 dat sij onnooselijck doot ende seer gewondt waren boven reden,
 werden sij al seer weenende. Des schreeff die heer van Arckel
 aen den goeden man, die hem die boom gegeven had, off hij
 kennende dat hij zijn ondersaten eenen boom ofte twee gegeven
 had om die op te houden ende te Gorcom te brengen tot eenen
 meyboom. Die goedeman schreeff weder aen den heer van
 Arckel, dat hij se die goede mannen vriendelijcken gegeven had-
 den tot twee ofte drie toe, dwelck sij woude nemen ende op-
 houden ende te Gorcom brengen tot eenen meyboom, ende dat g
 hem leet waer dat zijn wijff die goede mannen van Gorcom
 den overlast gedaen had, ende dat die goede mannen doot-
 geslagen waren ofte gewont boven reden. Des schreeff die heer
 van Arckel aen den heer van Vianen, dat hij die dootslagers h
 alsoo corigeerde, soo hij soude willen dat hij die van Gourcom
 corigeerde, off die van Gorcom zijn ondersaten alsoo dootge-
 slagen hadden, ofte hij woude het selver comen corigeren. Als
 die heer van Vianen dat hoorde, dat hij woude het selver comen
 corigeren die misdadigen van zijn lant, off hijs nyet corigeerde,
 wert hij toornich ende en woude geen recht doen van der mis-
 daet ende versmade die heer van Arckel. Als die heer van Arckel

a die sij tGorcum : G doe sij Gorcum.

b boom : G boon.

c Vianen : G viaen.

d G fo. 33 A des goedemans.

e schreyen : G schreden.

f hitten : G hutten.

g brengen : G te brengen.

h G fo. 33' aan den heer.

dat vernam, ontseyde hij hem (ende) alle zijn hulperen. Des
 seynde die heer van Arckel zijn boden uuyt tot alle dorpen des
 lants van Vianen ende van der Ameyde, uuytgeschieden Mer-
 kerck seynde hij geen boden, en liet weten overal, dat sij haer
 beesten ende goet vluchten souden binnen drie dagen, want
 hij soude comen met machten ende verbranden alle die dorpen
 ende nemen haer beesten ende goet ende vangen alle mannen
 die hij vangen mocht. tEynden welcke drie dagen quam joncker
 Jan van Arckel met grooter machten ende verbrande eerst alle
 die huysen van Meerkerck ende dede soecken dat wijff ende die
 3 mannen die de Gorcomsche mannen dootgeslagen hadden. Ende
 want sij uuyt den lant geloopen waren, verderff men alle dat
 hem toebehoorden, ende voort verbrande hij alle die dorpen die
 den heer van Vianen ende van der Ameyden toebehoorde
 ende schoot binnen Vianen vurige steenclooten, maer en bleeff
 voor Vianen nyet leggen. Corts daernae quam heer Otto van
 Arckel met groot volck voor der Mey ende verbrande alle
 dat dorp ende belach dat huys der Mey ende schoot dat seer
 met groote bussen ende verderft seer. Ende die heer van Arckel
 was gelogeert in der kercke van der Mey. Die heeren, als sij
 a sagen dat haer mac[ht] nyet en was tegens die macht der
 b heeren van Arckel, togen sij tUtrecht begeerende aen de stadt
 c van Utrecht hulp ende bijstandt tegens die van Arckel, want
 hij hielt der Mey te leen van Sinte Meerten. Waerom schreeff
 die raden van Utrecht tot heer Ott van Arckel, dat hij terstont
 vandaer voer, oft sij wouden comen metten Nedergesticht met
 grooter machten ende bestormen hem ende verjagen hem van-
 daer. Als heer Ot desen brieff gelesen hadde, seyde hij tot die
 boden openbaerlijck: „segget uwen heeren van Utrecht, dat
 sij nemmermeer soo sullen wesen, dat sij hier tegens mij sullen
 dorven comen.” Ende as die bode van Utrecht sach al dat
 gewapent volck, wandt die heer van Arckel had daer bij hem
 seecker getal meer dan twaelf duysent mannen, (verwonderde
 hij hem zeer), maer die van Utrecht en quamen nyet uuyt. d
 Als die heer van der Mey ende die heer van Vianen sagen,
 dat die stadt van Utrecht tegens die van Arckel nyet doen en
 woude, voeren sij haestelijcken tot heer Willem grave van
 e Oostervant, hartoch Aelbert oudsten soon, die na hartoch
 Aelbert was grave van Hollandt etc., hem ootmoedelijck bid-
 dende, dat hij een middel ofte rae[t] vinden mocht, dat die
 heer van Arckel hen beyde nyet en verderff. Als hartoch
 Willem quam met zijn volck, ginck heer Ot van Arckel hem
 tegens ende ontfinc hem eerlijcken. Als hartoch Willem sach f

a G fo. 34 dat seer' met.

b van der Mey: G van van dermey.

c die macht: G haer macht.

d K. 382.

e Willem: G willen.

f G fo. 34' tegens.

alle dat gewapent volck, verwonderde hij hem seer, waer hij alle dat vergadert hadde. Des ordonneerde hij een lanck bestant tusschen die heer van Arckel ende die heere van Vianen ende der Mey, behouden dies dat die heer van der Mey soude leveren dat slot van der Mey met alle sijne rechten ende toebehooren den heer van Arckel, ende die heer van Arckel soude geven den heer van der Mey seshien duysent Rijscher guldens; ende en gaff die heer van der Mey den heer van Arckel nyet weder binnen twee jaren die voors. xvi duysent Rijscher guldens, soo soude die heer van Arckel erflijcken houden dat slot van der Mey met alle die dorpen die daertoe behooren. Ende alsoo schiet die heer van Arckel van den belegge ende ontfinck dat slot van der Mey. Daernae, als dat bestant uuyt was, reet die heer van Arckel met joncker Jan sijnen soon tot Ludick om eenen vriendelijcken dach te houden tusschen die stede van Ludick ende haren bisschop, ende beval sijn ondersaten, dat sij geen reyse doen en soude op die van Vianen, sij en quamen voordert tot Gourcom. Maer die van Gorcom wappende hen op eenen tijt ende togen int landt van Vianen ende verbranden al dat die heer van Arckel had laten staen. Hierinnen hadde heer Hendrick van Vianen ende heer Jan van Vianen, sijnen broeder, vergadert vrienden ende magen, die met alle haer macht quamen ende beliepen die van Gorcom te Lakervelt ende sij streden tegens maelcanderen, daer (die) van Gorcom schandelijcken weken ende liepen uuyt den velden ende daer bleeffter veel van Gorcom doot, ende sij vingen van die van Gorcom alsoo veel rijcker mannen, dat sij metter schattinge ende gelde, die de heer van Vianen van die van Gorcom schattede, dat hij die seshien duysent Rijscher guldens den heer van Arckel betaelde ende ontfinck weder het landt van der Mey, want die heer van Vianen hadde te wijve des heer van der Ameydes eenige dochter.

(XLIII Van den brand te Gorcum).

- 1 Item in de jaren mcccclxxxvii op des heylige Corsnacht exaltatie verbrande volna alle die stadt van Gorcom van haer selfs vuyr, ende daer verbrande over die vijffthienhondert herdstede, in welcken brandt die van Gorcom onspreckelijcke schade hadde.
- 2 Des jaers daernae werdt joncker Jan van Arckel, heer van Pirpont ende van Hagesteyn ende tlants van Mechelen, tegens sijns vaders wille regent van Hollandt van hertoch Aelbert, grave van Hollant, Want sijn vader, heer Ott van Arckel, seyde hem :

a duysent met een latere hand ingevoegd.

b sijn ondersaten : G sij ondersaten.

c G fo. 35 van Gorcom doot.

d eenige : G seenige.

e verbrande : G verbrander.

„Lieve soon, sijdiĳ geworden rector van Hollandt, des schaem
 ick mij dies, want ghij te edel ende te rijke sijt yemandt te
 dienen. Maer siet wel toe, dat een heer van Hollant mij nyet
 4 en word heer van Arckel." Ende als hij regent was in Hollandt
 ende Hollandt in vrede regeerde, nochtans crech hij veel vij-
 anden, die seyden dat hij een kabbelyauwsche hooger verhieff
 5 dan die hoecxs. In den jaren ons Heeren mccccxvi des anderen
 daechs na onser-lief-Vrouwendach annunciationis, dat doe was
 op den Paessavont, sterff met grooter devotien die edele mogen-
 de heer, heer Ott van Arckel ende wert begraven te Gorcom
 in onser Vrouwen choir onder die tomme van Arckel etc.

a

b

(XLIV) Van den seshiensten heer van Arckel Jan, heeren
 Ottèn soon, die heer was van Arckel, van Pir-
 pont ende de lande van Mechelen etc.

c

Johan, heeren Otten soon, wert na sijns vaders doot die xvi-en
 heer ende was een edele heer. Hij had te wijve een doorluchtige
 maget, geheyten Maria, ende was een edele dochter des mogen-
 de prince Willem, hartoch van Guylijck etc., ende hadde oock
 twee soonen, geheyten Willem, wert hertoch van Guylijck, van
 Gelre ende grave (van) Sutphen, ende hartoch Reynalt van
 Guylijck, van Gelre. Ende desen heer van Arckel wan een
 schoon dochter, oock geheyten Maria, welcke na crech Jan,
 heer van Egmont, die nae hertoge wert van Gelre, van Gulijcke
 ende grave van Sutphen, ende (wan) eenen soon, geheyten
 Willem van Egmond, van Baer, ende van IJselsteyn. Maer die
 heer van Arckel had noch eenen soon, geheyten joncker Willem
 van Arckel, die namaels doot bleeff te Gorcom in eenen strijt.
 In die jaren ons heeren mccccxiii sterff die doorluchtige hooge
 gebooren Maria van Gulijck, vrouwe (van) Arckel ende leyt
 begraven in die stede van Gorcom onder die tomme van Arckel
 etc.

d

a kabbelyauwsche hooger: G kabbelyauw gehooger.

b annunciationis: G annunciations.

c G fo. 35' Van den seshiensten.

d Willem: G Willen.

XLIII, 4: U 783. 5: U 813.

Tusschen 4 en 5 is waarschijnlijk een stuk weggelaten, althans Aert Kemp, Hant-
 vesten fo. 79' bericht: „Men leest in der cronijcken der heeren van Arckel
 die beschreven heeft heere Dierick Pau Franckenss., voertijts te Gorinchem
 canoninck etc., als dat heere Aelbrecht, hertoch van Beyeren, grave van
 Hollandt, etc., die warachtijghe heeren van Althena uitgedreven hadde,
 ende dat hij ende daernaen zijn zoen heere Willem, hertoch van Beyeren, grave
 van Hollandt etc., heeren waeren van Althena. Ende daernaen int jaer ons
 Heeren mccccxxv doen verwerff ende vercrech die grave van Hoern wederom
 doer den grave van Moers die heerlicheyt van Althena met die stadt van
 Woudrichem, daer zijn ouders geweldigelick uitgeworpen waeren.”

XLIV: U 813—814.

(XLV) Hoe hij zijn edele moeder sloet van der borge van Arckel.

Als die uuytvaert ende exequie van den edelen Otto, heer van Arckel, sijns vaders, gedaen was ende die durluchtige edele Isabeel, vrouwe van Arckel (zijn eygen moeder, des graven dochter van Baer, totter burch) van Arckel geleyt wert van der kercken, soo dede hij die poorte sluyten ende zijn edele moeder most wederom gaen in de stede van Gorcom seer bedroeft. Desen heer Jan van Arckel en aerde nyet nae sijnen vader, den goeden heer Ott van Arckel. Ende nadat hij der edeler vrouwe Elisabeth ofte Ysabeel, zijn moeder, veel overlasten gedaen had ende op een tijt van huys gereyst was, voer sij heymelijcken ende haestelijcken van Gorcom met sonderlinge edele vrienden tot haers vaders hertochdommie te Baer ende Lotrinck, ende creech met gunste dat slot van Pirpont, ende die ander twee stede met die dorpen. Ende daer sterff sij in de jaren mccccvi ende is begraven bij haren edelen vader, heere Tijhaut, hartoge van Baer etc.

(XLVI) Hoe die heer van Arckel reysde met veel gewapent volck op die Vriesen.

- 1 In die jaren ons Heeren mcccxcvi, als die hooge vorst Aelbert, hartoge van Beyeren, gr~~ave~~ van Henegouwen, van Hollandt ende Seelandt, vergadert had een ontallick groot volck om Oostvrieslandt te bestrijden, soo quam hem te dienste heer Jan van Arckel als regent van Hollandt, met ses en veertich hondert gewapender mannen, met baenrotsen, riddersen ende jonckeren; als met Otten, heer van Heucelom, met den heer van Asperen, met den heer van Ackoy, met den heer van Leydenberch, met den heer van Woerdenborch ende met den heer van Dronghen ende met noch lxxii riddersen ende acht jonckeren, die tesamen lxxx waren, ende waren alle van sijnen bloeden ende vanijnre wapenen van Arckel, welcke alle tesamen quamen
- 2 in Oostvrieslant tschepe. Tegens welcke quamen die Vriesen ende streden tegens hertoch Aelbert voors. ende die Vriesen
- 3 verloren ten strijt ende werden meest al verslagen. Des wert Vrieslandt onderdanich hertoch Aelbert. Daer wert desen Johan, heer van Arckel, ridder met sijne jonckheeren ende quamen weder te Gorcom.

a G fo. 36 ende die durluchtige.

b Ingevoegd uit K 384. G: vrouwe van Arckel nu van Arckel.

c edele: G edelele.

d riddersen: G ridden.

e acht: G ach.

f G fo. 36' ende waren alle.

g onderdanich: G onderdanic.

- 4 Ende want hartoch Willem, grave van Oostervant, alle die Cabbelyaus seer hatede ende leet hadde, ende sonderlinge den heer van Arckel als dat hooft van de Cabbelyauwen naest Godt, hartoch Aelbert, sijnen vader, vermoedende dat hij met sijne partijen ende met sijn vader een verbandt gemaect hadde tegens hem ende sijne vrienden. Ende want die heere van Arckel meest Hoecx nyet en settede in eenige diensten, maer alleen die Cabbelyaus, soo had hem hartoch Willem seer leet, oock want alle hooge sacke beschickt werden nae den heer van Arckels wil. Soo nam hertoch Willem oorlooff aen siijnen vader ende reysde bij hertoch Jan van Bourgoendien in Vlaenderen. Als hij was daer ontrent een jaer ende siijnen vader seer out wert, quam hij weder in Hollandt. Ende den haet ende nijet die hij tegens den heeren van Arckel had ende siijnen vrienden, bewees hij ende ontsette die heer van Arckel van den regimenten van Hollandt ende settede daerin een van sijne partijen. Ende want hij een soon van Hollandt was ende een toecomende grave van Hollandt, soo regeerde hij alle die landen nae siijnen wille. Ende want die heer van Arckel beleent hadde die stede van Heusden metten slot ende landt, soo seynde hij den heere van Arckel sijn geldt ende ontfinck dat slot ende stede metten land[en] ende sette daerin luyde van sijne partijen ende ontsettende van allen diensten die den heer van Arckel geordonneert hadde.

(XLVII) Hoe die heer van Arckel hertoge Aelbert ende hertoch Willem, siijnen soon, ontseyde ende van den belegge van Gorcom etc.

- 1401 1 Daernae als men schreeff mcccc ende een, ende hertoch Aelbert alleen den naem had van tregement van Hollandt ende sijn soon hartoch Willem met sijne vrienden Hollandt regeerde, soo vermak[ten] hertoch Willem (ende) sijne vrienden den heer van Arckel tegens siijnen vader, alsdat die vader bequeerde rekeninge te hebben van den heer van Arckel van die tijde ende iaren dat hij regent geweest hadde van Hollandt, want hij Hollandt thien jaren geregeert hadde. Dat heeft hartoch Willem gedaen, omdat hij een sake mocht hebben den heere van Arckel te verbannen uuyt Hollandt. Ende want die Hoecx veel saken sochten om hem te beschamen, soo en woude hij sijn rekeninge nyet doen

a Willem : G Willen.

b gemaect : G gemaec. *De text is hier bedorven.*

c hem : G hen.

d G fo. 37 alle die landen.

e ontsettende : G stettende. K 399 ende ontsetten voert van allen diensten diegene die den heere van Arkel daertoe geordoneert hadde.

f rekeninge : G rekennige.

XLVI, 4 : U 824—826. XLVII, 1 : U 826—827.

- voor sijn wederpartijen, want hij seer hoochmoedich was. Ende
 bij ingeven des hoecx partije gaff hertoch Aelbert over dat
 regiment van Hollandt hartoch Willem, sijnen outsten soon ende
 sijne vrinden tegens den heer van Arckel. Terstont nam har-
 toch Willem den heer van Arckel alle sijne goederen ende heer-
 lijkheden die hij in Hollandt ende Seelandt had, als Haestricht,
Vlist ende Stolwijck met mede ander dorpen dede hij confisceren
 ende toeslaen, ende bannede den voors. heer Jan van Arckel
 2 uuyt den landen van Hollandt ende Seelandt. Dit toornde seer
 den heer van Arckel ende dede terstont ontseggen met open
 brieven den hartoch Aelbert van Beyeren ende hartoch Willem
 met alle sijne hulpen. Ende desen ontsegbrieff ontving hartoch
 Aelbert wesende op die tiit opt huys te Nyeurch bij Alckmer,
 ende dit geschiede des middaechs voor Sinte-Bertholomeusdach.
 Terstont vergaderde hartoch Willem, die seer blijde was dat
 die heer van Arckel hem ontseyt hadde, een groot volck
 van ridderen ende knechten, dwelcke hij seynde om tlant van
 Arckel te verderven. Ende sij verbrande alle die dorpen, maer
 stede ende sloten en mochten sij nyet misdoen. Maer die
 Arckelse heeren ende knechten smeten der veel van dat Hol-
 landtse volck doot tusschen Hoornaer ende Blocklandt ende
 vingen der veel, want sij lagen in grienden ende ruechten,
 daer die Hollanders nyet voor en hoede. Wederom die heer
 van Arckel vergaderde sijn macht ende creech veel ridderen,
 baenrootzen, jonckeren ende gewapent volck om bede ende
 soudij, ende woude wreken sijn schade. Ende is getogen in Hol-
 landt en wan met machten Giesenborch ende die vest van
 Werckendam. welck hij verbranden ende verderff in den grondt,
 want hij nam haer alle haer goet. Daernae reysde hij in Hollandt
 ende verbrande alle die dorpen. als Alblasserdam, ende quam
 3 weder tot Gorcom met eenen grooten rooff. Daernae in dat-
 selfde jaer binnen der octaven van onser lieve Vrouwe Nativi-
 tas, soo reysde die heer van Arckel met sijn gewapent volck
 die Leck neder ende quam te Crimpenreweerdte ende verbrande
 alle die dorpen, ende nam voor hem eenen grooten rooff van
 beesten ende van alre manieren van huystraet. Ende als hij
 quam wederom bij die Nyeuwe Poort, waren daer vergadert die
 van Dordrecht ende van Schoonhoven met die lantluyden, die
 weder wouden hebben den rooff, of tegens hen te strijden.

a want: G wat.

b G fo. 37' nam hartoch Willem.

c* confisceren: G confisceren.

d dat: G det.

e ruechten: K 401 ruychten.

f gewapent: G gewapens.

g Werckendam: G Wercken.

h G fo. 38 Daernae.

- Ende als sij aenquamen om te strijden met groot geluyt van hoornen, met banieren ende wimpelen, terstont maeckt die heer van Arckel sijn volck in ordonantie ende met ontwonden banieren, met trompen en basuynen is hij hen alle tegemoet gegaen. Ende als sij begonnen te strijden, terstont liepen die lantluyden uyt den strijt. Als dat die ander sagen, gaven hen gevangen. Daer bleven doot xxiii mannen ende daer bleven gevangen in denselven strijt: heer Geeraerd van Liesvelt, ridder; Wouter Sijmonss. van Dordrecht; Adriaen Wittenss.; Geeraert Knob-
 baut, Huyge Beeldemaker — dese waren alle van Dordrecht, —
 Buygaerd ende Johan Robijn, beyde van Schoonhoven, seven
 van Leckerkerck, vijf van Strevelant, ende noch veel anderen,
 met denwelcken hij ende metten roof die heeren van Arckel
 vroolijck te Gorcom quamen. Daerna in de iaren mccccii ontrent
 den vastelavont, reysde die heer van Arckel weder in Hollandt
 ende wan met machten die vesten van der Nyepoort, welck hij in
 der gront verbranden ende verderff, ende quam weder tot
 4 Gorcom met eenen grooten roof. In datselfde jaer mccccii op
 den derthiensten kalende van Meert sterff hartoch Willem
 van Gulijck ende van Gelre, grave van Sutphen ende sijnen
 broeder Raynalt wert hartoge van Gulijck ende van Gelre, grave
 van Sutphen, ende waren broeders der vrouwe van Arckel.

(XLVIII) Hoe Gorcom beleggen werdt.

- 1 Hertoch Willem, grave van Oostervant, om den heer van Arckel te verderven, makede hij vrientdschap ende een verbant, dat sij hem helpen souden tegens den heer van Arckel, als Frederick van Blanckehem, bisschop van Utrecht, met Adolf, grave van Cleve, met welcken hartoch Willem ende hartoch Aelbert sijnen vader, belach met groote macht die stede van Gorcom ende die burgge van Arckel, ende quamen daervoor op Sinte Peeter ende Sinte Pauwelsavont. Des lach hartoch Aelbert met sijnen sone hertoch Willem tusschen Gorcom ende Arckel op den
 Arkelsen dijk met veel duysende gewapende in veel bolwercken ende blockhuysen. Die grave van Cleve met Walraven van Brederoede met veel stede van Hollandt ende met veel Engelsen lagen oostwaert bij den Dalemsen dijk om die borge van Arckel ende die stede. Die van Utrecht met haer borgeren ende gewapenden hadden haer nedergestelt aen de noortsijde van dat

a Wittenss. : G Wittemss.
 b Leckerkerck : G Leckerk.
 c Willem : G Willen.
 d Raynalt : G Ravert.
 e G fo. 38' ende van Gelre.
 f der : G des.
 g Willem : G Willen.

slot in een plaetse, geheyten het Wijtschilt. Die Henewiers mette
 Suyt-Hollanders hadden haer plaetse genomen aen die suytsijde
 van die stede opten Wolfersens Dijk. Ende veel van Henegauwe
 met veel Engelse wapenturiers lagen oock aen die borge van
 Arckel aen die suytsijde. Die Seelanderen met den Vriesen
 met meer andere gewapende vromen mannen hadden begrepen
 die westzijde in veel diverse plaetse, soo op die Marwendijck en
 2 op die Scheluynsche Huelen. Ende want die heere van Arckel
 dit belegge wel te voren wist, soo had hij daertegens vergadert
 groote heeren ende veel haenrootsen, riddersen ende jonckeren
 met veel ruyteren. Want hij hadde bij hem, soo in Gorcom als
 in die borge, den grave van Vernenborch, sijn neve: joncker Jan
van Arckel, heer van Soelen, van Avsa[et]; heer Robert heer van
Steenvoerden, sijnen neve; joncker Handrick, heer van Reyda;
die jonckheer van Hoomoet, grave Henricxs broeder van Cat-
zenellebogen; Frederick heer van Berge opt IJselen, ridder;
Johan heer van Dalem; de heer van Kieckenbeeck; Engel-
be[rt], heer van Oersbeeck; heer Lucas van den Boetselaer,
 ridder; Seger, heer van Groesbeeck; den heer van Ranst met
 sijn broeder; heer Willem van Ijseldoorn, ridder; heer Arnt van
 Soelen, ridder, met sijnen broeder; heer Arnt van Schoonhoven,
 ridder; heer Dirck van Lienden, ridder; heer Hendrick van
 Nyeuesteyn, ridder, een bastaert van Arckel; heer Adam Mil-
 linck, ridder; Otto, heer van Vueren met meer ridderschaps
 des lants van Gulijck ende van Gelre etc.

a

b

c

d

e

f

g

(XLIX) Een mirakel.

- 1 Als die heeren uyt Hollandt sommigen quamen te peerde tot
 Arckel om die stede van Gorcom te beleggen, soo stelden sij
 haer peerde in de kercke van Arckel ende lagen die haver op
 den heyiligen-cruysaultaer, als sij die peerden voeren soude.
 Maer als die peerden die haver van den heyiligen-cruysautaer
 eten soude, soo swollen haer tongen als menschenermen ende
- 2 alsoo uuyter wrake Godts naer groote pijn storven sij. Ende
 alle die andere peerden die in de kerck gelogeert waren, cregen
 een groote sieckte ende storven alle. Ende als die van Dor-
 drecht als die overste stede van Hollandt waende begrepen te

h

a in een plaetse, geheyten het Wijtschilt: U in locum dictum Twiscilt K 402
 den Twijschilt. — Waarschijnlijk bevat ons hs. een schrijffout.

b Marwendijck: G Mariwendijck.

c G fo. 39 Huelen.

d Avsaet: G ansa[et].

e Steenvoerden: G Steenwoerden.

f sijn broeder: G sij broeder U dominus de Ranst cum fratribus suis.

g heer Arnt van Soelen, ridder met sijnen broeder: U dominus Arnoldus de
 Zee --- (niet ingevuld door den copist) cum fratribus suis.

h G fo. 39' ende storven alle.

leggen tusschen die borgge van Arckel ende die stede van Gorcom, soo quam uuyt Gorcom die joncker van Ranst met veel gewapent volck ende streden tegens die vianden ende verwonnen se ende verjaechden se, ende daer bleven doot veel van Dordrecht. Des was bij die borgge een diepen sloot, daer die van Dordrecht veel meer in verdroncken, dan daer verslagen waren. Ende die van Gorcom quamen weder in haer stadt met veel gevangen, van welcke victorie die van Gorcom Godt danckten, ende vercregen hoogen moet tegens haer vijanden te vechten. Als die borge van Arckel ende die stede van Gorcom aldus swaerlijcken belegen was, ende met veel busschen schoten om die meuren van der stadt te breken, ende veel vuys schoten om die huysen te verbranden, nochtans en mochten sij die stede nyet verbranden ofte hinderlijck wesen om die groote were der heeren ende borgeren van binnen, die hem vromelijcken weerde ende naerstich waren, haer vijanden met schieten ende werpen van hare meurenpoorten om haer bolwercken te verderven ende groote schade dede in dat Hollandtsche volck. Des gevielt op eenen dach, dat die joncker van Reyda, die jonckheeren van Hoo-
moet met vele andere eedele ende soudeniers ende poorters die poorte van de stede heymelijck opdede ende quamen onversiens ende schielijcken om te bestormen dat stercke bolwerck der Seelanderen ende Vriesen. Want den wint noorden was, soo hadden se voor hen genomen elck groot potten met kalck tegens die vijanden, ende sij worden seer gepijnicht in haer oogen, dat sij niet wel mochten vechten. Ende nadatter langen tiit gevochten ende gestreden was seer vromelijcken aen beyde
seyde, ten laesten staken die van Gorcom den brant int bolwerck ende het wert seer bernende waerom hen die heeren gevangen geven. Ende daer bleven doot veel Seelanderen, als heer Floris van Borssel ende van Sinte Maertensdijck, die ter doot toe gewondt was; heer Floris van Abeel, ridder; heer Claes Keroinck van Remmerswale, heer van Lodijck; Boudewijn
ende Floris van Borssel, gebroeders; heer Willem van Reyn[s]; Philips van Everinge; Jan die bastaert van Borselen, met noch
tnegentich ander schietbortige mannen. Maer heer Willem van Remmerswale, als hij te Gorcom quam, nadat hij sijn heylige sacramenten ontfangen had, sterff hij van der quetsinge ende
wert eerlijcken begraven in die kerck van Gorcom. Ende op denselfden dach is joncker Reyda (ridder) geslagen, want hii seer gevochten had ende seer gewondt was, ende met hem veel
3 andere jonckheeren. Op een ander tijt sijn weder uuytgetogen

a G fo. 40 vromelijcken.

b heer Claes Keroinck van Remmerswale: U dominus Nycholaus Kervinck de Remmerswale.

c Reyns: U Reyns.

d sacramenten: G sacramen.

e sijn weder: G sij weder.

- Robrecht, heer van Steenvoerden, met eedelen mannen ende een
 deel borgeren van Gorcom, ende bestreden aen die oostsijde
 dat bolwerck des grave van Cleve, welck sij oock wonnen stor-
 menderhand. Daer wert gevangen joncker Walraven van Brede-
 roede; heer Gielis Schenck, ridder; Steven van Berenbroec;
 Jacob Schicker; Peeter Potter; Hugo Post; met meer anderen
 eedelen ende soudeniers, ende daer bleven doot xv mannen ende
 vier van Gorcom. Dit aldus geschiet wesende, quamen sij blij-
 delijcken binnen Gorcom met die gevangenen. Corts daernae
 reysde heymelijck uuyt Gorcom heer Willem van Ijsendoren;
 heer Arnt van Schoonhoven, strenge ridderen met veel bor-
 geren; Jan Hoper; Thomas Westerdale; Thomas Herfoert;
 Jan Corcxtonge; David Cammerdijn; met veel andere Engelse
 ruyteren op Sint Jansdach decollacio, ende bestormde in den
 dageraet des Henewieren bolwerck, ende daer geviel een hard
 ende scherppe schermutsinge; ende die van Gorcom werden
 seer gewondt ende sommige dootgeslagen, ende veel meer bleven
 der van de Henewieren, maer ten laetsten wonnen die van Gor-
 com dat bolwerck met machten. Ende daer werdt gevangen
 heer Danyel van Viligien, een eersamich ridder; Danckaert van
 Diepen; Adriaen van Salmen; Jan Mosche; met meer andere
 wapenture. Daerna, binnen der octaven van onser Vrouwen nati-
 vitas, reysde joncker Jan van Arckel, heer van Soelen, met een
 groot volck van wapenen over die Leck ende verbranden Nye-
 waert ende dat dorp van Gheyn ende voort alle die huysen
 voor die poorten van Utrecht in die Tolstraat, ende quamen
 weder onbestreden van die van Utrecht over die Lecke ende te
 Hagesteyn met eenen grooten roof. Des is te weten, dat dien
 heer van Arckel met sijn vrienden alsoo veel gevangen hadden
 van sijn vrienden dat sijn vijanden waren ende ander van sijn
 vijanden, dat alle die stocken vol waren, ende die toorne van
 der stede ende dat gasthuys ende dat heyliche-geesthuys ende
 veel herrebergen oock vol waren, uuytgenomen die banner-
 heeren, ridderen, jonckheeren ende edelmannen, die op haer
 sekerheden gingen, die nyet in stocken ofte in toorne quamen,
 maer in eerbaer herbergen gesekert waren. Met corte woorden,
 aen beyde seyde bleven veel dooden ende seer veel gewonde
 luyden, maer ongelijck veel meer van de Hollanderen ende See-

a Steenvoerden: G Steenwoerden.

b Jacob Schicker: U Jacobum Sticker (*misschien schrijffout*).

c Willem: G Willen.

d Jan Corcxtonge: G Johanne Kroxtonge.

e decollacio: G decallacio.

f G fo. 40' decollacio.

g Daniel van Viligien: U dominum Danielen de Vyleyn militem probatum.

h in die Tolstraat: G ende die Tolstraat U ante portas civitatis omnes domos
 in die Stolstraat.

i Waarschijnlijk is de text bedorven.

XLIX, 3: U 839—840. 4: U 842. 5: U 842—843. 6: U 843 uitvoeriger.

landerén dan van die van Arckel. Ende al (was) Gorcom met die borge soo swaerlijck belegen als voors. is, nochtans cregen sij heymelijck ende openbaer uuyt die lande van Gelre ende van tsHertogenbosschen alle dat sij behoefde.

a
b

(L) Van een bedrigelijcke soen, die gemaect (wert) tusschen die prinche van Hollandt en den heer van Arckel.

Als hertoch Albert ende hertoch Willem sagen ende mercten, dat sij Gorcom beleggen hadde ontrent xxii weecken dat sij nyet en spoeyden ende dagelijcx veel schade hadden, ende sagen dat haer bannerheeren, rijcke eedele mannen ende ridderen hem affgevangen worde, berieden hem ende wout belegg opbrecken. Des wert eenen soen gemaect doer heer Arnt van Leydenberch, ridder, ende heer Hack van Outhuesden in dusdanige maniere, als dat die heer van Arckel soude vergiffenisse bidden op sijn knieden den hertoch van Hollandt, ende hartoch Willems bannier soude uuytsteken uuytter borge van Arckel eenen dach lanck om der heeren eer. Ende dit wert alle gedaen. Ende als dese vrede aen beyde seyden met trompetten ende met stemme uuytgesproken was, soo ontsloot men die poorten van der borge van Arckel ende die stede van Gorcom. Ende doen die Hollander[en] binnenquamen, verwonderde sijn hen seer, want sij hadden gemeynt dat meest al die timmeragie der stede bedorven hadden geweest overmits die groote clooten die met bussen dagelijcx daerin geschooten waren. Die eedele heer van van Arckel, nyet wetende dat eenich bedroch was in der soenen, bereyde den voors. prinche met haeren heeren een princelijcken, costelijcken maeltijt uuyt edelheden sijns herten. Ende die prinche nam vriendelijcken ende minnelijcken oorloff aen den heer van Arckel ende sijnen heeren, ende scheyde met groote vrientschap van maelcanderen ende elck reysde sijns wechs. Ende die heer van Arckel schenckende groote (juweelen) den heeren ende jonckheeren die hem te dienste gecomen waren ende heeft se seer bedanckt. Daernae in de jare mcccc ende drije seynde die heer van Arckel in een schip sijn juweelen ende camergewand ende veel silver ende vergulde vaten tegens vastelavont voor in den Hagen, ende meynde te volgen, ende meynde steken ridderlijcken met hartoch Willem. Maer als dat schip quam tot Rotterdam, soo nament die van Rotterdam ende seynde

c

d

e

f g

- a G fo. 41 ende openbaer.
b tsHertogenbosschen : G thertogenbosschen.
c eedele : G eeder.
d G fo. 41' uuyt edelheden.
e juweelen *ingevoegd naar* K 405.
f steken : G stelen K 405 steecken ende tornoyen.
g Willem : G Willen.

L : U 844—852.

alle die juweelen tot hertoch Willem in den Hage met den
 schipluyden. Alls die heer van Arckel dat vernam, was hij seer
 droevich, want die van Dordrecht ende van der Gouwe vingen
 die van Gorcom als openbaer vijanden. Doen sach die heer
 van Arckel wel dat hij bedrogen was, ende want wat brief[e]
 dat die heer van Arckel seynde aen hertoch Willem, hij en
 cost geen antwoord gecrijgen, want hartoch Willem en woude
 zijn brieven ofte bode sien noch hooren, soo leet had hij den heer
 van Arckel. Maer hartoch Jan van Beyeren, elect van Ludick,
 ordineerde een vast bestant tusschen hertoch Willem, sijnen
 broeder, ende den heer van Arckel, durende twee jaren. In dat-
 selfde jaer opten derden dach van April, die doe was op eenen
 Woensdach nae belocken Paesschen, dat die borger van Hage-
 steyn reysde met Sijmon Speyaert ende Lambert Barnier met
 veel borgeren van Gorco[m] over die Leeck om te beroeven
 dat Nedergesticht van Utrecht, welcke gevanghen weerde van
 die van der Goude ende van die (van) Oudewaeter, ende sij
 werden dootgeslaghen ende sommighen werden gevanghen.
 Ende dit is geschiet boven dat bestant. Des jaers daernaer dede
 hartoch Willem alle, die van Gorcum waren, vueren te
 Worcum, omdat hij die van Goorcum waren gebooren, teghens
 Gorcum over op raede soude setten als moordenaeren. Als die
 heer van Arkel (dat) vernam, was hij seer drovich ende en wist
 niet, hoe hij se verlossen mochte. Des makende heer Willem
 van Ijsendooren, ridder, een schip toe te Workum, vol gewa-
 pent volck ontrent vastelavont, ende reysde des nachts uuyt
 Gourcum, recht of hij te Dordrecht hadde willen reysen, maer
 hij bleeff leggen te Werkendam allen den nach aen een ancker.
 Des anders dachs quam hij seyllen, oft hij recht van Dordrecht
 gecommen hadde, ende die schipper waren gecleet als coop-
 luyden. Ende als sij bij Worcum oft tegens Gorcum quamen aen
 de Workomsche sijde, schoeten die van Gorcum met bussen
 tegen dat schip, recht oft uuyt Hollant gecommen had. Ende soe
 quamen sij voor Workum ende twee van de schipluyden worden
 ingelaten. Die gewapende lagghen al stille benede in dat schip.
 Ende als de tollenare quam in dat poortal van der poorten,
 begonst hij te twijffelen ende woude weder binnen gaen. Des
 smetten sij hem doot, ende terstont lippen dat gewapent volck
 uuyten schepen ende cregghen die poorten open ende wonnen
 die stede met (onnere ende) pilgeerse ende verbranden se ende

a Willem: G Willen.

b G fo. 42 C over die Leeck.

c te Dordrecht: G de Dordrecht.

d reysen: G reysde.

e quamen: G quam.

f recht oft: G recht op.

g gewapende: G gewapen.

h G fo. 42' van der poorten.

i U occiso Heynrico Hoert thelonario oppidum ceperunt cum dedecore et sine
 honore, captumque oppidum et extoto spoliatum favillatenus conflagraverunt.

die stede met (onnere ende) pilgeer se ende verbranden se ende hij tornich ende dede alle dat landt van Arkel weder verderven, dat buyten stede ende slote was. Wederom die heer van Arkel met den grave (van) Vernenborch ende met ridderschap ende gewapent volck reysende mogenlijk (in) Hollant ende verderf wederom veel slotten ende dorpen metten brand ende metten sweerde ende quam wederom te Gorkum met grooten rooef. Intselfde jaer heer Jan van Rijnestijn, ridder, een natuerlijcken soon (van) heer (Jan) van Arkel, weleer bisschop van Utrecht van Ludick, ontseyden den heer van Arkel, welcke heerlicheyt hij volna alle verdorven had. Maer die van Utrecht quamen daervoor ende belaget, wonnet ende verdorvent in den grond etc.

(LI) (Hoe) heer hertoch Willem graff van Henegouwen, van Hollant ende Seelant weert.

- +1 In den jaren ons Heeren mcccc ende vier sterf die hooge gebooren vorst hertoch Albeert op Sinte Luciendach op eenen Vrijdach, ende is begraven in die capelle van den hove van Hollant.
- 2 Doen weert sijn ousten soon hertoch Willem grave van Hollant.
- 3 Dit was een dootviant des heer van Arkel, ende nadat hij gehult was overal, quam hij int lant van Arkel ende belijde die stede van Gasper mette slot van Hagesteyn met een groote heyr. Ende op dieselfde tijt belach Frederick van Blanckhem, bisschop van (Utrecht), metter stadt van Utrecht die stercke borge van Everstijn, al reysde uuyt Gorkum die edele hoochgebooren Willem joncker van Arkel met vel ridderschap ende gewapent volck ende bestormde tstedeken ofte veste van Werkendam, welck hij wan ende verderfde in den gro[nt] ende quam weder tot Gorkum met eenen grootten roof ende met veel gevanghens. Ende als dese voors. heer Hagesteyn ende Eversteyn vijff weecken lanck belegen hadde ende niet en spoeden, wat sij stormde ofte

a Gorkum: G workum.

b Rijnestijn: G hier en verder Rijñestijn U Rinensteyn.

c een natuerlijcken soon: G van natuerlijcken soon.

d verdorvent: G verdorven.

e Willem: G Willen.

f G fo. 43 In den jaren.

g sijn: G sijns.

h nadat: G dat.

i belach: G tbelach.

j volck: G vlock.

k tstedeken: G tsedeken.

l Eversteyn: G oversteyn.

m weecken: G meecken.

LI, 1: U 854. 2: U 859. 3: U 860—861. 4: U 862 en nog eens
herhaald U 865. 5: U 866—868.

schooten, braken sij op ende reysde weder thus. Ten laetschen
 op tselffde jaer quamen sij alle weder ende belachge Hage-
 steyn ende Eversteyn des Donderdachs voor Sint Jacobsdach.
 Ende hertoch Willem rechte voor de stede van Gasper ende dat
 slot van Hagestijn drij grootte bolwercken, uuyt welcken hij
 dat sloot ende stede seer bevoecht met stormmen ende blijde
 te werpen ende met een groote bussen te schieten, maer hij
 mocht het slot noch stede daarmede verderven. Ende dierge-
 lijcke en mochte die van Utrecht oick niet winnen op die key-
 serlijke borge van Eversteyn, want in Eversteyn lach heer
 Hendrick van Nijensteyn, bastaert van Arkel, met vel bestreden
 volck van wapenen. Ten lasten omtuinende hertoch Willem
 Hagesteyn ende Gasper also vast, dat niet een hont oft catte
 uuyt oft in commen mocht bij nacht ofte dach. Ende als sij aldus
 zwarlijck belege waren, soe begerde sij sprack te houden met
 hertoch Willem heer ende raedt, dat hem gegonnen weert.
 (Des) quam uuyter stadt Jan van Wolfferen, des heeren van
 Arkel broeder bastaert, met Jan van Gelre ende Gerit Matijse,
 burgemeester van Gasper, ende als men spreken soude van der
 soenen, nam die valsche verader Jan van Wolfferen de heer van
 Vianen (ter zijden af, ende gaf hem te kennen dat joncheer
 Johan van Arkel, heer van Zoelen, des heere van Arkels neve
 met eenen pijl dootgeschoten was, ende dat alle die provande
 opgegeten was, ende dat zijt van noots wegen mosten opgeven
 etc. Ende als die ander goede mannen tot geenre soenen comen
 mochten, ende wederom in die stede gaen wouden, zoe riepen
 zij Jan van Wolferen dat hij mede ingaen soude. Doen zeyde
 die heer van Vianen :) sij mochten ingaen off sij wouden, l m n
 maer Jan van Wolfferen en woude daer blijven, en sij ginghen

a braken sij : G en sijn baken sijn.

b tselffde : G selffde.

c G fo. 43' belachge.

d Eversteyn : G oversteyn.

e hij dat sloot : G sij dat sloot.

f van Eversteyn : G van van oversteyn.

g Nijensteyn : G Nijersteyn U Nijensteyn.

h dach : G dachs.

i Jan van : G Jan wan.

j broeder bastaert : G broeder me bastaert.

k valsche : G vlasche.

l Ingevoegd naar K 407. U : Quod dum fieret, traxit ad partem seorsum proditor ille Johannes de Wolfaria antedictum dominum de Vyanen, cui intimavit occulte domicellum de Arkel, dominum de Zoelen, ictu bombardae occubuisse omniaque victualia consumpta esse, nec posse diutius ferre obsidionem. Cum igitur post mutuae collationis aliqualem moram ad pacem optatam minime pervenire possent et viri illi paulo ante egressi oppidum reintrare deberent, vocaverunt Johannem de Wolfaria praedictum monentes ut secum pariter ingrederetur. Quibus dominus de Vyanen respondit : „Vos introite si lubet, Johannes de Wolfaria hic manere cupit.” Quo audito animo consternati ingressi sunt.

m sij : G sijn.

n ingaen : G ingaer.

- 6 droffelijcken in. Ende want een scherpe haerde winter was ende (de) graften sterck bevroren waren, soe dede hertoch Willem lederen richten an den muren van der stede ende an den slote, ende woude bestormen ende beclimmen. Als dat die boorgheren saghen, gaven (sij) hem op, behauden haer lijf en goet, in handen hertoch Willem. Des dede hertoch Willem de stede met de slote verbranden, ende bleef legghen met sijn volck alsoo langhe, dat alle die huysen van der stede slecht gemaect waren ende (men) die straten moecht eeren (mette) ploghen. Des hertoch Willem met sijn heyr Dijnsdachs voor Alrekinderendach weder in Hollant quam met een grooten rooff. Als die kasteleyn van Eversteyn Everdinghen dit vernam, die alsoo swaerlijck belegen was met sijn volck, dat sij van hongher moesten eten paerdevelesche, catten ende ratten, was seer bevanghen, want haer meel was metten kalck gemenct datter uuyter murren (quam) van die groote busscheclooten, die aen den grooten toornen gheschooten waren, als dat haer tantvleesch rottede. Des begeerden sij sprack te houden met die van Utrecht, ende sij gaven op in handen (des bisschops Frederick van Blanckenhem behauden) haers lijf ende goet op Sinte Tomasdach. Des braken die van Utrecht dat onwinnelijcke casteel te gronde af ende verbranden dat steercken sloot. (Steercker sloot) oft casteel en was in alle Nerlanden of Neder-Almanghen niet dan Everstin en was, (want) die grotte toorn, stande in de Leecke, was boven in dat hoochste (xviii) lantvooten dick. Ende alst casteel bedorven was seer, voeren die van Utrecht weder
- 7 thuyts met die bussen ende aertilliren die int sloot waren. Des weert een bestant gemact tusschen hertoch Willem van Hollant ende den bisschop van Utrecht aen die een sijden, (ende den) edele jonckheer Willem van Arkel an dander zijde, durende tot Pinxsteren toe.

- a G fo. 44 droffelijcken.
b scherpe: G serpe.
c boorgheren saghen: G boorghen dat saghen.
d volck: G woolck.
e waren: G was.
f Alrekinderendach: G arekinderendach.
g belegen: G begen.
h hongher: G honghe.
i bevanghen: G behanghen.
j busscheclooten: G bissche clooten.
k tantvleesch: G tantvleech.
l rottede: G rotedt.
m Utrecht: G utercht.
n Ingevoegd naar K 408.
o braken: G brakent.
p G fo. 44' Almanghen.
q xviii: K 408 achtien.

LI, 6: U 868—869. 7: U 870.

(LII) Van den verraders; hoe sij den jonckheer van a
 Arkel vermackte ende hilden tegens sijnen b
 vader, den heer van Arkel.

- 1 Ende wandt dit oorloghe lange gedurende ende die rijcke man-
 nen van Gorcum arm worden, want dat landt woest ende onge- c
 bout bleef legghen ende haer jaerpachten niet en ontfangen, be- d
 gonnen sij te murmereren droefelijck teghens den heer van
 Arkel, want sij dat eynde des oorlochs niet en saghen te ver- e
 krijghen aen hertoch Willem, want hij den heer van Arkel seer f
 leet hadde om deer partijen wille. Als dit vernam joncker Wal-
 raven van Brederoede, die oock een dootvijant was des heeren
 van Arkel, hoewel sijn oudemoeder een dochter van Arkel
 was, ende op die tijt noch te Gorcom gevangen lach in een eer-
 baer herberge ende ginck daer op seeckerheyt, welcke joncker
 Walraven dick in Hollandt reysde op sijn seekerheyt, gaff
 hartoch Willem vroolijcken te kennen die armoede ende mur-
 muratie der rijcke mannen van Hollandt tegens den heer van
 Arckel. Des werdt hartoch Willem seer blijde, wel wetende
 dat hij die keyserlijcke borge van Arckel ende stede van Gorcom
 met crachten nyet winnen en mocht, dan met tweedracht der
 borgeren. Des overdroegen sij beyde, hartoch Willem end[e]
 Walraven van Brederoede, als hij te Gorcom quam, dat hij
 dan die overste raetsluyden des heeren van Arkel met groote
 gaven ende veel belooffenisse tot sijnre vrientschappe trecken
 woude tot proffijt hartoch Willems, ende scheyden jonckheer
 van Arckel van sijnnen vader ende (reyden) den vader tegens g
 den soon op, dat sij beyde, vader ende soon, ten lesten soudens
 verdrijven van haren vaderlijcken landt van Arckel, alst nae h
 geschieden. Als Walraven te Gorcom weder inquam, dede hij
 die overste raetsluyden des heeren van Arckel al heymelijcken
 tot hem comen, als Coenraet van Heerler, Jan van Heerler,
 Arnt van Heerler, gebroeders; desen togen Geeraert van Heer-
 ler, haeren vierden broeder tot haren vrientschappen om den
 heer van Arckel te verderven; Bronis Wouters. Bronis, den
 Verwer; Jan van der Donck, geboren van eenen bastaert van i

- a den verraders: G der verraders.
 b vermackte: G vermachte.
 c woest ende ongebout: G woenst ende gebout.
 d murmereren: G murmerer.
 e Willem: G Willen.
 f G fo. 45 A Brederoede.
 g reyden: K 409.
 h Arckel: G Arckel.
 i G fo. 45' Donck.

Arckel; (Aerndt van Ghoor;) heer Jan Geeraerdijn, proost, was geboren van Haestricht van arme schamel ouderen, ende den heer van Arckel had hem seer rijck gemaect ende verheven. Desen openbaerden hij in heymelijckheyt, hoe groote medelijden ende hoe groote gonste hartoch Willem in sijn herte tot hemluyden droech, ende liet hen allen sien ende gaff elck een costelijck juweel van sillver, seggende dat hartoch Willem heur dat had geseyndt. Ende hij seyde voort: waert saken dat sij hem die stede van Gorcom met wijsheden wouden leveren — want hartoch Willem had gesworen, dat hij nimmermeer met den heer van Arckel soude soenen —, hij soudse alle rijck ende machtich (maken) ende bij hem verheffen. Dese judaskijnderen — die Godt verriet — begonnen te luysteren ende sloten met maelcanderen, dat sijt doen soude. Ende opdat sij die groote somme seeker wesen soude, seynden sij bij rade Walravens van Brederoede (met) eenen brieff heer Jan Geeraerdijn ende Aernt van Ghoor heymelijcken tot hartoch Willem in Hollandt. Welcke twee hadden macht van die ander seven voornoemder mannen. Als sij nu versekert waren met hartoch Willems segel ende brieven, dat sij hebben souden voor hem ende hem medehulpers tachtentich duysent croonen van Vranckrijck, ende daerenboven belooffde die hartoch Willem, hem alle te beschermen tegens den heer van Arckel ende sijnen soon, ende tegens eenen yegelijcken oick, hoe groot ende machtich sij waren. Met welcken brief sij blijdelijck te Gorcom quamen. (Ende als sij binnen comen waren,) sijde Walraven van Bredenroede een sondighen, schandige ende veuyghe spraecke onder die gemeynthe, alsoff hij niet en wiste van desen verraet, segghende hertoch Willem ghesworen had nimmermeer met den heer van Arkel te soenen, maer wel met sijnen neve jonchheer Willem van Arkel. Als desen saicke alle Gorcum doorginck (ende) versprijt was, soe berispten desen judasbroederen den heer van Arkel heymelijcken bij hemluyden, als die geen medelijden met hem hadde (ende) gaven hem

a

b

c

d

e

f

g

h

i

j

a U noemt als verraders: Conrardum de Herlaer, Johannem de Herlaer et Arnoldum de Herlaer, qui advocaverunt quantum fratrem suum Gerardum Herlaer, quibus adhaeserunt Ambrosius Wolteri Ambrosius Tinctor, Johannes Verdonck, progenitus ex bastardo de Arkel, Arnoldus de Goor et dominus Johannes Gerardijn praepositus Gorinchemensis oriundus de Haestrecht.

b elck: G elcx.

c Dese judaskijnderen — die Godt verriet —: U Viri autem praedicti de genere Judae Scharioth proditoris.

d Walravens: G Walraven.

e Geeraerdijn: G Geeraedijn.

f yegelijcken: G eygelijcken.

g G fo. 46 C brief sij blijdelijck.

h Ingevoegd naar K 410. Palaeographisch ware wellicht quamen waarschijnlijk.

i sondighen: G sondinghen.

j spraecke onder die gemeynthe: G sparecke onde die gemeynthe.

- de saicke te kennen radende hem dat hij dat met hertoch
 Willem mochte soenen ende dat landt van Arkel wederom
 vreucht mocht voortbrenchen, indien dat (hij) sijnen vader
 dede vanghen ofte uuyten lande van Arkel verjaghen. Desen
 edelen joncheer gaff consent, sijnen heer ende vader te vangen.
 2 Ende dit weert den heer van Arkel te (kennen) gegeven van
 een jonckwijff, die op eenen heymelijck sat in Karnennam, ende
 hoorde allen desen raedt, maer sij en doorste niet openbaren
 3 alsooe langhe alse raedt hielden. Des anders dachs, als die
 heer van Arkel soude te kercke gaen om die hoochmisse te
 hooren ende uuyten huysen ginck uyt dat oude hoff, stande
 weestwaert van den kerckhof, soe quamen die jonckheer has-
 telijck (van) Kavennam met die verraders ende ander vele
 goede mannen, ende ginghen tot sijnen vader. Ende die heer
 van Arkel bleeff staen ende verwachten sijnen son. Als sij bij
 malcanderen quamen, rieden den verraders dat hij hem vangen
 soude, maer door sijn edelheyt en dorst hij niet doen. Des sijde
 den heer van Arkel tot sijnen soon: „Zoon! soon! Ghij sijt
 hier gecommen om (mij) te vangen bij raide die hier bij u staen,
 die niet werdich en sijn u riemen van uwen schoen te ontriemen,
 ende u wijs gemackt, als ghij mij ghevanghen had, dat ghij dan
 vrede ende peys soudt hebben met hertoch Willem. Maer dat
 en sal niet wesen int eynde, o lieve soen! Aen mij en leyt niet,
 maer merckent ende voorsiet, dat ghij ten laetschen alsoo en
 verliest Gulick ende Gelre.” Ende alsoo die joncheer seer roodt
 wert in sijn ansicht, soo nam hem die vader metten erm ende
 4 gingen alsoo tesamen vrindelijck te kercken. Maer die verraders
 beten van quaetheyt op haer tanden ende gingen tot haeren
 huysen ende bedrovende hen (dat) haren raet niet voortginge.
 Daerna aldus die heer van Arkel reedt met vel volck ende
 ridderschap tot hertoch Reynalt van Gulick ende Gelre, soe hij

a radende hem dat hij: G rade dat hem dat.

b indien: G inde.

c dit weert: G dit weert dit weert.

d K 410 Karnenan, *later kannevan*. Abr. Kemp 158: Kannevan, een Borgoens' Edelman.

e alse: G als.

f G fo. 46' ende ginghen.

g Als sij: G als hij.

h verraders: G verrader.

i gemackt: G gemacht.

j ghevanghen: G vanghen.

k peys: G peyns.

l int eynde: G niet eynde.

m ansicht: G anschiet.

n tesamen: G te stamen.

o aldus: G aldeus.

LII. 2: U 875 *slechts*: Quod cum industria domini de Arckel minime lateret.

3 U 875 anders gesteld.

hem ontboden had, ende daer een cleyn tijts was, (bij) ingevinghen (van) die verraders jonckheer (Willem van Arkel) settende den drossaert van der borghe van Arkel (van) sijnen dinst ende setten daer van sijne verraders magen. Ende in dier manieren dede die jonckheer oock van der slot van Leerdam ende van der stede. Hierenbinnen mackten de negen verraders vrinschappe met die beste van Gorcum, ende gaven die sommige cleederen ende giften, ende toegen se alsoo tot haren dinste ende liefsten, die nochtans niet en wisten van den heymelijcken verraet voors.

- 5 Als die heer van Arkel wederquam uutten landen van Gelre ende meynde binnen Gorcum te rijden, soe sloten die verraders die poorten voor (hem) toe, ende wouden niet inlaten. Ende als hij meynde op sijn borge te gaen, soe woude oock die poorte toesluyten. Ende als hij hastelijck redt te Leerdam, soe waren oock die poorten toegesloten van den slote ende van der stede. Als hij sach, dat hij van sijnen soen ende van sijn ghemeynte uuytgesloten was, wert hij suchtende ende seer weenende, ende most soe hongereich wederrijden in Gelrelandt om daer te eten.
- 6 Ende (als) die edele hoochgebooren Willem, jonckheer van Arkel, nu meynde vrede te hebben met hertoch Willem van Holland, ende in geenre wijs mochte gecrijghen, wert hij seer drovich, merckende wel dat hij bedroghen was. Want hij en mochte nergkens gaen in kercken, in huysen, noch briven ontfanghen ende lesen, noch schrijven, noch met nimant spreken,

a cleyn: G clyen.

b bij inghevinghen van die verraders jonckheer Willem van Arkel: G ginghen die verraders jonckheer; K 411 binnen welcken tijt joncker Willem van Arkel doer raet ende ingeven van de voers. verraders den drossaert van der burge van Arkell van zijnen dienst verlaten heeft; U *Praedicti consules domini de Arkel optatum tempus notantes susurracione ipsorum domicellus totus immutatus atque contra patrem suum denuo insurgens ejecit dignitate viros potentes et sapientes a praefectura castri de Arkel.*

Men kan ook aannemen dat in de text een regel is overgeslagen en ongeveer als volgt emendeeren:

ginghen die verraders jonckheer (Willem tegen zijn vader opzetten, zoodat de jonckheer) settende den drossaert enz.

c G fo. 47 magen.

d mackten: G machten.

e G fo. 47' spreken.

LII, 4: U 875—876. 5: U 876—877. Hier is en in het vervolg heeft U steeds voor „die negen verraders” de uitdrukking „*praenominati octo.*” Het schijnt dat Pauli in de naam van Broenis Woutersz. gewiefeld heeft. U schrijft: *quibus adhaeserunt Ambrosius Wolteri Ambrosius Tinctor Johannes Verdonck etc.*, en men kan de namen Ambrosius Wolteri en Ambrosius Tinctor al dan niet combineeren. Oorkonden, uitgegeven door A. M. C. van Asch van Wijck, *Codex diplomaticus Neerlandicus*. II, 3 (1855), vermelden (p. 337) „Broenis Wouters son, gebroeder van Herlaer ende heer Johan Gardijn,” die verbannen worden. Van Zomeren (p. 34) maakt ervan: Ambrosius Woutersz., Heer van Bruenis of Laag-Blokland. De door Van Asch van Wijck uitgegeven oorkonden vullen onze kroniek (die nog steeds niet op eigen aanschouwing berust) uitnemend aan. 6: U 877.

daer en moster een oft twee bij wesen van die verraders ofte
vermaledide coopluyde ; hij was onder hem negen als gevangen
man. Ende als hij sekerlijcken sach dat hij altemael bedrogen
was ende bij haren raedt onnerlijcken van sijnen leven edele
heer ende vader gescheyden was, wert hij seer drovich ende
beweende seer, dat hij sijnen vader gesloten hadde uuyt sijnen
vaderlijcken heerschappije ende erfennisse. Des nam hij raedt
in hemselfen, sorgende dat sij hem mochte vergeven oft leven-
dich leveren hertoch Willem van Hollant. Des redt hij heyme-
lijck met luttel gesints uuyt Gorcum tot hertoch Reynalt van
Gulick ende van Gelre, sijnen oom, ende tot sijnen heer vader
etc.

+ (LIII) Hoe den edele heere van Arkel ende sijnen
soon ten Bossche in die stadt vereenicht
werden.

- 1 Nadat die doorluchtige edele joncheer Willem van Arkel int
landt van Gelre gereden was, waren die neghen judasbrooderen
seer wel tevreden, want sij daernae gewacht hadden, dat vader
ende soone uuyt den landt van Arkel waren. Ende hebben daer-
nae in slot ende stede alle dinghen naer haeren willen georder-
nert met haren vrinden. Terstont weert den heer van Arkel uuyt
Hollant alle dese verraders overgeschreven, ende wie die waren
die hem beyden verraden hadden, ende wat sij daeraff hebben
souden. Terstont sijnde die heer van Arkel den brief tot
jonke[r] Willem van Arkel, sijnen soon. Als die edele joncker
desen brif gelesen hadde, wert hij noch drovichger ende wert
seer tornich in hemselfen, dat hij die verraders alsoo groote eer
bewesen had ende gedaen hadt ende alsoo seer betrouet ende
gelovet hadde. Des quamen bij midelle der stede van den
Bossche die heer van Arkel ende sijnen soon ten Bossche ende
2 werden daer vereenicht. Ende (die) edele joncheer viel sijn vader
te voeten, ende seer schrijende badt om vergiffenise. Ende die
vader, oock weenende, custen hem voor sijnen mondt ; hij hiff
hem op ende nam hem vrindelijck in sijnen armen. Daer wert ge-
sloten, dat die joncheer soude rijden te Gorcum ende hangen die

- a vermaledide : G vermadide.
b als gevangen man : G als hij gevangen nam.
c erfennisse : G erfennisse.
d Des : G den.
e dat sij : G dat hij.
f Willem : G Willen.
g stadt : G staet.
h doorluchtige : G doorlichtige.
i G fo. 48 van Arkel.
j in slot : G is slot.
k souden : G houden.
l hadde : G hadder.

- verraders in haren deuren. Maer mijns heeren van Arkel schrijver, geheyten Gerit Schriver, als (hij) dat vernaem, ginck hastelijck eenen brief schrijven, daer in stont, hoe de vader ende de soon versont waren, ende hoe de jonckheer van Arkel te Gorcum (comen) soude en hangen se al in haer deur. Ende desen brief seynde (hij) met eenen minrebroer van den Bossche tot Gorcom met grooter hasten ende heymelijcken. Dit dede Gerit Schriver daeromme, wandt hij Bronnis Wouter nicht hadde tot een wijve.
- 3 Ende als die edele joncheer des anderen daechs quam gereden voor Gorcum, stonden die negen coopluyden met haren vrinden voor die poorte ende sloten die vast toe, ende verweten hem dat hij heymelijcken vereenicht was met sijnen vader, ende hoe hij hem alle hangen soude in haer dueren. Terstont als een stout man verweet hij hem openbarenlijcken, hoe sij hem ende sijnen vader, haren rechten lantsheeren, veraden hadden, ende hoe sij dit door ingevinge Walravens van Breedenroeden gedaen hadde, ende hoe sij daeraff hebben soudentachtich dusent Vranckrijcxse croonen. „Ende ick gelove u, waer ick u ofte eenich van allen krijgen mach, ick sal u met soe groote tormenten doen dooden, (als men valsche meynedigen verraders sculdich is te doden.)” Als sij dit hoorde, werden sij seer root in haer ansichte ende met groote schande gingen sij tot haren huysen. Ende die edele joncheer reedt met sijn ridderschap tot sijnen oom de hertoch van Gelre.

(LIV) Hoe hertoch Willem van Hollant gehult wert te Gorcom ende te Leerdam als een heer van Arkel.

Doen die joncheer van Arkel reedt van Gorcum, sijnde die negen voors. coopluyden eerst tot hertoch Reynalt, dat hij ge-weerdichen woude peys ende vrede te maecken tussen den heer van Arkel ende sijnen (soon aen) die een seyde, ende thusschen die borgeren van Gorcum aen die ander sijde. Maer want hertoch Reynalt van Gulick ende van Gelre wel wist van haer verraet ende opset, sprack (hij) seer schandelijcken op

a G fo. 48' al in haer deur.

b minrebroer: G minnbroet.

c als die: G als dit.

d anderen: G aderens.

e quam: G quamen.

f heymelijcken: K 412 buten consent van hemluyden; *misschien aldus te emendeeren.*

g veraden: G veraet.

h *Ingevoegd naar K 412.*

i sijn: G sij.

j G fo. 49 Doen die joncheer.

k ge-weerdichen: G ge-weerdich.

l den heer: G ten heer.

m een seyde: G en seyde.

n schandelijcken: G sandelijcken.

LIII, 3: U 878—879. LIV: U 879—882.

die verraders ende en woudt hem van der saicken niet onder-
winnen. Ende daerenbinnen als die goede mannen van Gorcum
geseynt waeren ende seer beschampt te Gorcum quamen, soe
hadden geseynt die negen judasbroederen tot hertoch Willem,
dat hij nu woude commen te Gorcum: sij woude hem leveren
stede ende sloten ende dat lant van Arkel, behouden dat hij
tachentich duysent croonen seynden woude. Als hertoch Willem
dit verstont, weert hij ser verheucht ende blijde, dat hij sonder
strijdt ende belegen sijnen viant verdrucken, verdrijven ende
sijn landen hebben zoude, ende hij sende die tachentich duysent
croonen ende vel volckx van wapenen, met welcken sij die borge
van Arckel ende de stede van Gorcum metten slooten ende ste-
de van Leerdam besetten ende behouden soudent tot sijre be-
hoeff. Des quam hertoch Willem te Workum ende ontboet daer
bij hem dat ridderschap van Hollant ende Seelant ende de borge-
meesteren, schepenen ende princepaelste stede van Hollant ende
Zeelant, met dewelcke hartoch Willem quam in dat jaer
mccccvii in de weecke voor Pinsteren tusschen die borge van
Arckel ende die stede van Gorcum, geheyten de Quellinck,
daer hem tegenquamen de bosen (verraders metter processien.
Ende die verrader) Garadijen droech dat heyliche sacrament,
welcke proest heer Jan, als hij van heer Willem eyschede dat
(hij) sweren soude, dat hij die van Gorcum bij haren rechte
soude laten, ende hij sijn vingeren legge zou op dat cristal, daer
Godts lichaem was, terstont schoerde hartoch Willem sijn
kousen van boven tot den enckel toe, recht off iment die met
een scher ontwee gesneden hadde. Al die heeren die daer bij
stonden, dat sagen ende seer verwonderden, maer hartoch Willem
wert heel bleeck in sijn aensicht ende versuchtende. Maer hij
wert daer gehult als een heer van Arckel, ende begaefte veel
van de verraders met silvaren halsbanden als edelmanen. Des
anderen daech wert hij gehult tot Leerdam, maer veel van de
edelen mannen lagen haer orden neder ende en woude met die
verraders geen oorden dragen. Ende als hartoch Willem was
te Leerdam, quam te Leerdam bij hem die heer van Asperen
om hem welcom te heyten, maer als hij sach dat de verraders
silveren oorden droegen ende heertoch (Willem) hen veel
vrintschap dede, seyde hij tot hertoch Willem, dat alle die hee-

a

b

c

d

e

f

g

h

i

j

k

a dat hij nu woude commen: G dat sij nu soude woude commen.

b woude: G waide.

c verheucht: G droovich. U gavisus dux.

d volckx: G voockx.

e Gfo. 49' D daer bij hem.

f weecke: G welcke.

g Ingevoegd naar K 413.

h off iment: G offinen.

i Al die heeren: G als hij die heeren.

j mannen: G manden.

k G fo. 50' C silveren oorden.

ren hoorden ende oock die veraders : „Edelmogende prinche !
 Ghij hebt dese coopluyden verchiert met ridderschapoorden,
 maer hem soude bet bethamen ende twaer better dat ghij elck
 een bast gegeven hadt om haren hals als dieven ende miss-
 dadighe mensche. Ende siet voor u, dat ghij niet en benacht
 daer dese benachten, wandt sij haren reecht lantsheer verade-
 lijcken ghedaen hebben, sonder twijffel soude u ock doen. Ende
 nummeer sedt gelooff in die vermackende (!) oft vermalen-
 dijde coopluyden.” Des weert hertoch Willem laghende ende
 (nam) den heer van Asperen onder sijnen aerm blijdelijcken,
 ende ginck met (hem) tot in der herberge toe. Maer die ander
 achte waeren seere beschampt, ende ginghen uuyten gesel-
 schap, want elcken wees se met vingeren nae ende geen ridder-
 schap ofte goede eerlijcke mannen wouden met hemlieden over
 een tafel (eeten). Als hartoch Willem wederom in Hollandt
 gere[yst] had, soe stont binnen Gorcum een groote partije.
 Want veel die van dese veraderije en wisten, als sij vernamen,
 hoe dat die neghen om groot geelt dese verraderij gedaen hadde,
 als die hertoch commen soude om gehult te woorden als een
 heer van Arkel, togen heymelijcken uuyt Gorcom ende en woude
 niet meyneydich woorden, want sij die heer van Arkel gehult
 hadden. Ende desen ende haren vrinden hieten Arkelsche man-
 nen, maer die ander hieten Hollanders ofte verraders. Als die
 heer van Arkel ende zijnen edelen soon dit vernaem, verwon-
 derde hem seere van die negen onerlijcke coopluyden, in welcke
 sij beyden boven alle mensche haeren hoope ende geloove in
 plachten te setten, ende dochten voortmeer altijt, hoe sij Gor-
 com ende hare landen weder mochten gecrijgen ende winnen etc.

(LV) Hoe die edele jonckheer van Arkel weder van
 die stadt van Gorcom (heer wert).

+1 In datselve jaer, als int jaer mccccviii, vergaderde uuyt Gelder-
 landt ende uuyt Gulickerlandt een groot ridderschap en gemeyn

- a edelmogende : G edel mogen.
- b gegeven : G geven.
- c sonder : G soude.
- d gelooff : G gelooft.
- e den heer : G des heer.
- f sijnen aerm : G sijner aerm.
- g vingeren : G omgeren.
- h Ingevoegd naar K 414.
- i gedaen : G geda.
- j om : G on.
- k Arkel : G ackel.
- l meyneydich : G meyndich.
- m G fo. 50' ander.
- n sij : G syn.
- o mccccviii : U m iiii^oviii^o.

LV, 1 : U 882—883.

luyden, veel gewapent volck, die edele hoochgebooren Willem, a
 joncker van Arkel, om te vercrijghen weder die stede van b
 Gourcom. Hoewel nochtans sij veel ruyteren in Gorcum hadden, a
 met denwelcken sij die stadt nacht ende dach bewarende, noch-
 tans seynde sij aen hertoch Willem, dat hij heymelijck soude
 seynden meer gewapent volck, wandt die joncker van Arckel
 veel gegadert hadt. Terstont seynde hertoch Willem binnen
 Gorcum meer gewapens volckx, Philips van Dorp met vijff-
 hondert gewapent mannen, om die stede te bewaren ende die
 van Arkel wederstaen. Ende als die stede van Gorcum aldus c
 schepelijcken bewaert was ende wel gebolweerckt, quam die d
 jonckheer van Arkel met veel gewapent ridderschap op des
 heylighe-cruysnacht, ende met ander gewapent volck ende e
 ginghen verbij (die) borge van Arkel stillenkens, ende vier dro-
 ghen cleyne schuytkens, ende quamen alsooe op die graften van f
 der stede voort an die muren. Als die lederen gericht waren
 bij Robrechtstooren, soe clommen eerst op die lederen twee
 gebrooders van Gorcom, geheyten Jacob van der Werve ende g
 Jan van der Werve; die derde hiet Jacob Luytens ende oock h
 van Gorcum geboren; die trompetter die vijfte; ende die joncker
 van Arkel zevende; ende soe clommen sij nae malcanderen.
 2 Ende als die joncker climmen soud, wasser eenen grooten hondt,
 die den joncker van Arkel volchden, ende hoe men den hondt
 gern af gehadt hadde, hij clom altijd nerstelijck op om bij den
 joncker te wesen. Ende als daer over die muren waren ontrent
 twintich, soe hadden die Hollanders oock eenen hondt, maer
 want het eenen grooten storm weyde ende oock regende, waren
 die wackers met haren hont in de torn. Maer als sij uuyt soude i
 kijcken ende die twee honden tegens malcanderen begonne te
 vechten, terstont rijpen sij: „Arkel! Arkel!” Trompetter blies
 sijn trompette. Als die vijanden dat hoorden, soe lipen sij al
 sonder weere te bieden hastelijck van toornen ende muren ter k
 Cancepoort waert. Ende eer die Hollanders aen die Kansepoort
 quamen, waren die veraders uuyten stede gelooopen van vreesse
 des joncker van Arkel. Terstont als die vianden geruymt waren
 van den muren ende over Sinte-Petersbrugge lipen, waren sij l

a Willem: G willen.

b ruyteren: G ryuteren.

c wederstaen: G werderstaen.

d gebolweerckt: G gebolweerck.

e G fo. 51 ende met ander.

f cleyne schuytkens: G cley schuytens.

g Jacob van der Werve: G Jacob van der Werwe.

h Jacob Luytens: G Jacob Lyutens U Jacobus Luystensz.

i als: G aldus.

j Als die: G aldie.

k bieden: G bidden.

l Petersbrugge: G preters brugge.

alsoo seer vervaert, dat sij affworpen, dat men omdreyt alls die a
 schepen met haere masten in de haven comen, want al volgende b
 hem haestelijck haer vrienden, sij meynden dattet haer vijanden
 (waeren). Waerom soo die nacht seer doncker was, vielen der
 3 veel in de haven ende drenckten. Ende die joncker van Arckel
 dede met machten opslaen die borchpoort ende liet sijn vrienden
 in comen loopen. Terstont met sijnen trompetter dede hij slaen c
 ende roepen door alle die stede, wie onder die banier bij den
 heer van (Arckel) quam, hem en soude nyet misdaen werden.
 Des quam die gemeente terstont bij haren joncker, ende hij
 wert gehult van hem allen in den naem sijns vaders, des heere
 van Arckel. Ende nyemandt van der gemeynthe en wert oyt yet
 misdaen oft misseyt, overmits dat daer alle die boose coopluysden
 haestelijck geruyt waren met haren vrienden alls sij hoorde, d
 dat die jonck[er] binnen Gorcom over die meuren gecloppen
 was, uuytgescheyden eenen, geheyten Hendrick van Straden,
 die in den aanloop dootgeslagen was. Maer des anderen daechs
 wert onthoofd eenen geheyten Dirick Kock, die een naeneve was
 van Bronis Wouterss., ende princepalijck had hij den heer
 van Arckel ende den joncker helpen verdrijven. Ende als alle
 die verraders soo te Kansepoort uuytgelopen waren off over
 die muur gevallen waren, bleeff binnen Gorcom die stedeboode
 Hilvaert, die de boose coopluysden bode gemaect hadden. Doen
 hij met een seel over die mueren climmen woude, brack dat seel
 ende hij viel neder ende berste ende bleef over, doot ligghen, e
 waer hij sterff. Terstont belach die jonckker sijns vaders borch f g h
 alomme, (om) die weder te krijghen, ende schoot daerin veel
 groote clooten, maer ten mocht der borghe niet schaden. Ende i
 oock deden die opter borge waren groote weene, want het gout
 haer arme lijff. Als hertoch Willem dit vernam, quam hij met j
 veel volckx ende met ontwonden bannieren ende met veel
 trompetten. om weder te krijgen die stede van Gorcum, off
 tegens sijnen neve van Arkel te strijden. Maer die joncker van
 Arkel had bij hem binnen Gorcum veel bestreden ridderschap k
 ende andere veel gewapent mannen, met welcken hij hertoch
 Willem ridderlijcken wederstont ende beschermde sijne vader- l

a G fo. 51' A dat sij affworpen.

b haer : G sijn.

c trompetter : G tromper.

d met haren vrienden : G met met haren vrienden.

e G fo. 52 C over doot.

f waer : G maer.

g belach : G belacht.

h borch : G berch.

i borghe : G borgher.

j arme : G are.

k bestreden : G besreden.

l ridderlijcken : G ridderlijcker.

lijke erve. Ende als hertoch Willim van Hollant quam met een groot vock, terstont belach hij Gorcom weder swarliicken alom. Mer hertoch Reynalt van Gulick ende van Gelre quam met een groot heyr van bannerheeren, ridderen ende knechten int landt van Arkel in en doorp, Spijck geheyten, omdat zijre (susters) soon den joncheer verlossen soude ende dit stedeken (te ontsetten.) Terstont hertoch Reynalt sende met een heraudt tsweert tot hertoch Willem van Hollandt, des ander dachs na Sinte Mauricius, eyssende hem te bestrijden met alle sijn volck (ende) hulpers. Hertoch Willem, dit sinde ende hoorede, weert verschaemt, ende en woude tegens hen niet strijden, maer hij besetende hastelijck die borge van Arkel met veel gewapender ende met veel provanden ende reysde in Hollant. Des bestormde die joncker van Arkel alle dage die keyserlijke borge met bussen ende ander instrements, maer hij en mocht daerop niet winnen. Hierenbinnen kwam hertoch (Jan) van Beyeren, hertochs Willems brooder, in Hollandt ende mackte een vasst bestant tusschen hertoch Willem van Hollant aen die een sijde ende tusschen hertoch Reynalt van Gulick ende Gelre ende die jonckheer van Arkel aen die ander sijde, durende twee jaren etc.

(LVI) Hoe hertoch Reynalt van Gulick, van Gelre ende grave van Sutphen heer weert van Arkel, den xix-en heer.

- 1 Als dit bestant gemackt was ende die joncker van Arkel ontrent twee jaren te Gorcum ende tlant van Arkel geregeert hadde, merkende dat hij als een soon van Arkel dat oorlogen niet weren en mocht lange tegens soo groote, machtige prins, sonderlinghe dat verdrot, dat diegeen die hij boven alle borgeren van Gorcom lieff had, hem en sijnen edelen vader alsoo valschelijcken veraden ende vercoft hadden, soe heft hij bij consent

- a Gelre : G glere.
 b bannerheeren : G bannieren heeren.
 c *Ingevoegd naar K 416. U sororium suum.*
 d Terstont hertoch Reynolt sende : G terstont hertoch willen van Hollant ende. K 416 : Ende des anderen daechs nae S. Mauriciusdach seynde hertoch Reynolt.
 e tsweert : G sweert.
 f Mauricius : G mercus U in crastino Sancti Mauriti.
 g hem : G hen.
 h sijn : G sij.
 i veel : G veel.
 j G fo. 52' ende met veel provanden.
 k mocht : G moch.
 l Beyeren : G beyer.
 m vasst : G wasst.
 n diegeen : G geen.
 o hem : G hen.
 p consent : G cosent.

1409
 van **sijnen** vader Gorcum ende tlant van Arkel geresignert ende overgegeven **sijnen** lieven oom hertoch Reynalt, hertoge van Gulick (ende) van Gelre, met sulcken conditien ende voorwaerden, dat dieselve hertoch Reynalt (die stede) van Gorcum ende tlant van Arkel in geere manieren noch vercopen, noch vervremde en soude van den landen van Gelre, want desen edelen joncker was een waerachtige toecomende hertoch van Guylijck ende van Gelre na doode des hertoch Reynalt, soo hij geen kijnderen en had. Des werdt hartoch Reynalt te Gorcom gehult alls een heer van Arckel in de jaren mccccix, ende joncker Willem schout quijt die huldinge die sij hem gedaen hadde. Als dit geschiet was, desen hartoch Reynalt maeckten uuyten grondt die muer van Sinte Peetersbrugge aff tot Robberstoorn toe, ende hij gaff sonderlinge prevelegien der steden van Gorcom ende ordineerde alle dingen tot ruste ende vrede. Als dit bestant uuyt was tusschen die voornoemde heeren, maeckten hartoch Willem vrientschap metter stadt van Amersfoort ende gaff hen sonderlinge prevelegien in Hollandt ende Seelandt te gebruycken, ende sij opende hem haer stede uuyt ende in te reysen na **sijnre** belieften. Ende want hartoch Reynalt in Hollandt groote schade gedaen hadde, quam weder hartoch Willem door Amersfoort in die Velue ende verbrande veel dorpen ende quam weder met eenen grooten rooff in Amersfoort. Ende want hartoch Reynalt wel te vooren wist, dat hartoch Willem groot volck vergadert had, soe had hij weder die joncker van Arkel gemaect ritmeester over alle die landen van Gulick ende van Gelre. Want **sijnen** oom, de hertoch van Gulick ende van Gelre, had vergadert een groot heyr van graven, bannerheeren, ridderen ende edele gewapent end seer veel vootgangers, met welcken hij quam hastelijcken voor Amersfoort ende eysschede door een heraut die hij in Amersfoort seynde, hertoch Willem van Hollandt uyt te commen met die van Amersfoort om tegens hem te strijden. Maer hij en woude den heraut gheen antwoord geven ende bleef daerbinnen ende die joncker van Arkel wachten hem tot den avont toe. Ende doen hij niet en quam, verbranden die Gelderse alle dat om Amersfoort lach : molens, wijngaers, hoven en bomen, ende roef-

a G fo. 53 A want desen.

b hem : G hen.

c hem : G hen.

d Amersfoort : G Amerfoort.

e Willem : G willen.

f C soe had hij.

g vootgangers : G voorgangers.

h G fo. 53' hij in Amersfoort.

i Gelderse : G Gelders.

j Amersfoort : G Amerfoot.

k bomen : G bonnen.

den alle dat onder Amersfoort uuyten doorpen, ende verbranden die ende reysde van Amersfoort in der nacht tot Waginghen toe. Als dit geschiet was, quam weder hertoch Jan van Beyer, elect van Ludick ende mackte weder een bestant tusschen die voors. heeren, durende een jaer lanck. Onder des merkende hertoch Willem wel, dat hij Gorcum met genre machte weder mocht vercrijghen, mackende hij heymelijck vrintschap met giften ende juweelen met sommighen uet hertoch Reynalt hoosten raedt, ende schenck se achtien dusent croonen, dat sij hertoch Reynalt wouden raden, dat hij hem vercoopen (woude) die stadt van Gorcum ende tlant van Arkel om een seker somme gelt. De waren seer gerich om die achthien dusent croonnen te verdienen, (ende) hebben alsoo geraden, dat hertoch Reynalt soude hebben voor sijn deel hondertdusent croonen, ende die edele Willem, joncker van Arkel, sijns susters soon, soude hebben vijftich dusent croonen ende dat lant van Born soude hebben met sijn toebehooren. Ende die heren van Arkel hebben uuyten thol van Lopick jaerlickx vijftich dusent Rhijngulden ende seshondert, ende dat slot van Oyen met seven goede dorpen. Des most commen die edele jonckheer van Arkel te Wijck te Duerstede bij hertoch Willem van Hollant, al en dede hij dat niet gerne. Daer verteegh hij toe van Gorcum ende van de lande van Arkel voor hem ende sijnen nacomelinghe, uuytgeschijde die stede van Leerdam ende Schonderwoorde met hare toebehooren. Dit is geschiedt in de jare mccccxii etc.

a
b

c
d
e
f

g

h i j
k

l m

n

1412

(LVII) Hoe hertoch Willem van Hollant nu recht heer weert van Gorcum ende tlant van Arkel.

- 1 Als dese overgift gedaen was als voors. is, wert hertoch Willem van Hollant gehult te Gorcum tls een recht heer van Arkel, ende gaff weder prevelighen aen die stadt van Gorcum nae o p

a ende : G ende.

b dit : G die.

c genre macht weder : G gerne macht werder.

d uet : G met.

e dusent : G dusen.

f sij : G sij oft.

g sijn deel : G sij deel.

h Born : G Voeren U Born K 426 Born.

i sijn : G sy.

j heren : G her.

k vijftichusent : G vijftichdusen.

l G fo. 54 al en dede.

m verteegh hij toe (?) : G vercreghe hij te. K 426 verteech ende resigneerde.

n uuytgeschijde : G wytgeschijde.

o weder : G werder.

p aen die stadt : G een stadt.

- 2 haren begerte. In die jare ons Heren mccccxi opten xii-en dach van Mey sterff die edel Magriete van Cleeff, hertoch Albertus anderde wijff, ~~ende~~ leyt begraven in den Hage int covint der precaren, welck sij stichtede in die jaren mccccvi, welke covent was eerst het hof van Arkel, ende die heer van Arkel gaff om
- 3 hare bede om een closter af te macken. In die jare mccccxii, als hertoch Willem van Hollandt te Gorcum gehult weert, dede hij brecken uuyten gront die kijserlijcke borge van Arkel. Hij dede die muren van den toornen, van den salen ende alle dat andere getimmert overhouden, ende met grooten blocken ondersetten, ende alst alsooe alle onderset was, dede hij een groot vier om die blocken doen. Ende als die verbrant waren, vielen die toornen neder inre graften. Ende hij dede weder macken aen die zuysijde van der poorte ende mure en op die Merwen een vast begrijp van eenre woninghe, opdat hij daer in mocht bij nacht ende bij daghe, alst hem belive soude etc.
- 4+ In die jaren mccccxv opten sesten dach na Sinte-Magritedach sterf die edele vrouwe Maria, vrouwe van Egemont ende IJselstijn, ende was een eenighe dochter des edelen heere van Arkel. Sij sterff bevrucht van haer derde kijnt, wandt sij hadde twee soenen, als hertoch Aert van Gulick ende van Gelre, grave van Sutphen, ende Willem die heer was van Egmont ende van IJselstijn ende heer tot Baer; ende sij ledt begraven tot IJselstijn, ende hare achtendeelen sijn: Arkel, dat hertochdom van Clevén, dat hertochdom van Baer, dat hertochdom van Lothrinc, dats van haers vader wegen; van haer edelder moeder dat hertochdom van Gulick, ende dat graffschap van Hollant, dat hertochdom van Gelre, ende Mechelen etc.
- 5 In die jare mccccxv was eenen grooten strijt op Sinte Crispins ende Crispiansdach tussen den coninck Carel van Vranckrijck ende Hendrick, koninck van Engelandt, die victorie hadde.
- 6 Veel princhen doot bleven, onder alle blef daer doot hertoch
- 7 Antonis van Brabant, tot welcker uuytvaert die heer van Arkel quam as principalick lidt van Brabant, gereden te Brussel. Ende als die uuytvaert gedaen was, wert hij bedrigelijck gevanghen (op S. Catherijnendach van den heer van Sevenbergen, van

a sij stichtede: G hij stichede U ipsa ---.

b alle: G ale.

c als die: G alst die.

d inre: G mere.

e woninghe: G wonighe.

f G fo. 54' In die jaren.

g Willem: G willen.

h sijn: G sij.

i van Clevén: G van van Clevén.

j uuytvaert gedaen: G uuytwaert gegaen.

LVII, 3: U 892. 4: U 894. 5: U 895. 6: U 895—896 uitgebreider. 7: U 897.

heer Dirck van der Meruwen, van heer Philips van der Leck
 bij Arpenbrugge op die kant van Brabant. Ende als sij hem
 gevanghen) hadden, toghen sij hem aen een huyck van der
 Duysche heeren oerden, opdat men hem niet kennen en soude.
 Ende hij wert gebracht tot Sevenberghen, ende vandaer tot
 hertoch Willem in den Hage. Ende hij wert eerst geleyt in die
 Deventers kelder, (ende) nae in de stock, ende menichwerven
 bespot ende begeckt ende ock van den Hoecken gepijnt als een
 misdadich mensche, ende sij verblijden seer, als sij hem oneer-
 lijck pijnden. Ende hij bleeff in den Hage ter tijt toe dat hertoch
 Willem reysde met vrouwe Jacob, sijn dochter, in Vranckrijck.
 Des werdt hij gebracht op dat slot van der Gouden. Nae hertoch
 Willems doot weerdt hij gebracht opt slot van Sevenberghe etc.
 8 In die jare mccccxvii wert begraven Karel die dolphijn van
 Vranckrijck, vrou Jacobs man. Ende hij sterf Dijsdachs voor
 9 Paschen in Compinghen, maer hij wert begraven te Paris. Als
 men die begraeffennisse van den dolpijn gedaen hadde ende
 hertoch Willem weder in Hollant reysen soude, wert viant her-
 toch Willem van Hollant ende die hertoch van Ericout. Maer
 als men dat soenen soude ende ten dage brengen soude, soe
 choir die hertoch van Ericout tot sijne keersluyden den hertoch
 van Allenzon ende die grave van Lohaen. Ende hertoch Willem
 van Hollant bij hem niemant had dier prinche gelijk, soe
 seynde hij haestelijck om den edelen heer van Adinghen. Als
 hij bij hem comen was, ende hertoch Willem claechden hem
 dat hij (niet) met eere mocht seynden van sijnre wegen teghes
 die voorsten. Onder als seyde die edele heer van Adinghen
 tot hem, dater alle sijn heeren bij stonden : „Siet, neve heer,

a *Ingevoegd naar* : U captus est in festo Sanctae Katherinae virginis per Theo-
 doricum de Merweda et dominum de Sevenberghen ac per Philippum de Lecca
 apud Arpenbrugge cum suis in confinibus Brabantiae, quem secrete duxerunt
 coopertum alba toga ----.

K 431 Als nu die wuytvaert gedaen was ende heer Johan van Arkel met
 weynig van sijn gesin wederom rijden soudon op S. Catherijndach, als hij
 quam bij Arpenbrugge op die kant van Brabant, werde hij aldaer verlaecht
 ende bedriechlicken gevangen van den heere Aert (?) van Sevenbergen, van
 heer Dirck van der Meruwen, van heer Philips van der Leck ende van haerre
 vrienden. Ende als sij hem gevangen hadden, togen sij hem aen een witte
 huyck ----.

b Deventers : G denewiers.

c Willem : G willen.

d sijn : G sij.

e op dat slot : G opt dat tsolt.

f G fo. 55 In die jare.

g begraeffennisse : G gevankennisse.

h reysen : G reysde.

i viant hertoch Willem : G wiant hertoch Willen.

j van Lohaen : G valohaen.

k soe seynde : G soude seyde.

l mocht : G moch.

dit is al u schout. Ghij hebt dieselve eer die ghij had in uwen
 landen van Hollandt uuyt quader confamatie ende uuyt haet
 ende (nijt) verdreven, sonderlinghe die edele mogende heer a
 van Arkel, die u alleen mer edel vorsten ende princhen op b
 uwen dach soude gebrocht hebben daen alle die Hockx, die ghij
 in uwen landen hebt." Doe suchtende hertoch Willem ende
 seyde : „Ick geloove u, lieve neve, coem ick weder in Hollant,
 ick sal mijnen neve den joncker van Arkel weder setten in sijn
 goet, ende alle die ander Cabbelyauss, ende vereenighe alle
 tesamen elck in Hollant." Als die Hoeckx dat hoorden, waren c d
 sij seer mismoedich ende toornich, maer sij en woudent niet
 segghen noch en doorsten oock niet seggen. Daernae voor e
 Pincxsteren, als men raedt hielt, aen wien men best sijn dochter f
 soude besteden om profijt der meynen landen, ende als die een
 seyde aldus ende die ander alsoo, ten lasten seyde hertoch
 Willem : „En waer dat niemant wijser dan ick, ick soude haer
 geven die joncker van Arkel, want hij is een edel joncker."
 Voortvarende seyde de Hoecxs : „O mogende prinche ! Ghij
 sout u daermede al te seer vernederen, haer te geven uwen
 openbaren viant ende een slechten joncker van Arkel." Doen g h
 seyde hertoch Willem : „Ick sal (se) niet geven eenen joncker
 van Arkel, maer een toecomende hartoch van Guylijck ende
 van Gelre." Doen swegen sij en waren seer tonvreden. Des
 seynde hartoch Willem heer Arnt van Leyenberch, ridder,
 heymelijck totten joncker van Arckel om van dat hijlijck met
 hem te spreken. Des hadde hartoch Willem een loopende gadt
 in sijn dije. Ende als die Hoecxs vernamen dat die heer voor- i
 noempt Aernt van Leyenberch geseynt was totten joncker van
 Arckel op den Pinsterenavont, soo werdt dat gat verdrooget
 ende hij sterff opten Woensdach den laetsten dach van Pin-
 10 steren. Des waren op dien dach vier rijcke poorterskiijnderen
 van Gorcom die gecaest hadde tesamen. Ende soo dien dach
 quatertemper was, gingen sij in dien avont tesamen te wijn in
 dat huys datter staet aen dat Mercktvelt opten hoeck van der
 Stoeffstege, daer op di tijt in woonden cooman Aerdt ende
 Soet sijn wijff, ende nu inwoondt Hendrick Volkier. Ende als
 die clocke elff geslagen hadde ende ginck ten twaelff uren, soo j

- a haet ende nijt : G haer ende.
 b alleen : G allen.
 c maer : G waer.
 d niet : G net.
 e sijn : G sij.
 f een : G en.
 g Willem : G willen.
 h G fo. 55' A eenen joncker.
 i vernamen : G vernam.
 j uren : G uen.

wouden sij thuys gaen, ende sij woonden meest in de Krijssstraet. Ende als die vier quamen op dat kerckhoff ontrent die dore van Bronis Wouters. huys, dat nu besitten die susteren van Sinte Angeniet — des is te weten dat het kerckhoff verscheyden was op die tijt aen beyde sijde met een mure van der straten aen beyde sijde gewijt —; als dese vier daer quamen als voors. is, soo sagen sij van der suytsijde doorcomen een licht, oft hadde geweest een blicxem, ende hoorde bescheylijck crijten ende seggen : „Vermaledijt moet sijn Godt, die mij geschapen heeft. Vermaledijt moet sijn vader ende moeder, die mij gewonnen hebben. Vermaledijt moet dit landt sijn, dat ick oyt gekendt hebbe.” a b

Ende sij werden seer vervaert ende en dorste nyet voortgaen. Niet lange daernae quam meer lights als vooren, ende riep weder : „Vermaledijt moet Godt sijn etc.” Des werden die vier alsoo seer vervaert, dat sij loopende werden, ende liepen haestelijck totter herberge. Ende want sij vreeselijck clopten aen der doere, liep dat jonckwijff haestelijck ende liet se in. Maer alsoo geringe als sij tlicht sagen, vielen sij neder ende beswijmde. Des riep dat jonckwijff haren meester ende vrouwe aff clagende ende sorgende, dat sij onderlinge gevochten hadden. Ende als Aernt ende Soet, sijn wijff, dat sagen, waren (sij) seer mismoedich ende weckte die gebeuren op ende seynde om haer ouderen ende gaven haer te kennen, hoet met haer kijnderen was. Als die ouderen haer kijnderen in sulcken schijn sagen, werden sij seer weenende, ende want sij nergens geen wonden aen haer lijff en vonden, soo nam elck sijn kinderen ende droech se thuys. Des anderen daech als sij van den swijm ontsprongen, ende elck seyde dat hij gesien hadde ende gehoord, werdt het verspreyt alle die stadt door dese saecke. c

Des gevielt des avonts na acht uren, dat haestelijcken binnen Gorcom quam rijden een geheyten Jan van Beesd, ende vercondichden, dat men scherp totter stadt van Gorcom sien soude, want hertoch Willem was gestorven ontrent middernacht te voren. Ende nae desen boden quam noch eenen anderen gereden tusschen negen en thien uren, die oock dese selffde boodschap bracht. Ende beyde dese boden reden met andere, versche perden te Cuylenborch, tot Vianen, tot Schoonhoven, ende soo voort op die pale van den landen. Des anderen daech clepten men metter stedecklocke, dat nyemandt op lijff ende goet seggen soude van datter gesien ofte gehoord was des nachts te voren etc. d e

a die mij gewonnen : G die mijn gewonnen.

b G fo. 56 hebben.

c elck : G elcx.

d des avont : G des avont.

e G fo. 56' clepte men.

(LVIII) Hoe vrou Jacob gehult werdt vrouwe van Arckel.

- 1 Als hertoch Willem begraven was te Keynout in Henegouwe
ende die uuytvaert gedaen was, quam vrou Jacob in Hollandt
opten elften dach nae sijner doot, daernae sij overal gehult
weert als een graffinne van Hollandt. Maer als sij gehult was
begaen sij de Cabbelyaus te verdrucken ende die Hoexs te
verheffen bij quade informatie haers raedts. Warom die Cabbel-
yaus, bovengedaen die Hoecxs in rijckdomme ende machten,
hebben gemijnder handt geseynt om hertoch Jan van Beyer,
hertoch Willems brooder, vrou Jacobs oom, die een rechte
voecht ende erve was van vrou Jacob. Desen hertoch Jan was
elect van Ludick, ende hij gaf dat bisdom over ende quam in
Hollandt, daer hij terstont gehult weert binnen Dordrecht als
een voecht ende erve vrou Jacobs, ende in andere sommige
stede. Ende want hij die voechdij sijner nichte nyet en mocht
crijgen overmits de Hoecxs partije, soe riep hij binnen
Dordrecht die Cabbelyaus, zijn vrinden, ende ontsijde Jacob
2 vrou ende alle die Hoecxs partije met haren hulpers. Terstont
sijnde (die) hertoch boden tot den joncker van Arkel, dat hij
vergaderen woude veel ridderschap ende gewapent volck ende
commen bij hem, (ende) soude hem weder hulpen winnen
alle zijn vaderlijcke erve ende tlant van Arkel, ende helpen
hem verlossen uuyt gevankennisse sijne vader den edele heer
3 van Arkel. Des quam die edele heer van Egmont des Saterdachs
voor Sinte Chatrinedach, ende hadde een lage geleyt bij die
Arkeelpoort. Ende als die poorte opginghe des morgens tussen
seven ende achten, liep die heer van Egmond in die poorte met
zijn vrinden ende alsoe voort op die Cruysstrate met trom-
petten, roepende: „Arkel! Arkel!” Ende alsoo vercrech hij die
stadt, maer dat slot niet van der stede, want dat hilden die
quade copluyden met haren vrinden. Ende als die joncker van
Arckel te Gorcom was met die grave van Vernenborch ende
met veel banneheeren ende ridders ende knechten, terstont

a C Als hertoch.

b Keynout: G Keyvont U Kenoet K 435 Quesnoyt.

c sij: G sijn.

d de: G te.

e informatie: G infromatie.

f geseynt: G geseyt.

g Willems: G willens.

h Jacob: G Jacobs.

i zijn vrinden: G sij vrinden.

j boden: G bodden.

k zijn vaderlijcke: G sij vaderlijcke.

l tlant: G tlants.

m gevankennisse: G gevakenisse.

n G fo. 57 heer van Egmont.

o vercrech: G vercrecht.

p Vernenborch: G Vernenbech.

LVIII, 2: U 902. 3: U 902. 4: U 914.

4 ontseyde hij vrou Jacobs met haren Hoecxx partijen. Als vrou
 Jacobs ontseyt was, terstont vergadert sij alle dat sij vergaderen
 mochte uuyt Hollant, Zeelant ende Vrislandt, ende quam die
 Merwe op met ongetaelijck schepen, ende had bij haer die stat
 van Utrecht ende van Amersfort. Des quamen van den slote van
 Gorcom alle vrou Jacobs vrinden om te bestrijden den joncker
 van Arkel ende sijn vrinden in die Molenstrate. Daertegen
 5 quam weder die edel joncker van Arkel met banneren ende
 begonnen vreselijck te strijden tegens malcanderen. Mer joncker
 Willem van Drueten had een verraet gemaect met sommige
 van vrou Jacobs wegen, dat als men began te strijden, dat hij
 dan soude vlien uuyten strijdt met sijn vrinden; als hij dede.
 Want mijn joncker van Arkel (hadde) die vianden in den
 eersten anganck meer dan seven screden achterwaerts geslagen,
 maer Willem van Drueten liep uuyten strijt met vijfthienhondert
 gewapent mannen ende sloegen die borchpoort op ende vlooden
 in Gelderland. Ende als die vianden dat sagen, soe krijghe sij
 een moet, ende sloeghen op den Arkelsche alsoe seer, dat sij
 mest dootgeslagen ofte gevangen woorden. Mer vrou Jacobs
 wan den strijdt. Daer bleven doot die edele Willem (van Arkel);
 Otte van Bueren; Siplinter van Nijenrooden; Jan van Op-
 burge, borgemester van Nijmeghen; Ot van Gellecum; Ot van
 Gemen; Jan van Herwijnen; Willem van Appeldore. Daer
 bleven wel verslaghen metten joncker van Arkel over duysent
 goede mannen. Daer bleven der gevange van jonckers wegen:
 Robrecht, grave van Verneborch; die heer van Egmont, hertoch
 Aernts vader van Gulick ende Gelre; heer Handerick van
 Hoochmoet; die heer van Millendonck; die voecht van Wal-
 dorp; die joncker van Batenborch; die heer van Poderoye;
 Jaen van Oy, grave van Obbinghe; heer Dierck van Linden;
 heer Willem van IJsdorn; heer Aernt van Oerdinge; ende
 heer van Raes, sijnen broeder, die tUtrecht sterff corts daernae

a Des: G de.

b sijn vrinden: G sijn vrinder.

c Mer: G met.

d sijn: G sij.

e mijn: G hij mijn.

f Drueten: G druerten.

g vijfthienhondert: G vijfthienhonder.

h gewapent: G gewapen.

i Bueren: G Beyeren U Bueren.

j Nijenrooden: G Nyevoorden U Nijenrode.

k Opburge: G opbruge U Opburghen.

l G fo. 57' Ot van Gemen.

m wel: G veel.

n duysent: G duysen.

o der: G de.

p wegen: G wesen.

q die heer van Poderoye: G ende heer van Poderoye.

van die wonden die hij in den strijd crech ; heer Derick van Hemmen ; heer Jan (van) Oesbeeck ; Jan van Heteren ; joncker Alaert van Buren ; die joncker van Orslet ; Aernt van Egmont ; Otto van Vueren, des jonckers van Arkel bannierdrager, ridder ; met veel goeder mannen ontrent duysent. Die joncker van Arkel bracht voor hem over vijff-en-dertichhondert edel heeren, jonckeren ende ridderen. Van vrou Jacobs wegen bleven doot die edele Walraven van Bredenroede met meer ander wapentuers, welcke silen God ontfermen wille. Welcke strijt ende tjaar van den strijt sal men vinden in dat versken :

Vi Jacob belli Gourcom ruit Arkel Eligi.

- 6 Na doode des doorluchtigen joncker Willem van Arkel was die edele heerlicheyt van Arkel meest al gecorrompert ende toten
7 grafschap van Hollant gecommen. Als die strijt gedaen was, bleff die edele joncker van Arkel legghen in sijn bloet ende in dat slijck een deel uren opter volre straete. Ten lasten weert hij van den edelen uuyt Hollandt al weenende van sijn vianden gedraghen in die hooch kerke van Gorcum, ende des anders dachs begrav[en] van den edelen heeren in sijn overouderen graeff onder die tomme van Arkel.

(LIX) Van den edelheyt der doorluchtiger heeren van Arkel, ende van die achtendeelen sijnre edelheyt, ende oock van die sestiendeelen sijnre wapenen.

Al ist saicke dat die hertoch van Gulick ende van Gelre sijn van der dochter van Arkel van der wapenen ende van den rechten lijnie ende bloede der edelre machtige heer van Arkel, die altijt machtige heeren hebben geweest, steerck van lichaem, in alre eeren voorgande, God ontsiende, ende menichwerve op die heydenen int Heylighe Landt gestreden hebben ende haer ridderschap verdient ende daer geheaelt hebben, al waren die eerste heeren van Arkel geboren van dere grave van Oechten, van Vernenberch, van Sterkenborch, van Vlanderen ende van Loon, nochtans sijn dese laste heeren van de hertochdomme van Cleve, van Baer, von Lothrinck, van Gulick ende Gelre. Die achtendeelen van Arkel sijn ende sonderlinghe van den edele joncker van Arckel ; eerst van sijns vaders wegen : Arkel,

a van die : G wandie.

b gecorrompert : G gecrorompert.

c G fo. 58 uuyt Hollandt.

d steerck : G steeck.

e ontsiende : G onsiende.

f Oechten : G otechen U de Vechtensi ---.

g Vernenborch : G vernenbech.

h Sterkenborch : G sterkenboch.

i sijn : G sij.

j van de : G ende.

k Lothrinck : G Lothriucs.

l sijn : G sij.

LVIII, 6 : U 918. 7 : U 919. LIX : U 920—923.

Cleve, Baer, Lothrinc ; van sijnre moeder wegen sijn die vier :
 Gulick, Hollant, Ghelre, Mechelen, Maer sijn seshinte deelen
 sijn dese : eerst van sijns vaders wegen des heeren van Arkel *a b*
 sijn desen achtendeelen : Arkel, Voern, Cleve, ende Vernen- *c*
 borch ; van sijns vaders moeders wegen sijn : Baer, Sichi- *d e f*
 liën, Lothrinc ende Vranckrijck ; van sijn moeder vaders wegen sijn
 Gulick, Brabant, Hollant ende Vranckrijck ; van sijnre moeders *g*
 moeders wegen sijn Gelrelant, Engellant, Mechelen, Luxenborch. *h i*
 Dit is te weten dat ick desen oorloghe tusschen hertoch Willem
 van Hollant ende den edelen (heer) van Arkel alsoe beschey-
 delijcke beschreven hebbe, opdat alle heeren tegens haren
 oversten ende machtige prinche niet steken en sullen, want al
 dwanck den edelen heer van Arkel den grooten noet, dat hij *j k*
 hertoch Willem ontsijden ende oock groote schade dede, *l*
 nochtans int eynde wert hij verradelijcke verwonnen van den- *m*
 selven haertoch Willem van Hollandt, nochtans was geen banne- *n*
 heer in alle Alijmaegnijen rijcker in tijtelijcker goeden ende in *o p*
 seker jaerelijckse rente, als die boecken derselver rekeninghe *q*
 uuytwijst. Want hij had jaerlijcx rente lxxxiii duysent ende *r*
 seshondert Rijscher gulden. Daer was mede in gerekent vijff- *s*
 duysent ouder schilden, die hij had op die Velue van thienden; *t u v*
 ses duysent ducaten tsjaers uuyten wissel van Venegien, die
 hem tot Antwerpen opter wissel betaelt woorden. In groote
 heerlicheneden ende machten en was geen bannerheer zijns gelijk. *w x*
 Hij hadt buyten die edel heerlicheyt van Arkel tlant van der
 Lee ende tlant van Haghesteyn met die stede van Leerdam *y*
 ende Gasper, aent lant van Hagestijn ende an tlant van Arkel *z*

- a* sijn dese : G sij dese.
b sijns : G sijs.
c sijn desen : G sij desen.
d Vernenborch : G Vernenbech.
e vaders moeders : G vaders ende moeders.
f Sichi- : G schalien.
g G fo. 58' van sijnre.
h sijn Gelrelant : G sij Gelrelant.
i Luxenborch : U comitatus Sancti Pauli.
j dwanck : G devanck.
k dat hij : G daer dat hij.
l ontsijden : G ontsijnden.
m int : G nu.
n van denselven : G va denselven.
o Alijmaegnijen : G Alijmaegnijn.
p tijtelijcker : G tijterlijcker.
q derselver : G selve.
r duysent : G duysen.
s gulden : G gulen.
t vijffduysent : G wijffduysent.
u schilden : G scheeen.
v thienden : G thien.
w en was : G ende was.
x bannerheer : G bronnerheer.
y Haghesteyn : G hastestijn.
z Hagestijn : G gestijn.

int hertochdom van (?) dat heel lant van Pierpont met casteelen ende veel doorpen ende sloten. In Brabant had hij dat (lant) van Mechelen, als seventhien doorpen met haer toebehoorte. In Gelderlant had hij Geldermalsen, Deyle, Oyen met andere vel dorpen. In Hollandt had (hij) die stede van Hastricht, Vlist, Stolwijck ende voort alle die dorpen van Crimpenerwerd tussen Schoenhoven ende der Gouden, ende veel meer ander heerlijkheden. In Seelandt die heerlijkheyt van der Creken met zijn toebehoorte, ende noch veel meer ander heerlijkheden ende dorpen ende sloten. Ende al was desen joncker van Arkel alsoe edel machtich ende in zijn leven seer van die menschen bemint, nochtans in zijn sterven ende in zijn doot van alle menschen gelaten ende gemackt een bespottinghe der menschen ende een affwerpinghe des volckxs. Want hij bleeff naeckst legen, och lacye ! in zijn selffs edel bloet geweyntelt ende in dat onrijn slijck opter strate, ter tijt dat hij op een horde gebracht wert heymelijck in der kercken ende alsoo naeckst gelijkt voor dat hooge autaer ter tijt toe, dat die coster een cleet over hem spreiden : ende lach voorwaer na der glorie sijner geboorte verwandelt (ende) vermenichfoudicht in armoedicheyt ende versmadenisse sijns doots. Want doen hij gebooren was, wert hij ter kerken gedragen met grooten feesten ende met veel tortsen van drij bannerheer, gebooren van den bloede ende wapenen van Arkel, als heer Otto, heer van Hueclom ende Hoeven, die droech op zijn armen, die heer van Asperen ginck aen dat hooft ende die heer van Akoy aen die voeten van den kijnt. Veer heeren hadden an dat wapen van Arkel. Ende dit edel kint hieff die eerwerdighe heer Floris van Wevelichoven, bisschop van Utrecht, ende die ontsichlijcke prinche hertoch Willem van Gulick ende van Gelre, grave van Sutphen, als een oom van den kijnde ; ende die vrouwe van Gennep, de een dochter was van Arkel ende was moeder Waelravens van Bredenroeden, die in den strijt tot Gorcum doot bleeff. Ende desen edelen joncker, hoe groot hij was, nochtans weert hij van sijnen vianden be-

a
b
c
d

e
f
g
h

i

j
k

l

- a Deyle, Oyen : G daloyen U Deyle, castrum de Oeyen cum vii aliis villis.
Voor vel is misschien te lezen vil.
b Hastricht : G Hastrich.
c Crimpenerwerd : G crimperenwerd.
d G fo. 59 die heerlijkheyt.
e selffs : G selpps.
f heymelijck : G hemelijck.
g voorwaer : G voorwaer woor waer.
h vermenichfoudicht : G vernefoudicht. *Misschien is te lezen : verwandelt, vernedert, ende vermenichfoudicht.*
i tortsen : G torsten.
j ontsichlijcke : G ontschkelijcke.
k Sutphen : G suphen.
l Waelravens : G waerraven.

graven te Gorcum in sijne ouderen graft onder die tomme der
heeren van Arkel. Ende hiermede sluyt ick die cornicke der
heeren van Arkel etc.

(LX) Van hertoch Philips van Bourgondien, den
xxiii-en heer van Arkel.

- 1 Na doode hertoch Jan van Beyeren weert ontboden uuyt Vlan-
deren hertoch Philips van Bourgondien van hertoch Jan van
Brabandt ende van die Cabbelyaus padtije, wantter nu geen
nader oer off bloet en was tot Hollandt dan hij, want vrou Jacob
geen kinderen en creech. Ende als hij in Hollandt quam, wert
hij terstont gehult tot Dordrecht als een waerachtige erve ende
voecht van frau Jacob. Terstont quam hij te Gorcom ende wert
daer oock gehult als een heer van Arckel, behouden die vrou
Elijsabeth voornoemt haer duwarie. Desen hartoch Philips gaff
2 die stede van Gorcom sonderlinge privilegien, ende hij arbeyde
soo lange door den heer van Westmael, dat hij den edelen heer
van Arckel uuyter gevangenisse kreech des heere van Seven-
berg in die jaren mccccxxv, ende hij dede den heer van Arckel
groote eere ende reverentie. Ende hij werdt weder gehult tot
Leerdam ende tot Schoonrewoerd als een heer van der Lee.
Ende als den hartoch Philips beloofd hadde tgeheel landt van
Arckel weder te geven ende meynden binnen acht dagen tot
hem te comen, soo adt hij des Saterdachs binnen der octaven
van onser Liever Vrouwen Assumptio des avonts van eenen
grooten ael, ende wert hem te seer bange om sijn herte ende als
hij gebiecht was ende men om dat heylich sacrement ging, viel
hij uuyter weet, ende hij sterff daer te Leerdam ende is daer
4 begraven eerlijcken in den hoogen choir. Desen hertoch Philips
sterff daarna te Brugge in Vlaenderen in die jaren mccccxvii
op Sinte Vitiusdach ende Modestusdach etc.

(LXI) Dit navolgende merckige mirakel van Sinte Berbera is geschiet in die stede van Gorcom, hartoge Phlips van Bourgoendien den eersten wesende grave van Hollandt, Seelandt etc. ende heer van Arckel etc.

- + In die jaren mccccxlvii op Sinte Augustijnsnacht geboordet, datter een out man van seventich jaren, geheyten Hendrick Cock ende was een vleyshouwer, die seer beminde ende lieff hadde die heylige jonckvrouwe Sinte Barbera, uuyten velde

a tomme : G tonne.

Onder aan fo. 59 staat met onbekende hand een niet te ontcijferen mededeeling, ongeveer als volgt :

wat (?) Jan schrijven (? of beyeren) se (?) ii ende xx heer van Arckel.

b Bourgondien : G bougondien.

c A Jan van Brabandt.

d G'fo. 60 hij uyster.

e Vitius : G oitius.

quam, ende was seer vermoeyt van arbeyden, ende ginck thuys-
waert in der stede van Gorcom ende leyde hem te slapen.
Ontrent xi uren in der nacht is onversienlijck dat huys van
brande ontsteecken, alsoo daer veel corens ende stroo int huys
was, wantet een bauman was, daer bij quade avonturen die
keerse in gevallen was. Dese Hendrick ende Andries, sijn soon,
die onsachtelijck overmidts den brande geweckt worden,
quamen met grooter vreesse uuyten huysse, hoewel nochtans
Andries in sinen bleven ende op andere plaetse seer verbrandt
was, eer hij uuyten huysen conde geraken. Hendrick Cock die
was ongeschent uuyten huysse gecomen, ende staende voor dat
huys opter straten, wert denckende om sijn gelt. Ende teykende
hem metten heylige kruyse ende liep alsoo naeckt weder in
dat huys om dat geldt te halen, hopende ongeschent weder
uuyt te comen, eer dat huys van den brande nedergefallen ware.
Ende siet ! eer hij in die camere konde comen daer dat gelt lach,
stortede dat geheel huys neder ende beviel hem, ende stont daer
naeckt mid in den brande. Ende daer staende, siende den doot
voor sijn ooggen, alsoo hij jammerlijck verbrandt worde, suchte
ende bedroeffde hem uuytermate seere, dat hij alsoo moste sterve
sonder biechten ende sonder ontfangen der heylicher sacre-
menten des heylige kerckes. Dus bedruckt staende, werdt hij
metten herten denckende op die verdienste ende bijsant der
heylicher maget ende jonckvrouwe Sinte Berbera, die hij altijt
in sijn leven gedient hadde ende sprack aldus in sijn selven :
„Heylige maget ende martelarsse, wilt mij, arme, onsalige,
sondige mensche te hulpe comen in deser grooten noot, dat ick
in mijne sonde niet en smore noch en sterven, opdat ick door
uwen verdiensten ende belooften vercrijgen mach vergiffenisse
ende waerachtige biecht mijnre sonden, ende dat ick ontfangen
mach dat heylige ware sacrament mitten heylige olije, eer ick
van deser wereldt scheyde.” Dit gebedt metter herten gedaen
hebbende, openbaerde sij haer in sulcken schijn, als men haer
beelde in de kercke maectt, int midden van den brande ende
sloech die vlamme van den brande met haren mantel van hem.
Ende sij nam hem bij der handt ende leyde hem over dat bar-
nende stroo ende setten hem mid opter straten ende sprack
aldus : „Siet ! Want ghij mij dagelijcx trouwelijck hebt gedient
ende hebt mij in desen uwen noot aengeroepen dat ick u te
hulpe comen woude, soo sulstu levende blijven tot in der dage-
raet, opdattu alle dine sonden waerachtigelijck biechten moechste
ende ontfangen die sacramenten der heylicher kercken.” Ende

a

b

c

d

a G fo. 60' Cock.

b mij : G mijn.

c G fo. 61 brande ende sloech.

d ghij mij : G ghij mijn.

in sinen bleven : circa genitalia sua.

dit geseyt hebbende, verschiet sij uuytijnen oogen. Die nachtwakers, siende den grooten brandt, sloegen die clocke, verwec-kende die poorters omme den brandt te lesschen, want daer meer huysen van den brande ontstaken. Ende hoewel dat desen Hendrick Kock verbrandt was van den hoofde tot de voeten, dat men alle sijn ingewant sach in sijnen lijve ende stondt daer opter strate — swart als een kole van den brande, dattet vleys aen dat gebeente nyet gebleven en was, ende hing hier ende daer aen stucken aen sijn gebeenten, uuytgeseyt allen sijn oogen, sijn tonge ende sijn herdt: dese waren bij groote mirakelen door verdienste der heylige maget Sinte Berbara levendich gebleven, daer alle die ander leden, hande ende voeten metten vleysche verbrandt ware — ende ginck alleen van sijnen huysse door twee lange stege tot in die Molenstraet tot sijnen dochters huysse, dat een groot stuck weechs was. Ende die vingeren ende theen van sijnen handen ende voeten vielen al gaende hier ende daer opter straten, ende die goede luyden namen se ende be- a
groeven se bij sijn lichaem, doen hij doot was. Ende doen hij op sijn bedde geleyt was, begeerde aernstelijcken te hebben sijnen vader, die hem biechte, ontfangende die heylige sacramenten der kercken, ende vertelde daer openbaer in wat manieren die heylige maget Sinte Berbara hem uuyten brant verlost hadde, doir wiens verdienste God Sijn barmherticheyt aen hem gethoont hadde. Ende als dit rumoer van desen verbranden man onder dat volck quam, liepen sij derwaerts om hem te sien ende en achten den brandt nyet, hoewel Sinte Angenieten clooster ende meer andere huysen van den brant ontsteken waren ende verbrande. Ende hij dede alle die hij kende, goet bescheyt, ende hoe Godt Sijn barmherticheyt door die heylige verdienste van Sinte Berbara aen hem gethoont hadde; ende seyde hen allen openbaerlijcken: „Siet! wanneer die sonne opgaet, sal ick van dese werelt scheyden.” Ende tot meerder sekerheyt des mirakels liet hij hem van notabele geestelijcken ende waerlijcken mannen handelen ende tasten, keeren ende weynden, ende seyde vromelijck: „Tast mij vrijlijcken aen, want ick geen gevoelen, pijn noch wete en hebbe in mijn lichaem, want ick alsoo wel van binnen als van buyten verbrandt ben.” Dwelck sij deden ende en sagen nyet binnen al sijnen lijve, dan alleene sijn herte ende sijn tonge mitten oogen; ende dit siende, gevoelende ende tastende, gebenedijde ende loofde sij Godt, Die door den verdiensten Sijnre uuytvercoren heylige wonderlijcke teycken en ende mirakelen doet. Ende als hij sijne biechte, beginnende van b
sijnre kijntshede tot dien dage toe, met groote berouw ende leetwesen hadde gebiecht, ende dat heylige sacrament metten heylige olie devotelijcken ontfangen hadden, aenroepende die

a G fo. 61' begroeven se.

b G fo. 62 Ende als hij.

heyliche maget ende martelaersse Sinte Barbara, ende den heyligen martelaer Sinte Lauerens, dat sij voor hem soude bidden, (dat) alsulcken pijn als hij in de verbrandinge sijns lichaems geleden hadde, sijn mochte tot een affwassinghe alle sijnre sonden. Ende als hij dus lange met grooter devotie hadde gebeden, sprack hij tot sijnen biechtvader ende seyde: „O alle mijn lieve vrienden ende besonder mijnen lieve heeren mijnen biechtvader, siet! nu coomt die ure dat ick van deser werelt sal scheyden, ende mijn tijt is nyet langer; daerom en wilt van mij gaen, ende wilt mij troosten ende bijstaen in der uuyt-gange mijnder sielen van mijnen lichame, opdat ick behouden mach blijven. Ende met desen began hij hertelijck Godt te bidden om gratie ende genade sijnre sonden, aenroepende die moeder der barmherticheyt Maria ende Sinte Barbara ende alle heyligen. Ende als die doot quam, riep hij met luyder stemme dat wonder was, seggende: „Heer Jhesu Chrijsti, ontfermt U mijnder, ende in Dijne handen beveel ick mijnen geest!” ende met desen gaff hij sijnen geest. Ende opdat die barmherticheyt Godts te meerder geert, gedanckt ende gelooft soude worden, soo wert dat doode verbrande lichaem voor int huys gesedt, dattet alle menschen besien ende beschouwen mochte. Ende alsoo desen Hendrick Cock een eerlijck ende liefstal man was, soo quam al dat volck van der stede tot sijnder begravinge ende dede hem eerlijcken begraven aen der noortsijde van der kercken bij Sinte-Marien-Magdeleenenoutaer. Die autoer van desen narratie des mirakels voors. schrijft aldus int eynde: ende ick, heere Dirick Franckenssoon, geboren van Gorcom, prister, canonick ende cureyt van des cappittels wegen der voors, kercken, allsoo ick bij desen verbranden man geweest hebbe, sijn biechte viermael dien nacht hoorende, ende hebbe hem die heyliche sacrementen der heylicher (kercke) geminstreert ende gegeven, sijn lichaem levende ende doot wesende getast ende gehandelt, ende is ten lesten in mijnen luchteren arme gestorven, soo hebbe ick door begeerte van veel devote menschen totten love Godts ende Sijnre lieve moeder ende der heylicher jonck-vrouwe Sinte Barbara dit wonderlijck mirakel, waerachtich geschiet wesende, in schrift geset ende achtergelaten etc.

(LXII) Van de quade reyse tGorinchem.

Int jaer ons Heeren mccc ende liiii is in der stede van

a mij: G mijn (*beide malen*)

b G fo. 62' Ende alsoo.

c autoer: G actoeur.

d *Hoofdstuk LXII ontbreekt in G, maar het staat in: Aert Kemp Jacobss. Vos, Dit sijn alsulcke Hantvesten, Previlegien, Vrijheden, Kueren, Dijkrechten ende andere Ordinantien als die stede van Gorinchem heeft. Anno Domini 1577. Ms. Gemeente-Archief te Gorcum, no. 102. fo. 83—86'.*

Op fo. 82' staat als opschrift: Noch van de quade reyse tGorinchem uut de Cronijck tsheeren Dirck Pau Franckenss., voertijts canonick in die parochiekercke tot Gorinchem, van die heerlicheyt van Arckell.

Gorinchem opgestaen grooten twist ende geschille onder die vorsten derzelve stede uut aldusdanighe zaicken. ~~Daer was een~~ eerbaer man, genoemt Willem die Visscher, nochtans ~~en was~~ hij geen visscher, mer anders een goet mensch, die in jaerlicxe pachten besadt alle die goeden die de proost van zinte Salvatoers te Utrecht had, leggende in de heerlicheyt van Arckell int dorp van Leerbroeck. Dese Willem voirsch., tot armoede gecomen zijnde, wert van noots wegghen benaut om dien erffpacht te vercopen. Hierom zoe hebben Gijsbert Quekell, alsdoen casteleyn der burchten van Gorinchem, ende Jan Knobbout, alsdoen schout van Gorcum, desen erffpacht gecoft. In denzelve tijt zoe was een overste in die stede van Gorinchem ende heerlicheyt van Arckell als drossaet een chrijsman van tsHerzoghenbossch, genoemt Heynrick Becker, die van tsheeren wegghen woude hebben voer hem den naecoep van den voerschr. erffpacht. Hiertegen seyden Gijsbert ende Jan voernoemt, dattet niet geschien en zoude, wantet genen warachtigen ende vrijen coop ende vercoop en was, maer enijghe pacht, ende dattet den heere van den lande niet aen en ginghe. Onder aldusdanighe ghescille zoe is daer grooten hat ende nijt uutgesproten onder die scepenen ende raetsmannen, want die sommige, als Bruyn van Weyburch ende Adriaen Wouters. van Well, burgermeesters, ende Jan van Gellicom, meester Gheerit van den Oever, Jan de Veer, Jan Henrickss. Tick, Willem Willems. Coekenbacker, Dirck Peterss., Jan Mertenss., schepenen, gunden des drossaets zijde. Mer die ander raetsmannen, als Claes de Veer, Jan Janss. Raedemaker met meer andere huere vrienden ende maghen, gunden die zijde van den coopers. Ende in alzoe groot wies desen hat ende nijt, dat zij dicwill onderlinghe vochten ende bloetstortinge daernae volchden. Ende want Adriaen van Well als een voervechter van zijnre sijden de sommige van zijnder wederpartie woude bevechten, arbeydende om hem te slaen, betrouwende opten drossaet voersch. als opten regent des heerlicheyts, zoe wert hij dicwils selver geslagen ende gequest, bijzonder van den natuerlicken zoon Jan Knobbouts des schoutes ende van zijne vrienden. Ende want hij niet en sach, hoe dat hij hem zelve mochte vreken om die machte der copers, zoe reysde, hij op een tijt, gewont zijnde, doer raet van den zijnen, ten hove des doerluchtichsten prinche Phijlips, hertoge van Bourgognen, grave van Hollant, etc., in sGrevenhage, aldaer clagende als burgemeester van Gorinchem dat gewelt dat hem gedaen was van de gunders zijnder wederpartie overmits die heerlicheyt. Maer want hij daer niet veel gehoers en had, want zij kenden hem een dronckaert te wesen, zoe is hij droeffelijck wederom te Gorinchem gecomen. Op

a

b

a enijghe pacht: *misschien* euijghe pacht?

b sGrevenhage: G' sgeven hage.

dieselffde tijt die edele Jacop, graeff van Hoern, heere van Althēna, merckende dat die raetsmannen ende scepenen van Gorinchem onder malcander twistende waren, dochte dattet eenen bequamen tijt was om tot zijnre meyninge te comen, all wast dat over menijghe jaeren sijn ouders, die heeren van Althēna, de visscherie (op) die Merweden gegeven hadden den eedelen heere van Arckell tot profijt der stede van Gorinchem, ende dieselffde van Gorinchem die voerscr. visscherije beseten hadden rustelijcke over hondert vijff en twintich jaeren off daerontrent, oeck in den tijden dat die doerluchtigste prinche Willem, hertoch van Beyerē, die eerstegeboren des gloriose Aelbrecht hertoch van Beyren, graeff van Hollant, etc., heere was van Althēna ende die warachtige heeren van Althēna van zijnen vader utgedreven waren. Dese tijt is daer een sententie van der visscherien gegeven voer den heere van Arckell ende stede van Gorcum, ende die edele heeren van Arckell, nu gestorven etc., soo woude hij deselffde visscherie dien van Gorinchem onttrecken ende zijnen onderzaeten geven. Ende want die van Gorinchem nae ouden heercomen die besitten ende houden wouden, gelijk hoir voervaders die vrijelick boven gehuechnisse der menschen beseten hadden, soe heeft die grave doen dagen die van Gorinchem voer den Raet van Hollant in sGrevenhage, daer zij int recht verwonnen sijn geweest. Ende daerenboven uut wederspannichēyt niet ophoudende van hoiren gewoentlijcke visscherijen tot versoeck des voerscr. graeffs van Horn, sijn geseynt uutē raet seker gedeputeerde die de van Gorinchem verbieden zouden voertaen te visschen in de voerscr. visscherije. Die visschers van Gorinchem dat vernemende ende bedroeft zijnde dat zij onrechtelijcke, als zij zeyden, berooft zouden worden van haer erffrecht te visschen, soo hebben zij veronwaerdicht zijnde, sonder ontheyt van den raet, met scepen gemoet den voerscr. gedeputeerden ende hem alzulcke verveernisse aenghejaecht, dat zij niet en mochten volbrengen hoir comissie. Ende hoir boetscap ongedaen blijvende, sijn se geweken te Worcum bij den grave van Hoern, vertellende hem al datter geschiet was van die van Gorinchem. Daernaecomende in sGrevenhaghe, gaven daer alle dinck te kennen den Raet van Hollant. Dwelck vernemende Adriaen van Well uut raet van zijne gesellen, daer hij mede overcomen was tegen die copers voerscr., is haestelijck nederwaerts gereyst in Hollandt, niet alleen clagende over die voern. copers, mer oeck met vele valsche redenen de gemeynte beswarende, daer hem die gemeynte nochtans enichsins niet van en onderwont, noch van de visscherije, noch van hoire tweedracht. Cortelick geseyt, die edele Jacop, joncheer van Gaesbeeck, besittende ende regerende die heerlicheyt van Arckell ende die burcht metter stede van Gorinchem, Jan heere van Lannoey, stadthouder van Hollandt, die jonckheer Gijsbrecht van Bredenroeden waren die hooft-

luyden in den feyten onderscr., welcke Gijsbrecht voirscr. bijzonder zeer hattich was op die van Gorinchem, want zijn vader, Walraven van Bredenroeden genoemd, in den strijt te Gorinchem dootgeslagen was. Uut wyens raet wast oeck geslooten bij den heeren voerscr., als dat zij van wegen ende in den naem des doerluchtichste prinche, dshartoechs van Bourgondien, verdrucken zouden die rebellen van Gorinchem. Waerom die jonckheer Gijsbrecht van Bredenroeden, nu hopen-
 pende den doot zijns eedele vaders te vreeken op die van Gorinchem, heeft geboden die principaell Hoxen ende gunders zijne zijden uut alle Hollant tot hem te comen. Soe zijn dan gecomen uut Huesden : Gielis van Wijck, capitein der burchten van Huesden, Aernt van Wijck, schout van Huesden, metten schutters derselffder steede ; Jan ende Claes van der Meruwen, gebroeders ende natuerlicke zoonen heeren Dirx van der Meruwen, die een vroom ridder was, met Gherit Geritss., Simon Aertss., bailliu van Schiedam, etc. Die joncheer van Gaesbeeck ontboet sommige gewapende te coemen uut die heerlicheyt van Putt. Jan, heere van Lannoy, had met hem Gherairt van Assendelft ende Aernt van Sweten met meer anderen. Als doe die van Huesden gewapent te scepe tegemoet toghen den heeren voirscr. ende voer de stadt van Gorinchem int vorbijreysen hem zelve gewapent verthoont hadden, terstont begonnen die van Gorcum onderling te murmureren ende gerucht te maken, vermoedende met sorgen, dat zij van hem overvallen zouden worden. Soe gingen die sommigen ende togen die stadtclock om die gemeynte bij malcanderen te hebben voert stadthuys. Die
 scepenen allegader vloten ende verhemelden hem in verborgen plaetssen, uutgenomen Heynrick Becker, drossaet, die stoutelijck quam bij de gemeynte ende ontsuldichde hem met swaren eede, dat hij nie compacten aengegaen en hadde, die contrarie mochten wesen den burgeren van Gorinchem, ende dat die verbijgevaeren waren geenssins yet tegens hem aenveerden zouden. Ende noch meer groote ende sware eeden zweerende beloeffde hij, waert dat yemant van den gewapenden van buyten hem enijghe overlast ende verdruckinge doen woude, zoe zoude hij hem trouwen bijstant doen tegen alle, zoe wie hij waer. Dit is geschiet op Sinte Nicolaesavont. Mer doen die van Gorinchem op Zinte Nicolaesdach warachtige tijdinge vernomen hadden, dat die voirscr. heeren met Adriaen van Wel ende met veelheyt der gewapender soudon comen te Gorinchem ende begonnen die steede te genaken, soe seynden zij voerut des nachts geestelijcke mannen hem tegemoet, om te versachtmoedigen den toorn der heeren voirscr. ende gaven te kennen alsdat die gemeynte hem geerne ondergeven wouden haere besceydentheyt, ende voldoen nae haere machte ende nae eyschen der zaycken ende sculden.

a

a voert stadthuys : G' voer stadthuys

Mer dese geestelijke mannen en hebben niet off niet veel verworven. Daerenboven zijn die voerscr. heeren met veelheyt der gewapende gecomen te Gorinchem des anderen daechs na Sinte Nicolaesdach, dat is op onser-Vrouwen-Conceptionis-avond, ende gingen ter burchten van der steede in des morgentijts omtrent seven uren, ende berieden hem aldaer, hoe dat zij vele burgeren dooden zouden ende die stede beroven. Mer die jonckheer van Gaesbeeck, die heerlicheyt regerende, en woude dat geenszins gehengen, mer hij seynde voeruut in der steede Heynrick van Sevenbergen met Heynrick Becker, drossaet, met meer ander gewapende, ende geboot dat die goede burgers in vrede souden blijven ende dat men die rabauwen ende voorvechters vanghen soude. Dese Heynrick Becker voerscr., horende dat die voerscr. heeren met Adriaen van Well gecomen waren, alle groote sware eeden ende beloften ondachtich, vloot terstont in zijn harnas tot die voerscr. heeren opter burchten ende ginck met joncheer Heynrick van Sevenbergen van huys tot huys om die borgers te vanghen. Mer die eerlicxste ende rijcxste, doe die gewapende quamen, vlooden des nachts te vooren uut vreesse vandien. Nochtans zoe vinghen sij sommige simplen ende onnoselen, die zij terstont als dieffs ende moerdenaers schandelicken in den kercker leyden. Daerenboven veel goede burgers, hopende bescermt te worden doer privilegie der heylicher kercken, hadden toevlucht tot haer, ende quamen in de kercke ende int choor. Dwelck vernemende die heeren voerscr. ende bijsonder die joncheer Gijsbrecht van Bredenroede seynde Heynrick Becker, drossaet, Zijmon Aertss., Gielis van Wijck ende veel meer andere van zijne gunneren met zijn banier om te vanghen alle die in de kerk gevlooden waren. Voertmeer als die canonicken van Gorinchem op onsse-Vrouwen-Conceptionisavond die vesper ffeestelijck songen int choor, zoe quamen die voernoemde met die ontwonden banier van Bredenroede gewapent in der kercken opter tijt dat men sanck „Magnificat etc.“, ende vinghen niet alleen alle die zij in der kerck vonden, mer oock brekende dat choor geweldelijck, vinghen binnen choor ende sacristie veel goede ende eerbare mannen, die zij terstont sonder menschelijke bermherticheyt in de kercker werpen ende pijnichde se sweerlick met tormenten onmensche-lijk. Des anderen daechs, als die canoniken voerscr. ophielden van den goddelijcken dienst, want die kercke ontwijt was, zoe is gecomen dieselfde Gijsbrecht van Bredenroede, proost tot Utrecht, in der kercken ende nae veel woerden ende antwoorden heeft hij dat capittel daertoe halff gedwonghen, dat zij den goddelijcken dienst nae ouder gewoenten souden doen. Daechs daeraen zoe was op de merckt voert stadthuys gemaect een groote, hoge orduys van houte. Daer worden doe drie mannen

a burgeren : G' burgeeren.

op gheleyt om onthooft te worden, van denwelcken die eerste, genaemt Michiel Yrsac Hubertss., was heel onschuldich van de voerscr. excessen ende misdaden, want hij hem van geenen dinghen en onderwont, al was hij in der tijt zijnre jeuchden een reelle gesell geweest. Die twee ander, genoemt Steyns Lauriss. ende Andries Matheeuus., waeren sachtmoedige ende vredsamen mannen, van denwelcken die eerste, te weten Steyns, noyt tegens yemant gevochten en had, noch oeyt yemant te cort gedaen, mer was een man godtvresende ende dagelicx ter kercken gaende, ende was van tijtlicken goeden genouch bewaert ende besorcht. Die ander, te weeten Andries Matheuus., was een man rechtvaerdich : nemmermeer off selden at hij broot, hij en haddet met zijnen sweet ende aerbeyt gewonnen. Noeyt van alle den tijt zijns levens dede hij yemant te cort, mer liefftallich wesende van allen menschen, ende leefde vredsamelick in die vrese Gods. Desen Andries en mocht men niet onthoofden. Als die buel hem geslagen hadde xviii reysen met een scerp sweert ende hem alzoe niet en mochte onthooffden, zoe nam hij een groot brootmess ende sneet hem die keel aff ende voert dat hooft van den lichaem. Als dese drie voerscr. onthooft waeren, zoe worpen zij de lichaemen metten hoofden van dat hoge orduys opter straeten als vuyl stinckende krengen ende hanteerden die zoe oneerlicken, als men geen vaderdootslagers off moerdenaers en zoude gedaen hebben. Twee dagen daernae worden geleyt twee goede burgers, al en waren zij niet rijck, oeck opten orduys voerscr. om daer onthooft te worden, dewelcke doer bede des heeren deken ende capittels van Gorinchem haer lijff behielden. Want die deken ende canonicken, comende ter plaetssen daer men se richten soudent, baden met gebuechden knijen ende gevouwen handen, met soete vermaninge ende schoone woorden zoe hertelick den voerseiden heeren, dat zij behouden haers lijffs gebannen worden uutent lande. Welcke heeren voerscr. naedat dit geschiet was, eenen grooten schat uut den burgeren presserende, sijn heen gereyst. In dien tijden veel matroonen die swangbaer waeren, door vrese des crijsluyden ende verderffnisse baerden voer haer tijt. Die voerscr. Heynrick Becker, drossaet, ende scepenen en waren noch niet tevreeden nae zoe groote geweldighe verdruckinghe der stede van Gorinchem ende bloetstortinghe der kerstenen ende doot der onnosele kerstenen mannen, mer nae dat uutreysen der voerscr. heeren verdrucken zij de gemeente noch meer, scattende de rijcken metten armen, boven dan zij wel opbrengen mochten in reeden gelde, om te betalen die somme van penningen die Adriaen van Well den heeren belooft hadde, doen hij se willichde dat zij hem wouden geweerdighen te Gorinchem te comen ende tonderbrengen, als zij zeyden, die rebelle van Gorinchem. Voortmeer die scepenen alsdoen die overhandt hebbende, met grooter hoechmoedicheyt dwongen zij veel eerlijcke burgers, datsse mosten gaen open-

baerlick alle Sondaghe ende alle feestelijcke hoochtijden half naeckt in haer hemde, blootshoefts ende barrenvoets voer de crucen als men feestelijcke processie dede om den kerckhoff. Ende int wederincomen zoe stont die drossaet met zijn scepenen ende den raet voer die choorduere ende verwachtete dien. Doen mosten zij zo naeckt ende vercaut, wantet eenen scerpen wijnter was, met geboochden knijen ende gevouden handen op die steenen vloer hem te voete vallen ende bidden hem om vergifenis van haere misdaden. Dit saghen die canonicken voer haeren ooghen ende bedroeffden hem zeer, dat zij dat niet gekeeren en mochten.

(LXIII) Van Karel van Bourgoendien, den xxiii-en heer van Arckel.

- 1 Karel, een eenige soon des mogende prinche Philips van Bourgoendien, van Brabant, na doode des jonchers van Gaesbeeck, die dat lant van Arckel besat, soo begeerde desen doorluchtigen prinche Karel, op die tijt wesende grave van Castelbelleynde van Bethuyne aen sijnen heer vader tlant van Arckel, ende hertoch Philips gaft hem. Terstont quam hij haestelijck in een groot onweder te Gorcom, int jaer mcccclix op den derthiensten dach van Meert. Ende opten vijfthiensten dach daernaer wert hij te Gorcom gehult met grooter solennijteyten ende eeren voor der stadthuys, in tegenwoordicheyt der decken ende cappittel van Gorcom. Ende dat was sijn eerste huldinge van alle sijn leven, ende hij wert gehul[t] heer van Arckel des avonts tusschen vier ende vijff uren te vesperteyt. Ende als hem onderwesen was, sijnen naem Karel hadde besloten den naem van Arkel, want als men die letteren ommesettede van Karel, soo soude men daer in hebben Arckel, des wert hij seer vroolijck ende creech dat lant van Arkel seer lieff, ende begaefde die stede van Gorcom met sonderlinge privilegien. Ende als men hem te Gorcom hulden als een heer van Arckel, was bij hem : David van Boergondien, bisschop van Utrecht ; die grave van Bochein, Jan, heer van Wassenaer ; die heer van Ausy ; die heer van Coutcy, hooffmeester ; die heer van Sevenbergen ende heer Hendrick sijnen broeder, ridder ; die heer van Humbecourt ; Anthonis ende Thomas van Abeel, gebroeders, met veel ridderen ende knechten. Ende desen jonge prinche ende heer van Arckel Karel was een suyver, seer schoon jongelinck, God vreesende, eerende die heylige kerke, ende was van alle

a G fo. 62' A van Karel.

b Castelbelleynde : G Castrebeleyn.

c G fo. 63 opten vijfthiensten.

d bij hem : G hlf bij.

e Coutcy : G Contey.

f Humbecourt : G Hubecourt.

menschen gemindt; ende was oudt, doen hij gehult was, xxv jaer ende alsoo veel meer als van Sinte Meertendach in den winter tot dien dach toe. Hij was geboren te Dygeon in Bourgoendien in die jaren mccccxxxii[i] van der doorluchtichster coninckxdochter van Portugael, geheyten Yzabeel etc.

- 2 Int jaer mccccclxi werdt Karel van Bourgondien, heer van Arckel, gehult in die stede van Asperen als (heer) van der eender helft van de heerlijckheyte van Asperen, daer joncker Adriaen van Borssel, heer van Burgdam ende Duvelandt, heer aff was; want die helft was gecomen met recht aen hem als een heer van Arckel.

(LXIV)) Hoe hij heer van Heucelom wert.

- 1 Int jaer mccccclxii op Sint-Jan-Baptistdach decollatio quam die eedel Karel van Bourgondien ende heer van Arckel te Huecelom, ende wert daer gehult in die sael van dat slot in sijn eygen persoon tusschen twee ende drie uren na den middach als heer van Huecelom.
- 2 Int jaer mccccclxi op Sinte Lambrechtsavont wert geleyt den eersten steen int fundament van den grooten blauwen toorn opte Merwen aen die stede van Gorcom etc.

(LXV) Hoe hij heer werdt van Leerdam.

- 1 In tselffde jaer, als mccccclxvi op Sinte Silvesterdach, die stede van Leerdam ende Schoonrewoerd ontfangen in vrede Karel van Bourgondien, heer van Arckel, tot haren rechten heer, sweerende hem getrouw te blijven. Ende werdt gehult van hem-luyde int hoff van Gorcom etc. Daerna int jaer mccccclxvii op Sinte Vitus ende Modestusdach schiet vant artrijck die mogende ende doorluchtige vorst ende hoochgeboren prinche Philips van Bourgondien.

(LXVI) Hoe Maximiliaen, des keyzers Fredericx soon, nam te wijve die doorluchtige prinsesse Maria, die eenige dochter hertoch Karels van Bourgoendien, ende werdt prinche der voornoemder landen.

- +1 In datselffde jaer mccccclxxvii, als Karel, die mogende prinche, doot was, bij rade des heere van den voorseyde landen ende

a in den winter: G meer winter.

b G fo. 63' van Asperen als.

c Baptistdach: G Baptisdach.

d Schoonrewoerd: G Schoonrwoerd.

e G fo. 64 Hoe Maximiliaen.

f mccccclxxvii: G mccccclxvi.

LXIII, 2: U 1199; Kervyn, 274. LXIV, 1: U 1205; Kervyn, 274. 2: U ontbr. LXV, 1: U 1267. 2 bekort uit: U 1272—1274; Kervyn, 279. LXVI, 1: Chron. Univ. II 288'; Kervyn, 305—306.

- bij rade der princepael steden derselver landen, soo trouwde die mogende prinsesse Maria, hertoginne van Bourgoendien, keyser Fredericx soon van Roomen, die een geboren hertoch was van Oostenrijck, van Charinthien, van Carmolen, etc. tot een echten man, omdat hij haer landen beschermen soude tegens haren neve Lodewijck, coninck van Vranckrijck, die haer lande woude affwinnen boven recht. Des avonts quam desen schoonen jongen Maxemiliaen van Oostenrijck met keyserlijcken staet in Brabant, hebbende bij hem die hem geleyde: Jan, den aerdbisschop van Trier, ende Willem, hertoch van Guylijck ende van den Bergen, met veel meer anderen graven ende heeren. Ende hij quam in Brabant in tselffde jaer daerna (op) Sint-Jan-Baptistendach nativitas, ende wert eerlijck ontfangen van Loven, van Bruesel, van Antwerpen, van Gent ende overall. Die bruyloft werdt simpelijcken gehouden te Gendt in tselffde 2 jaer in Augusto, om hartoch Karels, haers vaders, doot. Desen edelen Maxemiliaen was geboren in sijn hertochdom, geheyten Stierenmarck, in een stede, geheyten die Nyeuwstadt, opten Witten Donderdach. Ende op den heyiligen Paesdach, die doën was opten xxv dach van Mert, wert hij kersten gedaen tusschen drie ende vier uren na der vesper in der collegiael kercke onse lieve Vrouwe int jaer mcccclix. Ende hem dede kersten die edel eerweerdige heer Dirick, bisschop van Burceusen, ende die peeteren waren die mogende vorsten, die ardbisschop van Salsborg ende Segemont, hartoge van Oostenrijck ende van der Ets, Nicolaes Werde die groote prins van Hongerijen, die coninginne van Hongarijen ende hartoginne van der Slese. f 3 Maer Maria, hertoginne van Bourgoendien, was geboren te Breusel in Brabant int jaer mcccclvii opten derthienden dach van Februario, op eenen Sonnendach, tot eenre uren na middage. g Ende haer hieven Philips, hartoge van Bourgoendien, Agnees, hertoginne van Bourbon, haer oudemoeder, ende Katrijne, hertoginne van Cleeff.

(LXVII) + Van sijnen tijtel, ende hoe hij gehult wert als voocht van Maria, sijn wijff etc.

Desen edelen doorluchtigen prinche was geboren hartoge van Oostenrijck, van Stieremarck, van Carinthien, van Carmale,

a rade der princepael: G rader der princepael.

b Willem: G Willen.

c nativitas: G navitas.

d sijn: G sij.

e G fo. 64' die doen was.

f coninginne: G conining.

g Februario: G februaria.

LXVI, 2: Chron. Univ. II 289; Kervyn, 308.

LXVII: Chron. Univ. II 288'; Kervyn, 306.

3: Chron. Univ. II 289; Kervyn, 308.

heer van der Marcke van Slavonijen ende van Portusnaren. a b
grave van Hausborch, van Tyrolen, van Phyreten, ende in c d
Keyburgh, marckgrave van Bourgondien ende lantgrave van
Elsaten, ende was een seer geleert, schoon, ootmoedich, goe- e
dertieren, sterck van lijve, eerbaer ende heusch van woorden,
God seer vreesende ende beminnende, rechtveerdich, ende
tegens sijn vijanden grootmoedich. Ende als een onversaecht
prinche, als hij beslapen had Maria, sijn bedgenoot, toech hij aen
dat harnas, ende als een onversaecht leeuwe met stercker handt
wederstont hij die coninck van Vranckrijck, ende creech victorie
ende jaechden die Franchoisen uuyt sijnen landen.

(LXVIII) Van der geboorten Philips, geboren her-
toch van Oostenrijck ende van Bourgondien.

× In die jaren ons Heeren mccccxxviii wert geboren wert geboren
die mogende prinche Philips, hertoge van Oostenrijcke, van
Bourgondien, van Brabant, in Vlaenderen in die stede van
Brugge opten thienduysent martelarendach, onder welcke mar-
telaren eenen was, geheyen Sinte Maximiliaen, daer onse
prinche na hiet, ende was geboren omtrent twee uren na
middach. Ende daer wert groote blijchap gemaect vant volck,
geestelijck ende weerlijck, Godt lovende. Ende acht dagen
daernaer werdt hij gedoopt op Sinte Peeters ende Pauwelsdach g
met grooten staet ontrent ses uren na der completen, ende hem
doopte die eerweerdige heer bisschop van Dornick te Brugge in
Sinte Donaciuskercke, ende wert geheyen Philips. Die ge-
vaderen die hem hieven, waren die grave van Sint Pol ende van
Bryennes, die gaff hem eenen gouden sallaert; die ander was
heer Adolff van Cleve, heer van Ravesteyn, die hem gaff h
een gulde sweert; die derde was die doorluchtige prinsesse i
Margriet, hertoch Karels weduwe van Bourgondien, die hem
gaff een kostelijck goude span met costelijck gesteente geciert
etc.

(LXIX) + Van der geboorten der doorluchtige
prinsesse Ysabeel van Oostenrijck.

1 In die jaren mccccxxx wert geboren op die vierde ijdus van der

- a Marcke: G Marse. Chron. Univ. dominus marchae Slavonicae.
b Portusnaren: G Pontusvaren. Chron. Univ. Portusnaonis.
c Hausborch: G Bansborch Chron. Univ. Hauspurg (d.i. Habsburg).
d Phyreten: G J hyreten Chron. Univ. Phiretis.
e seer: G segge.
f G fo. 65 God.
g Pauwelsdach: G pauwels dachs.
h hem: G hen.
i G fo. 65' die derde was.

LXVIII: Chron. Univ. II 289; Kervyn, 306. Men merke op, hoe letterlijk de vertaling is.

- maent Januario, dat is Sinte-Pauwelsdach, des eersten heremijt, a
 binnen der octaven van derthiendach, te Brusel Ysabeel, herto-
 2 ginne van Oostenrijck, welcke te wijve nam die jonge coninck
 Karel van Vranckrijck etc.

(LXX) Hoe hij te Gorcom gehult werdt heer van Arckel.

- 1 Int jaer voornoemt des Saterdaechs nae onse-lieve-Vrouwe-
 lichtmisdach quam die hooge gebooren prinche Maximiliaen tus-
 schen drie ende vier uren te Gorcom, ende opten sevenden dach
 van Februario, dat doe was op een Maendach, ontrent thien
 uren voor die noon, wert hij daer gehult met grooter weer-
 dicheyt als een heer van Arckel, in tegenwoordicheyt heere
 Adolf van Cleve, heer van Ravesteyn, ende Philips van Cleve,
 sijn soon, ende heer Willem, heer van Egmondte ende van Baer
 etc.
- 2 Maximiliaen, die doorluchtige prinche, blijvende te Gorcom, b
 soo werdt Asperen gewonnen als van Gijsbert Piecx deel, ende
 meest al gepilgeert; dit is geschiet na Sinte-Scholasticadach.
 Daernae op ditselfde jaer opten vierden dach van Meerte reysde
 die prinche van Gorcom tot Dordrecht ende vandaer in den
- 3 Hagen. Daernae in de jaren ons Heeren mccccxxxi wert ge-
 boren die anderen soon, opten xv-en dach van December,
 ende want hem hieff Franciscus, hertoge van Britanien etc., soo c
 wert hij geheyten Franciscus; maer hij sterff binnen tsjaers etc.

a Januario: G februaia.

b G fo. 66 Maximiliaen.

c etc.: G etcetum.

LXIX, 1: Chron. Univ. II 289'; Kervyn, 309. 2: *ontbreekt elders*. LXX 1:
 Chron. Univ. II 289'; Kervyn, 310. 2: Chron. Univ. II 289'; Kervyn, 310 *uitge-
 breider*. 3: *ontbreekt elders*.

In de inleiding wees ik er op dat aan het slot de copiïsten groote stukken hebben
 weggelaten. Als we in oogenschouw nemen dat de Kronijcke van Pauli geput heeft
 uit Chronicon Hollandiae en Chronicon Universale, en later door Aert Kemp
 Jacobsz. gebruikt is voor zijn Cronijcke, dan zouden we met behulp van dit
 laatste geschrift de weggelaten fragmenten kunnen opsporen. Het tweede deel van
 Aert Kemp's werk is echter zoek, zoodat we op de bewerking van Abr. Kemp
 aangewezen zijn. Deze heeft veel gebruik gemaakt van Gouthoeven, zoodat lang
 niet altijd meer is na te gaan hoe het verband eigenlijk zit.

Na LIX is blijkens een aantekening aan de voet der bladzijde een stuk over-
 geslagen, handelende over Jan van Beieren. In de bladzijden 212—230 van Abr.
 Kemp's gedrukt boek moet dit stuk verwerkt zijn. Zeker berust het bericht
 Abr. Kemp p. 230 over Elizabeth, weduwe van Jan van Beieren op onze Kronijcke,
 aangezien in LX, 2 gesproken wordt van „vrou Elijsabeth voornoemt”, terwijl
 wij vergeefs naar een dergelijk noemen zoeken.

LXII, dat ons door een gelukkig toeval elders bewaard is gebleven, moet geplaatst
 worden na LXI, aangezien Abr. Kemp het wonder van St. Barbara op p. 266, en
 en de „quade reyse” p. 274—278 beschrijft. In U volgt op dit laatste stuk nog een
 lang vervolg, waarvan Abr. Kemp echter niets weet, zoodat het waarschijnlijk ook
 niet in de Kronijcke heeft gestaan.

Na LXIV is waarschijnlijk wederom een stuk weggelaten, bevattende de geschiedenis van Jan Costeyn (Kervyn p. 273—Abr. Kemp p. 314 ; vooral de aanvangsregels zijn duidelijk verwant), de twist tusschen Philips en Karel (Kervyn p. 275—Abr. Kemp p. 319), waarschijnlijk ook de strijd tegen Lodewijck XI en de Luikenaars (Kervyn p. 275 sqq.—Abr. Kemp 320—324 passim), want anders wordt de uitdrukking „in tselfde jaer als 1466" moeilijk verklaarbaar. Vóór LXVI zal waarschijnlijk het leven en de doot van Karel den Stoute zijn beschreven, omdat gesproken wordt van „In datselfde jaer mccccclxxvii", maar aangezien Chron. Univ. (Kervyn p. 304) en Abr. Kemp (p. 377) zijn dood in geheel andere bewoordingen vertellen, is dat niet meer nauwkeurig na te gaan.

EXCURS.

DE HEEREN VAN ARKEL.

De Arkelsche kroniek van Pauli bezit minder historische dan wel historiographische waarde, vooral waar het geschiedenis en afstamming der heeren van Arkel betreft. Hierin volgt Pauli met een enkele uitzondering de kroniek van den Anonymus. Wij komen nu voor de vraag te staan: is deze kroniek betrouwbaar? of wellicht juister geformuleerd: in hoeverre is hij betrouwbaar?

Met terzijdeschuiving van alle letterkundige overlevering heeft Ramaer ¹⁾ de heeren van Arkel beschreven uit de oorkonden. Hij komt tot een verwantschap gelijk ik die in bijgevoegde genealogische tabel heb weergegeven. ²⁾

De eerste heer van Arkel die genoemd wordt, is Jan VIII de Sterke. Met wie hij gehuwd was, is niet door een oorkonde meegedeeld. Eerst van Jan X kennen wij de echtgenoot door het huwelijkscontract, meegedeeld door v. Mieris; het was Kunigonde van Virneburg. De Anonymus zegt dat hij gehuwd was met Ermgard van Voorn: wij hebben hier een tastbaar bewijs dat de Anonymus wel eens dwaalt.

Hoe was de geschiedenis der heeren van Arkel vóór Jan VIII? Eén ding staat wel vast: ze zijn verwant met de heeren van Lede. Blöte ³⁾ heeft dat overtuigend aangetoond met de volgende argumenten:

10. De wapens stemmen overeen: beide vertoonen twee lederen van keel, bij Lede in een veld van goud, bij Arkel in een zilveren. Deze lederen „schijnen -- een sprekend wapen voor de heeren van Leerdam, onder Lederdam.”

20. „Terwijl de verschillende Hollandsche geslachten van beteekenis reeds sedert de eerste helft der 12e eeuw, andere iets later, zijn te vinden, en zoo de Ledes sedert 1143, verschijnen de Arkels in de charters eerst in 1254, en van dien tijd af zoo dikwijls, dat men daaruit de conclusie mag trekken: een zelfstandig geslacht Arkel moet niet zoo heel ver voor 1254 zijn aanvang uit een ander geslacht hebben genomen.”

30. De Arkelsche kronieken leggen een nauw verband tusschen de geslachten Arkel en Lede. De Arkels zegelen steeds zonder, de Ledes met en zonder lambel, en „dan is de gevolgtrekking deze, dat een oudere zoon van het geslacht Lede zich naar zijne burcht bij Arkel heeft genoemd.”

1 J. C. Ramaer, Geographische geschiedenis van Holland bezuiden de Lek en Nieuwe Maas in de Middeleeuwen. Verh. Kon. Akad. Wet. Afd. Lett. N. R. II no. 3 (1899), p. 272 sqq.

2 Ik heb Ramaer niet gevolgd in de methode om de heeren van Arkel anders te nummeren dan gebruikelijk is, hoewel Brunner in het Nieuw Nederl. Biogr. Wdb. dit wel doet. De nummers dienen immers ter onderscheiding en het is ongewenscht steeds te veranderen op grond van nieuwe ontdekkingen.

3 J. F. D. Blöte, Over den oorsprong der Arkels, Bijdr. 1907, p. 1 sqq.

40. „Het eerste charter, waarin van Arkels sprake is, brengt ze als getuigen in een intiemere familiezaak van den heer van Lede.” ¹⁾ In deze oorkonde is sprake van Harbernus de Monte (op het zegel Harbernus de Arkel) „frater domini Johannis de Arkel”; Johannes de Leda noemt „Hugo dictus Büttere” en „Johannes” beiden „filii mei”. Het is onwaarschijnlijk dat twee broers Jan heeten, en bovendien wordt de familieverhouding bij de andere personen nauwkeurig aangegeven. „Het ontstaan van het afzonderlijk geslacht Arkel ligt dus een of twee graden vroeger terug, nauwelijks verder, daar de heeren van Arkel in de oorkonde vóór 1254 ontbreken.” Blöte laat geheel terzijde de overlevering der Arkelsche kronieken, maar eveneens de mededelingen van andere geschiedschrijvers die buiten de Arkelsche historiographie staan en dan ook de tendentie naar volledigheid missen, die deze kenmerkt. Nu wordt een heer van Arkel door Beka in 1227 vermeld onder de in de slag bij Ane gesneuvelden. „Ceciderunt autem in ipso conflictu, cum episcopo suffocati submersi et trucidati, dominus de Arkel cum nepote suo --- ²⁾ Uit welke bron Beka deze mededeeling geput heeft, is onbekend. De Anonymus zegt van Jan VI: „Corruit autem in bello Coevordensium cum episcopo Ottone de Lippia”, ³⁾ maar dit bericht zal wel op Beka teruggaan. Pauli echter, die beide berichten nog naast elkaar plaatst in zijn *Chronicon Hollandiae*, heeft ze in zijn *Kronijcke* de vorm gegeven die ze behouden hebben: „Desen heer van Arkel wert verslaegen int jaer 1225 op die kalende van Augusto --- met heer Herberen van Arkel, heer Huych Boter zoon.” ⁴⁾ Pauli heeft dit aardig uitgerekend, maar we mogen deze lezing niet maar voetstoots als juiste interpretatie van de woorden van Beka aanvaarden.

Nu is Beka's bron onbekend, en het is niet gemakkelijk te beoordeelen in hoeverre Beka hier betrouwbaar is. Het bericht mist iedere tendentie en is door zijn onvolledigheid geschikt vertrouwen te wekken, maar meer is er niet van te zeggen. Wie is die neef? Folpert van Lede wordt in 1212 door Willem I van zijn slot verdreven volgens mededeeling van Beka ⁵⁾, maar de opeenstapeling van vermoedens dat hij een neef van den ongenoemden Arkel was en bij Ane gesneuveld is, kan ons geen zekerheid geven. Herbaren II van Lede, waarschijnlijk Folperts zoon en vader van Jan I van Lede, wordt genoemd in een charter van 26 Juni 1241; hij kan dus niet bij Ane gesneuveld zijn. Overigens is er geen bewijs dat de neef een Lede moet zijn: het is slechts een voor de hand liggend vermoeden.

Nog moet worden opgemerkt dat de gelijkheid van wapens niet noodzakelijk op bloetverwantschap behoeft te berusten, aangezien

1 v. d. Bergh I No. 591.

2 Beka ed. Buchelius, p. 70.

3 Math. Anal. V, 208.

4 *Kronijcke* XIX, 4.

nog omstreeks 1200 de wapens territoriaal konden zijn ; zoo voerde Otto IV het wapen van Bentheim en niet van Holland.

Zoo blijft dus Jan VIII van Arkel de eerste heer waarvan wij betrouwbare gegevens bezitten. De Anonymus vertelt verder van hem: „sepultus in Gorinchem in choro virginis Mariae in sumptuosa tumba cum imaginibus suis et uxoris ejus et cum armis militae suae.”¹⁾ Hoe deze wapens er uitzagen, wordt ons door Pauli overgeleverd, die ze uit eigen aanschouwing moet hebben gekend.

U 364 staat te lezen : „Anno Domini MCCLXXII ydus Maii obiit illustris giganteus Johannes decimus dominus de Arkel, sepultus in Gorinchem in choro virginis Mariae in sumptuosa tumba cum imaginibus suis et uxoris ejus et cum armis militiae suae. In cujus epitaphio haec metra scripta fuerunt de octonariis et progenie suae :

Arkel Flandria Loon Bueren stirps est patris ejus ;

Vernenburch Romerho Benthem Spaenheym matris ejus genitricis.”

De copist heeft Romecho geschreven. Ook Berchen, fo. 427° geeft deze kwartieren, maar voegt bij Vernenburch een kanteekening Lutcenburch. Blöte²⁾ leest ten onrechte Spienheym : ook Berchem heeft Spaenheym geschreven. Dit moet zijn het Duitsche geslacht Spanheim of Sponheim³⁾. Sedert het eind van de 15e eeuw echter wordt voor Spaenheym gelezen Holland, en wel het eerst in Pauli's Kronijcke⁴⁾, en voorts regelmatig bij de geschriften van de familie Kemp. Dit Holland is klaarblijkelijk ontleend aan den Anonymus, die spreekt van „Ottone Comite de Benthem filio Hollandiae”⁵⁾, of aan een der latere kronieken die dezelfde mededeeling doet. In ieder geval staat echter de hoofdzak, nl. de wapens van vader en moeder — Arkel en Verneburch — wel vast.

Het graf met de zerk is teruggevonden. Hierover berichten J. Kalf⁶⁾ en J. G. de Lint⁷⁾. Het bewijs dat deze zerk dezelfde is als degene waarboven de door Pauli en anderen beschreven wapens gestaan hebben, wordt geleverd door De Lint, die een oude aanteekening reproduceert, waarop zerk en wapens zijn afgebeeld. De beelden op de zerk zijn de teruggevundene, ende wapenen zijn de hierboven vermelde. Schijnbaar heeft Kalf dus gelijk, wanneer hij graf en wapens als die van Jan VIII den Sterke beschouwt en als volgt

1 Matth. Anal. V p. 210 en p. 214. Dit stuk schrijf ik toe aan de redactie a, waartusschen een belangrijk stuk door c is ingeschoven (zie hiervoor p. XII noot 1) ; in ieder geval is de herhaling een bewijs dat geïnterpoleerd is.

2 Blöte, Bijdr. 1907, p. 25

3 Over dit geslacht kan ik niets naders meedeelen ; het geschrift van J. G. Lehmann, Graftschaft und Grafen von Sponheim (1869) heb ik niet in handen kunnen krijgen.

4 De mogelijkheid dat een copist de text gewijzigd heeft, is niet uitgesloten.

5 Matth. Anal. V p. 209.

6 J. Kalf, De Graftombe der Arkel's te Gorinchem, Bulletin v.d. Nederl. Oudheidk. Bond, 1916, p. 262 sqq.

7 J. G. de Lint, De oude Graftombe der Arkels in de Groote Kerk te Gorinchem, Oude Kunst II (1916—17), p. 121 sqq.

concludeert : „Alles bij ekaar genomen meen ik, dat dit beeldhouw-
werk zeer goed uit het eind van de dertiende eeuw kan zijn - - -.
Tusschen het van omstreeks 1230 dagteekenende praalgraf van
Gerard III van Gelder en zijne vrouw, in de Munsterkerk te Roer-
mond, en de vroeg veertiende-eeuwsche tomben van Berne en
Geervliet vormt het Gorinchemsche monument een merkwaardigen
schakel.”¹⁾ Maar wij moeten niet vergeten dat de toeschrijving van
graf en wapens geschiedt op grond van de berichten van den
Anonymus²⁾. Deze beschrijft het graf niet, maar in de genealogie
der heeren van Arkel vermeldt hij dat Jan V „duxit in uxorem
nobilem virginem Gertrudem filiam Henrici fratris comitis Lossensis”,
dat Jan VI „duxit in uxorem Margaretam filiam Baldewini domini
Ninive fratris comitis Flandriae”, en dat Jan VII „duxit in uxorem
Mariam filiam illustris comitis de Vernenburch, cujus mater fuit filia
Ottonis comites de Benthem.”³⁾ Wij kennen de bron van den Ano-
nymus niet, en wanneer wij veronderstellen dat zijn bron is geweest
juist dit graf met de beschreven wapens, dan kunnen wij slechts met
zekerheid zeggen, dat de Anonymus er alle navolgende schrijvers
tot den heer de Lint toe, meenen het graf van Jan den Sterke voor
zich te hebben.

Wij stellen nu een oogenblik de narratieve bronnen terzijde en be-
perken ons tot de directe bronnen. De beschrijving der wapens en
de verbinding van deze wapens met de gevonden zerk, kunnen we
ook hiertoe rekenen; twijfel aan de juistheid van deze mededeelingen
is overbodig. Het graf is dus van een heer van Arkel, wiens moeder
uit het geslacht Virneburg stamde.

Wij bezitten nu een oorkonde van 27 Oct. 1321⁴⁾, waarin genoemd
wordt Jan, oudste zoon van Jan (X), heer van Arkel, en van diens
gemaal „Conighonde van Verrenburch.” Jan XI, die huwde met
Irmengard van Cleef, zal dus op zijn graf hebben gehad de wapens
van Arkel en Virneburg. Hij stierf nà 1359, en blijkbaar hebben we
met zijn graf te doen. Het graf is dus niet van Jan VIII den Sterke,
maar van zijn achterkleinzoon Jan XI († ± 1360), den vader van
Otto van Arkel. Het is een zeer merkwaardig geval van onjuiste
attributie, dateerende reeds uit de 15-de eeuw.

Dit verklaart ook het feit dat de beelden invloed van de vroeg-
renaissance vertoonen : ze zijn niet van ± 1270, maar van ± 1360,
en dan is een dergelijke invloed zoo vreemd niet.

Keeren we nu terug tot onze anonyme kroniek, dan kunnen we
thans over de betrouwbaarheid daarvan een oordeel vellen, en dat
oordeel luidt ongunstig. De redacteur a⁵⁾ heeft de heeren vóór
Jan VIII beschreven naar de wapens op het graf van Jan XI, en
dit alles is dus waardeoos. Daarmee vervallen dan ook de mede-

1 Kalf l.c. 265.

2 ibid. 264. Kalf noemt hem Pauli, gelijk hiervóór (p. XI sqq.) aangetoond,
ten onrechte.

3 Matth. Anal. V, 208.

4 v. Mieris II p. 265.

5 Zie Inleiding p. XII.

deelingen die hij doet over de familieverhouding tusschen Bentheim en Arkel in het begin der 13e eeuw ; voorts over de ommuring van Gorcum in dezelfde tijd.

Er kan nu ook geen bezwaar zijn om het charter van Floris IV ¹⁾, waarbij hij 6 Dec. 1224 tolvrijheid geeft „hominibus comitis de Benthem apud Ghorichem manentibus” op de meest voor de hand liggende wijze interpreteeren, n.l. dat Boudewijn van Bentheim in 1224 heer van Gorcum was. Tegen de door Jungius ²⁾ gegeven uitlegging : „Licet vero Otto noster jure suo in terra Gorinchemensi cesserit ; Benthemiensibus tamen, qui ibidem habitatum concesserant, immunitatem a vectigalibus per totam Hollandiam salvam mansisse, colligimus ex charta Florentii IV comitis Hollandiae A. 1224, in qua ad chartam patris, i.e. Wilhelmi I, provocat, nunc depertitis forte annumerandam”, die noodzakelijk is wanneer men de overlevering der kronieken aanneemt, is nog te zeggen, dat bij de getuigen dan toch wel de heer van Arkel had dienen te staan. Wij moeten dus het door J. Kalf en J. G. de Lint beschreven graf beschouwen als dat van Jan XI en zijn vrouw Irmgard van Kleef. De wapens kunnen nu dienst doen om de geslachten van de vrouwen zijner voorvaderen vast te stellen. Voorzichtigheid is daarbij echter geboden. Immers, het is niet onmogelijk, zelfs zeer waarschijnlijk, dat de geslachtsnamen die bij de wapens zijn geschreven, van latere datum zijn. Zijn de wapens bovendien nog ongekleurd geweest, of is de kleur later onduidelijk geworden en misschien wel opnieuw geschilderd, dan moeten we voorzichtig zijn met wapens als Vlaanderen en Holland (waarvoor dan ook al Sponheim wordt gelezen), omdat deze een leeuw vertoonen en dus gemakkelijk met andere wapens kunnen worden verward.

1 v. d. Bergh I No. 167.

2 J. H. Jungius, *Historiae antiquissimae comitatus Benthemiensis libri III*, Hannoverae et Osnaburgi 1773, p. 230.

BIJLAGE A.

De Heeren van Arkel in het Chronicon Universale.

In de eerste hoofdstukken van de Kronijcke maakt Pauli gebruik van berichten uit zijn Chronicon Universale, waarin de heeren van Arkel wel niet genoemd worden, maar waar Pauli ze bij de bewerking van zijn Kronijcke gemakkelijk kon invoegen. De generatie heeren van Arkel vóór Heiman en Gella is phantasie, maar de gebeurtenissen waarbij ze optreden heeft hij van elders ontleend. Het beschrijven van de geschiedenis der heeren van Arkel vereischte volledigheid van de Trojanen af, en met betrekkelijk weinig hulpmiddelen weet hij nog een aannemelijk verhaal te maken. De Anonymus weet slechts van een afstamming die via Hongarije en Duitschland naar Hollandt leidt, terwijl Pauli daarin een reis langs Frankrijk voegt. Verwantschap met geslachten uit Aquitanië en Hongarije wordt op deze wijze gepostuleerd, met als oorzaak misschien een overeenkomst van wapen. Van Frankrijk via Lotharingen naar Duitschland leidt tenslotte de weg tot het punt waar onze Anonymus is begonnen.

Gelijk te verwachten is, vermeldt Pauli in zijn uittreksel in het Chron. Univ. van de geheele voorgeschiedenis niets. Dit uittreksel heeft hij zeer waarschijnlijk gemaakt aan de hand van zijn Chronicon Hollandiae. Het is geschreven nog tijdens het leven van Maria van Boergondië.

Pauli, Chronicon Universale, ms. Bibl. Roy. Belg. no. 22476, fo 13'—14.

Illustres domini de Arkel originem sumpserunt de Trojanis ut infra suo loco patebit. Et quia ab eis propagati sunt reges Franciae duces Juliae et Ghelriae comitesque Zutphaniae et domini de Egmonda etc., est sciendum quod primus dominus fuit Heynemannus, quamvis parentes ejus per multa tempora a Dagoberto rege Francorum optinuerunt terram Arkelensem.

1 Heynemannus et Gella uxor.

2 Foppo. Iste habuit in uxorem Mariam filiam comitis de Oeyen. Iste super longam aquam construxit quinque villas imponens unicuique litteram sui nominis scilicet: A Arkel, R Rietvelt, K Kedichem, E Eemsterwijck, L Lederdam. Iste obiit anno Domini m viii.

3 Johannes. Iste consummavit castrum in Arkel. Habuit in conjugem Elizabeth filiam Wilhelmi comitis de Kuyck.

4 Johannes. Margareta de Althena.

5 Johannes. Aleydis de Huesden.

6 Johannes. Petronella de Are. Iste dominus de Arkel dedit seniori fratri suo dominium de Lederdam et Scoenrewoerd, scilicet Volperdo, a quo processerunt domini de Lederdam. Hugoni Boter contulit dominium de Botersloet, de Bloclant et de Spijck anno mocoxllo.

7 Johannes habuit conjuges: Gertrudis de Loon; Christina de Steynvoerden.

8 Johannes. Margareta de Flandria et Nyniven. Iste construxit castrum de Hokelem et emit dominium de Asperen etc.

9 Johannes. Maria de Verrenborgh, cujus mater fuit filia comitis de Benthem. Iste emit a comite de Benthem patruo suo municionem de Gorinchem anno m^occoxli¹) ac regale palacium sive burgum in orientali parte opidi de Gorinchem construxit.

10 Johannes decimus dominus. Berta de Oechten. Iste erat gigas fortis et genuit duos filios, scilicet Johannem succedentem dominum de Arkel et Otthonem primum dominum et baronem de Hokelem. Cui Ottoni dedit castrum et opidum de Hokelem, castrum et opidum Asperen, castrum et dominium de Ackoy et castrum cum dominium²) de Leyenberch, Gelkum et Reynoy etc.

11 Johannes. Bartrardis de Starkenborch. Iste anno Domini m^occolxxxviii impetravit a duce Brabanciae omnibus in dominio de Arkel habitantibus per totam Brabanciam libertatem ut nichil darent per terram et aquam de vectigalibus de theloneis perpetuis temporibus. Iste occisus fuit in Frisia anno Domini m^occoxcviii.

12 Johannes. Armgardis de Voern. Duodecimus dominus de Arkel. Ad istum denuo devolvebant dominia de Botersloet, de Bloclant et Spijk, scilicet anno Domini m^occcoii. Similiter dominia de Lederdam etc., Haestrecht cum omnibus aliis villis anno scilicet m^occcoiii scilicet altera die assumptionis Virginis submerso Pelegrino ultimo domino de Leda etc.

13 Johannes. Armgardis de Clivis. Isti multas habuerunt proles. Primogenitus obiit anno Domini m^occcolii vulneratus in hastiludio. Otto secundogenitus fuit dominus de Arkel. Johannes fuit primo episcopus Trajectensis, postea Leodiensis. Arnaldo quarto filio cessit dominium de Zoelen, de Avezaet cum forti castro de Zoelen, insuper dominium de Noerdeloes et Alblasse et Alblasderdam.

Roberto cessit dominium de Bergha et contrahens cum nepte sua auctoritate sedis apostolicae factus est dominus de Asperen.

Herberno cessit dominium de Slinghelant, Bleskensgrave, Molensgrave et Gaudriaen cum aliis dominiis.

Wilhelmus obiit in juventute sua. Obiit praefatus dominus de Arkel anno Domini m^occcolxo.

14 Otto. Elizabeth de Baer. Iste fuisset verus comes Clivensis, sed potencia Adolphi comitis de Marka optinere non valuit. Iste fundavit solempne collegium xiiii canonicorum in Gorinchem. Iste fundavit fortissimum castrum super Leckam dictum Eversteyn, et fuit dominus de Gaspeer et Haghesteyn et de Petraponte etc.

15 Johannes decimus quintus dominus. Maria de Julia et Ghelria, ex qua genuit domicellum Wilhelmum de Arkel dominum de Born etc.

1 Waarschijnlijk moet gelezen worden m^occ^oxii. Merkwaardig is een dergelijke schrijffout in een autograaf, maar ook elders blijkt dat Pauli somwijlen slordig was.

2 sic! N.B. in de autograaf.

et Mariam dominam de Egmonda et de Yselsteyn etc., ex qua dominus de Egmonda genuit Arnoldum ducem Juliae et Gelriae comitem Zutphaniae, et Wilhelmum dominum de Egmonda de Baer et Yselsteyn. Qui Arnoldus genuit reginam Scociae ducissam Bavariae et Adolphum ducem Ghelriae et Juliae. Iste habuit magnam guerram contra praepotentem principem Wilhelmum ducem Bavariae comitem Hannoniae et Hollandiae et tradicionem suorum expulsus et exclusus fuit a dominio de Arkel.

Wilhelmus dux Bavariae comes Hollandiae dominus de Arkel. Homagiatus et acceptatus per traditores ut dominus de Arkel.

Wilhelmus de Arkel potenter recuperans opidum de Gorinchem rexit per duos annos et vendidit opidum de Gorinchem cum nobili dominio de Arkel Reynaldo duci Juliae et Ghelriae avunculo suo scilicet anno Domini mcccccoix.

Reynaldus dux Juliae et Ghelriae dominus de Arkel rexit fere per quatuor annos et vendidit iterum Wilhelmo duci praefato contra praemissa.

Wilhelmus itaque Bavariae dux comes Hollandiae nunc dominus de Arkel destruxit anno Domini mccccxiio burgum funditus de Arkel.

Jacoba ducissa Bavariae comitissa Hanoniae, Hollandiae, Zelandiae et domina Frisiae et Arkel bello deviat illustrem Wilhelmum dominum de Arkel, unde: Vi Jacob belli Gorkum ruit Arkel Eligii scilicet anno Domini mcccccxvii in festo Sancti Eligii.

Johannes dux Bavariae patruus ducissae Jacobae, dominus de Arkel rexit.

Philippus dux Burgondiae comes Flandriae etc., dominus de Arkel rexit Arkel xli annis.

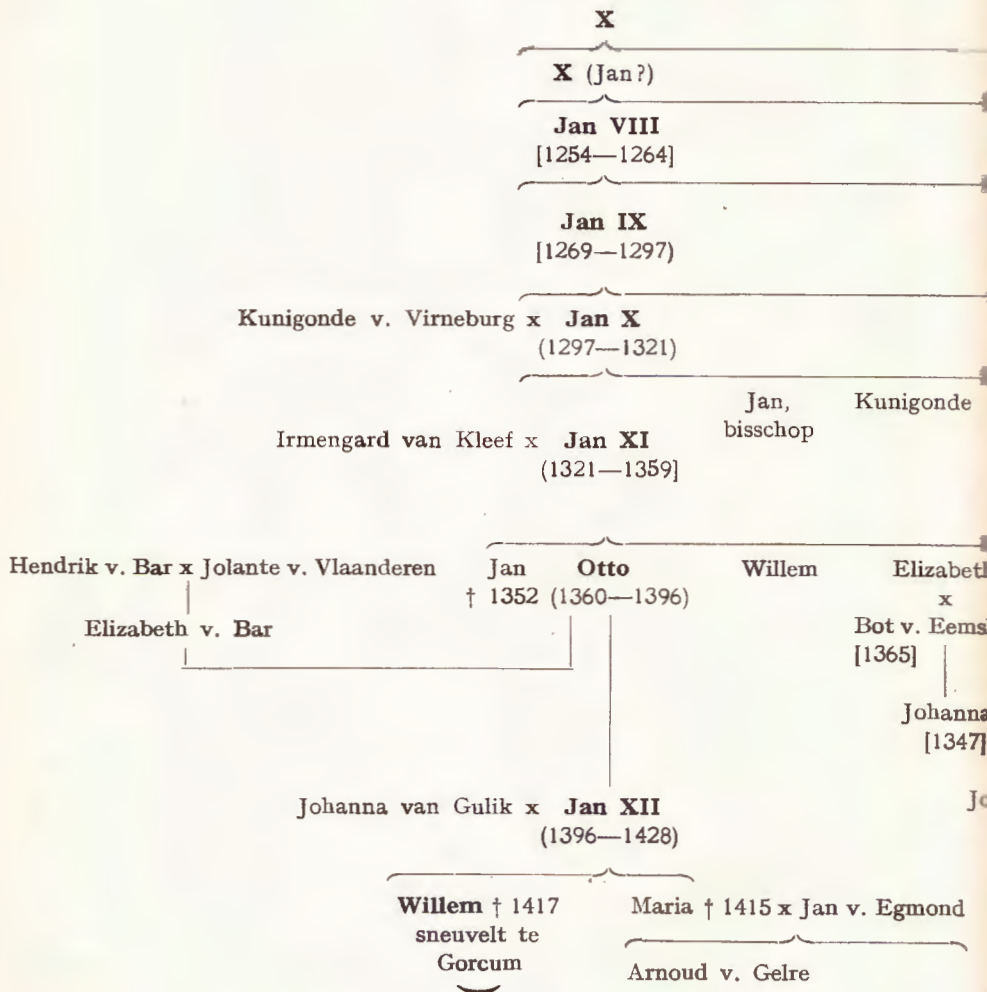
Karolus de Burgundia, comes Kadralesiae, dominus de Bethunen et Castribelijn et de Arkel rexit Arkel xviii annis.

Maria et Maximilianus duces Austriae, Burgondiae etc., domini de Arkel.

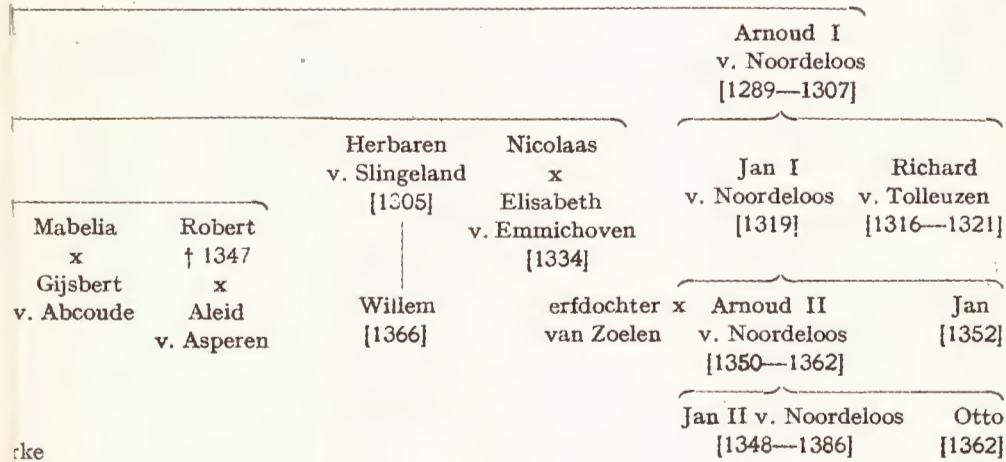
BIJLAGE B.

STAMBOOM VAN HET GESLACHT VAN ARKEL
EN VERWANTE GESLACHTEN,

bewerkt naar J. C. Ramaer, Geographische Geschiedenis (1899),
blz. 272 vlg.

H
v. B

cke

Gerard v. Gennep

anna x Reinout v. Brederode

X (Otto?)

Herbaren II [1241]

Otto v. Arkel,
neef van Jan VIII
later heer v. Heukelom
[1263—1272]

Jan I van Lede
[1254]

Otto I Arnoud Herbaren
v. v.
Asperen Heukelom

Herbaren III Hugo Boter
[1254—1293] [1247—1277]

Otto II
v. Asperen
† 1345

Otto

Jan II
[1284—1306]

x
dochter van
Schoonhoven

Aleid
x
Robert
v. Arkel

Nicolaas [1319]

INDEX

	blz.		blz.
Aard Soet	82	Arkel (wapens der heeren van)	2, 28
Aard, zie: Arend.		Arkel (Arnoud van)	39
Abcoude (Gijsbert van)	32	" (Floris van)	35
Abcoude (Hendrik van)	32	" (Foppo van)	7
Abcoude (Jacob van)	33	" (Foppo van)	8
Acquoy, Ackoy	16, 21, 35	" (Foppo van)	9
Acquoy (Herbaren van)	21	" (Heiman van)	4
Adelaert, zie: Heemskinderen.		" (Heiman van)	5
*Adelbold (bisschop van Utrecht)	10	" (Heiman van)	7
Adelheid, zie: Aleid.		" (Heiman van)	7, 9
Adelwoud, zie: *Adelbold.		" (Heiman van)	8
Adriaen Wittenz.	58	" (Heiman van)	10
Adriaan Woutersz. van Well	94	" (Hendrik van)	16
Aeneas	1	" (Herberen van)	17
Agatimber (zoon van Heiman v.		" (Herberen van)	40
Dordogne)	3	" (Jan van)	3
Agrippe (Karel Koning van)	3	" (Jan van)	3
Alaert, zie: Heemskinderen.		" (Jan van)	4
Alblas	39	" (Jan van)	4, 5
Alblasserdam	39, 57	" (Jan van)	6
Albrecht (graaf van Holland)	42, 64	" (Jan I van)	10
Aleid van Heusden (vrouwe van		" (Jan II van)	11
Arkel)	13	" (Jan III van)	13
Aleid van Steenvoorden (vrouwe		" (Jan van)	13
van Arkel)	16	" (Jan IV van)	14
Alkmaar	57	" (Jan V van)	14, 16
Alm (rivier bij Althena)	5	" (Jan VI van)	17
Almanje (Almaengien, Allemainge		" (Jan VII van)	18
enz.), zie Duitschland.		" (Jan VIII van)	20—28
Althena	5	" (Jan IX van)	20, 28, 30
Althena (Jan van)	11	" (Jan X van)	30
Altena, zie: Hoorn.		" (Jan XI van)	38
Amersfoort	78	" (Jan XII van)	56, 80
Andries Mattheüsz.	98	" (Jan van)	39
Andronia	3	" (Otto van)	39, 41 sqq.
Angeniet van Arkel (vrouwe van		" (Robert van)	39, 41
der Eem)	40	" (Willem van)	54, 89
Angises, Angisius („koning van		" (Jan van), zie Jan.	
Agrippe")	3	Armgaert zie: Irmgard.	
Anthenor, Anthonor (Trojaan)	1	Arnhem	47
Anton (hertog van Brabant)	80	Arnulfskerk (Sint-)	7
Apollinaris (Sint)	48	Asperen	1, 17, 20, 36, 100
Aquitanië	10	Asperen (Folperd van)	17
Ardennen, zie: Godschalk.		" (Otto van)	21
Are, zie: Petronella.		" (heer van)	35
Arend, Aert, zie: Buren, Egmond,		Avezaath	39
Goor, Grimbergen Ledenberg.		Axel	35
Arendsbergen (Heer-)	1, 39	Baar	2
Arkel (land)	1, 9	Baar (Francio, Vrancio van)	4
Arkel (dorp)	4, 5, 9, 16	" (Tibout van)	42
Arkel (burcht)	9	" (Elizabeth van), zie Elizabeth	

	blz.		blz.
Badenborg (vrouwe van)	33	Dirk VI (graaf van Holland)	14, 16
Barbara (Sint)	90	Dirk, zie : Brederode, Kleef, Theoderich.	
Barutz, zie : Beiroet.		Dirk Frankensz.	93
Beilen (Otto graaf van)	15	Dokkum	8
Beiroet	11	Donk, zie : Jan.	
Becker, zie : Hendrik		Dordrecht	43, 63
Belia, zie : Mabelia.		Dortmund	3
Bentheim (Otto graaf van)	14, 15, 18	Drongelen (heer van)	55
" (Maria van), zie : Maria.		Druten (Willem van)	85
Bertha van Ochten, vrouwe van Arkel	20	Duitschland	12, 15, 32
Bertrand van Sterkenburg, vrouwe van Arkel	28	Dullenborch (slot)	38
Betuwe	24	Eduard (hertog van Gelre)	42
Betuwe (graaf van de), zie : Ochten.		Eem, zie : Bot.	
Beusekom	26, 35	Eerde (Overijssel)	49
Bierbeken (heer van)	16	Egmond (Arend van)	50
Blankenheim, zie : Frederik.		" (Jan van)	54
Bleskensgraaf	40	" (Wouter van)	40
Blokland	10, 15, 35, 57	Elizabeth van Arkel, vrouwe van Kuik	10
Bokhoven	40	Elizabeth van Arkel	40
Bolsward	8	Elizabeth van Baar, vrouwe van Arkel	42, 55
Bominck	45	Elizabeth van Zwalenbrug van Lippe, vrouwe van Arkel	13
Bommel	38	Engelbert van der Mark (bisschop van Luik)	41
Bonifacius (Sint)	9	Enkhuizen	30
Borselen (Floriss van)	60	Ericout (hertog van)	81
Bosichem, zie : Beusekom.		Esbeen, vrouwe van Arkel	5
Bot van der Eem (Gijsbert)	40	Esschen (Evert van)	49
Boter (Hugo)	14, 15, 17	Eterwijk, zie : Oosterwijk.	
" (Hugo)	33	Everstein	1, 48, 64, 66
Botersloot	15, 24, 35	Evert, zie : Esschen.	
Botislaus (koning van Bohemen)	8	Exel, zie : Axel.	
Boudewijn v. Vlaanderen	17	Friesland (Neder-)	8
Bouillon, zie : Godfried.		Friesland (Oost-), zie : Saksen.	
Brabant	1	Friezen	30
Brabant (hertog van)	20	Gaasbeek (Jacob heer van)	95
Brederode (heeren van)	40	" (Zweder heer van)	33
" (Dirk van)	37	Gasper, zie : Hagestein.	
" Gijsbrecht van)	95	Gaucelijn (kardinaal)	41
" (Jan van)	33	Geertruida van Arkel, vrouwe van Kuik	13
" (Reinoud van)	33	Geertruida van Loon, vrouwe van Arkel	14
" (Walraven van)	58, 68, 72	Geldermalsen	89
Bronis Woutersz. de Verwer	67, 83	Gellicum	16, 20
Bronkhorst (Jan van)	10	Gellicum (heeren van)	15
" (heer van)	16	Gelre	1
Brugge	102	Gennep (Willem van)	40
Buren (bisdom)	19	Genua	31
Buren (Aard van; kanunnik te Utrecht)	26	Gerardijn, zie : Jan.	
Buto	11	Gerinck	37
Chlotar (Lotarius)	4	Gerrit Schriver	72
Dagobert	4, 8	Gerrit (Gerard, Gerijt), zie : Grimbergen.	
Dalem	11, 15	Giesen	10
Dalem (heeren van)	15	Giessenburg	57
Diest	33		
Diest (heer van)	16		
Dinslagen	38		
Dirk II (graaf van Holland)	8		
Dirk III (graaf van Holland)	10		

	blz.		blz.
Gilla , vrouwe van Arkel	8	Heukelum (heer van)	35
Godfried van Bouillon	14	" (Jan van)	21
Godschalk (graaf van Ardenen)	6	" (Otto van)	20
Goor (Arend van)	68	" (Otto van)	55
Gorinchem (Gorchom, Gorcom)		Heusden	56
" „stichting”	18	Heusden dochter van)	20
Burgstraat	37	" (Jan van)	30
burcht	19	" (Robert van)	30
Diefdijk	6, 15	Hilvaert	77
Kortedijk	37	Holland	1
Krijtstraat	82	Hongarije	1, 3, 12
Marktveld	45, 82	Hoorn en Altena (heer van)	40
Molenstraat	85	Hoornaar	4, 5, 57
Quellinck	73	" „Houtland”	4
Stoofsteeg	82	Hubert van Kuilenburg	41
Vischbrug	37	Hugo Beeldemaker	58
Gorkens	18	Hugo , zie: Boter.	
Gouda	24, 63	Ingelheim	6
Goudriaan	40	Irmgard van Kleef	38
Gouw (stad van der), zie: Gouda.		Isabel , zie: Elizabeth.	
Gregorius (bisschop van Utrecht)	9	Isabel , zie: Margaretha.	
Grimbergen (Arend van)	16	Jacob , zie: Abcoude, Gaasbeek.	
" (Gerrit van)	16	Jacoba van Beieren	81, 84
" (Sophia van), zie:		Jan van Arkel (bisschop van Utrecht	
Sophia .		en van Luik)	39
Guido (Gwij; graaf van Vlaanderen)	33	Jan van Beieren (elect van Luik,	
Gulik (Willem van)	54, 58, 89	zoon van Holland)	79, 90
Gijsbert Pieck	103	Jan (zonder Vrees) van Bourgondië	56
Gijsbert Quekel	94	Jan I (hertog van Brabant)	28, 29
Gijsbert , zie: Abcoude, Bot, Bre-		Jan van der Donk	67
derode .		Jan Gerardijn	68, 73
Haastrecht	1, 26, 40, 57, 89	Jan Hendriksz. Tick	94
Haften (heeren van)	15	Jan (Sint—Evangelist)	26
Hagestein	1, 4, 6, 46, 49, 64, 88	Jan , zie: Altena, Arkel, Brederode,	
Hedikhuizen	18	Bronkhorst, Heinsberg, Heuke-	
Heemskinderen (de vier)	3	lum, Heusden, Lannoy, Rijn-	
Heer-Arendsbergen , zie: Arends-		stein, Vianen, Wolferen.	
bergen (Heer-).		Janue , zie: Genua .	
Heerler , zie Herlaar.		Jeruzalem	11, 14, 17, 31
Heikoop (Over-)	15	Johan , zie: Jan.	
Heilige Land , zie ook: Jeruzalem	11, 13, 16, 87	Johanna van Abcoude	33
Heiman van Dordogne	1, 2	Joincus , zie: Jan.	
Heiman van Dordogne	3	Jozeph van Arimathea	23
Heiman , zie: Arkel.		Kannemaker , zie: Hendrik.	
Heinsberg , zie: Jan.		Kapittel te Gorcum	49
Heckhuysen , zie: Hedikhuizen .		Karel (de Stoute van Bourgondië)	99
Hendrik (keizer van Duitschland)	7	Karel (dauphin van Frankrijk)	81
Hendrik (hertog van Brabant)	19	Karel de Groote	6
Hendrik Becker	94, 96	Cassandra	3
Hendrik Cannemaker	46	Kedichem	9
Hendrik Volkier	82	Kesteren	38
Hendrik , zie: Abcoude, Arkel,		Keulen	3, 35, 39
Reida, Vianen, Zevenbergen.		Kleef (Dirk van)	39, 42
Herberen , zie: Arkel.		" (Otto van)	38
Herbert (bisschop van Utrecht)	14	Knobbaut (Jan)	94
Herlaar (vier broeders)	67	Knobbaut (Gerard)	58
Heudichem	16	Koenraad van Saksen (Keizer)	7
Heukelum	1, 11, 17, 20, 100	Cock (Andries)	91
		Kock (Dirk)	76

	blz.		blz.
Cock (Hendrik)	90	Margaretha van Vlaanderen, vrouwe	
Koelvorden (Roelof van)	17	van Arkel	17
Constans (keizer)	2	Maria van Arkel, vrouwe van	
Kortrijk	33, 37	Bronkhorst	10
Coutzy (heer van)	16	Maria van Arkel	39, 54
Krimpenerwaard	39, 57, 89	Maria van Arkel, vrouwe van	
Kruisbroeders	36	Egmond	80
Kuik (Evert van)	13	Maria van Bentheim, vrouwe van	
Lannoy (Jan heer van)	95	Arkel	17
Lede (slot, land)	24, 26, 70, 88	Maria van Bourgondië	100
Lede (heeren van)	15	Maria van Gulik, vrouwe van Arkel	54
„ (Folperd van)	22	Maria van Oyen, vrouwe van Arkel	10
„ (Pelgrim van)	25, 34	Mariënwaard	26
Ledenberg (heeren van)	21	Mark, zie : Engelbert.	
„ (Arend van)	62, 82	Maximiliaan var. Habsburg	100
Lee, zie : Lede.		Mechelen	89
Leerbroek	11	Mechelen, zie : Willem.	
Leerdam (Lederdam) 1, 10, 15, 23, 72,	100	Meerkerk	50
Leeuwen (Betuwe)	20	Mey, der Mey, zie : Ameide.	
Leydenborch, zie : Ledenberg.		Merkenshoek	43
Lek	1, 25	Merwede (rivier)	1, 18, 85
Leeuwen, zie : Leeuwen.		Merwede (heeren van de)	40
Lienden	38	Metz	3
Lieningen	33	Michiel Yrsac Hubertsz.	40
Liesveld (Gerard van)	58	Molensgraaf	40
Limburg	29	Nederwaard	24
Linge	1, 9, 17, 22, 25	Nicolaas Pokers	48
Lippe, zie : Elizabeth, Otto.		Nicolaas, zie : Putten.	
Lodewijk (de Vrome)	6	Niemandsvriend, zie : Merkenshoek.	
Lodewijk (de Duitscher)	6	Nieuwpoort (Z.-H.)	57
Lodewijk (het Kind)	7	Noordeeloos	11, 39
Lodewijk X (koning van Frankrijk)	37	Nijland	11
Loon (Hendrik graaf van)	14	Nijmegen	13
Lopik	79	Ochten (graaf van)	20
Loreynen, zie : Lotaringen.		Olivier, zie : Heemskinderen.	
Lotaringen	2, 7	Oosterwijk	1, 10, 35
Lotaringen (hertog van)	6	Otto, zie : Ackoy, Arkel, Asperen,	
„ (Gijsbert van)	7	Beilen, Bentheim, Heukelum,	
Lotharius	6	Kleef.	
„ zie ook Chlotar.		Otto de Groote (keizer)	7
Loven, zie : Leeuwen.		Otto van Lippe (bisschop)	17
Luik	49	Oudewater	63
Lijsbeth Hendriks	36	Oudheusden (Hack heer van)	62
Maarten (Sint)	18, 49	Oyen	79
Maas	18	Pannonië	1
Mabelia van Arkel, vrouwe van		*Pauw, zie : Dirk Frankensz.	
Abcoude	32	Pelgrim, zie : Lede.	
Mabelia van Voorn, vrouwe van		Pepijn de Jonge	5
Arkel	32	Petronella van Are, vrouwe van	
Machteld van Gelre	42	Arkel	14
Margaretha van Altena, vrouwe		Philips van Bourgondië	90, 94
van Arkel	11	Philips de Schoone	102
Margaretha van Arkel, vrouwe van		Philips (graaf van Vlaanderen)	17
der Eem	40	Philips, zie : Wassenaar.	
Margaretha van Kleef, vrouwe van		Pierrepont	2, 4, 42, 89
Arkel	39	Pokers, Preylier, zie : Nicolaas.	
Margaretha van Kleef, echtgenoot		Priamus (Koning van Frankrijk)	2, 3
van Albrecht van Beieren	79	Putten (Nicolaas heer van)	30
*Margaretha van Oostenrijk	103	Quekel, zie : Gijsbert.	

	blz.		blz.
<i>Ravenna</i>	48	<i>Twente</i>	14
Reida (Hendrik van)	60	<i>Ungarijen</i> , zie : <i>Hongarije</i> .	
Reine (heer van)	16	Urbicius (bisschop van Metz)	3
Reinaard, zie : Reinier, Reinoud.		<i>Utrecht (stad)</i>	4, 15, 30, 40
Reinier van Baar (kardinaal)	46	Valkenburg (heer van)	40
Reinoud (Sint), zie : Heemskinderen.		Venetie	11, 12
Reinoud van Gelre	41, 69, 72	Verana van Agrippe, vrouwe van	
Reinoud, zie : Brederode.		Dordogne	3
<i>Rhenoy (Reynoy)</i>	20	<i>Vianen</i>	46
<i>Rietveld</i>	9	Vianen (Hendrik heer van)	52
<i>Ripelmonde</i> , zie : <i>Rupelmonde</i> .		Vianen (Jan heer van)	53
Ritzaert, zie : Heemskinderen.		Virneburg (graaf van)	18
Robert (de Fries, graaf van Vlaan- deren)	11	" (Robert van)	85
Robert (van Bethune, graaf van Vlaanderen)	37	Visscher, zie : Willem.	
Robert, zie : Arkel, Heusden, Steen- voorden, Virneburg.		<i>Vlist</i>	40, 57, 89
Roelof, zie : Koevorden	17	<i>Vogelswerve</i>	11
Roetzelaar, heer van	16	Volkier, zie : Hendrik.	
<i>Rotterdam</i>	63	Voorn (Walraven van)	41
<i>Rome</i>	6, 46	Vrancio, zie : Baar.	
<i>Rumpt</i>	16	<i>Vronen</i>	30
<i>Rupelmonde</i>	37	<i>Waal</i>	18
<i>Rijn</i>	7	Walraven, zie : Brederode, Voorn.	
<i>Rijnestein (slot)</i>	1	Wassenaar (Philips van)	37
Rijnestein (Jan van)	64	Well, zie : Adriaan.	
<i>Rijnspijk</i>	16	Wenceslaus de Heilige	8
Saksen	4, 6, 9	<i>Werkendam</i>	57, 63
Schelluinen	13	<i>Westfalen (land)</i>	19
Schoonhoven	57	Westfalen (volksstam)	4, 6
Schoonrewoerd	1, 11, 15, 45, 100	Willebrord (Sint)	5, 9
Schraver, zie : Gerrit.		Willem III (graaf van Holland en Henegouwen)	35, 37
<i>Slingeland</i>	11, 40	Willem IV (graaf)	53
Soet, zie : Aard.		Willem van Mechelen (bisschop van Utrecht)	30
Sophia van Grimbergen, vrouwe van Arkel	16	Willem de Visscher	94
<i>Spijk</i>	11, 15, 35, 77	Willem, zie : Arkel, Druten, Gennep, Gulik, Ijsendoorn.	
<i>Stadinge</i>	19	<i>Wiltenburg</i> , zie : <i>Utrecht</i> .	
<i>Staveren</i>	8	Woerdenburg (heer van)	55
Steenvoorden (Robrecht van)	61	<i>Wolferen</i>	18
Steenvoorden, zie : Aleid.		Wolferen (Jan van)	65
Sterkenbrug (Gerard van)	28	<i>Worcum</i> , zie : <i>Woudrichem</i> .	
Sterkenburg, zie : Bertrand.		<i>Woudrichem</i>	6, 63
<i>Stolwijk</i>	40, 57, 89	Wouter Simonsz.	58
Suidbert (Sint)	6	Wouter, zie : Egmond.	
<i>Sycambria</i>	1	<i>Wijk bij Duurstede</i>	33, 79
*Theoderich III (koning van Frankrijk)	5	<i>Wijtschild</i>	59
Thomas (Sint)	4	Ysabeel, zie : Isabel.	
Tibout, zie : Baar.		Ijselstein (heer van)	16
Tielman	9	" zie : Egmond.	
<i>Tiel</i>	41	Ijsendoorn (Willem van)	61, 63
Tick, zie : Jan.		Zevenbergen (Hendrik van)	97
<i>Tirol</i>	2, 12	Zevender (heeren van)	15
<i>Troje</i>	1, 9	<i>Zoelen</i>	39
		<i>Zuid-Holland</i> , zie : Brabant.	
		Zweder, zie : Gaasbeek.	

INHOUD

INLEIDING

De geschiedschrijving in de 15-de eeuw	I
Dirck Franckenszoon Pauw	II
De Geschriften van Pauli	V
De Historiographie van Arkel	XI
Het Haagsche Handschrift	XVIII
Wijze van Uitgave	XX
Overzicht der Historiographie van Arkel	XXIII
KRONIJCKE DES LANTS VAN ARCKEL ENDE DER	
STEDE VAN GORCUM	1—103
EXCURS. De Heeren van Arkel	105
BIJLAGE A. De Heeren van Arkel in het Chronicon	
Universale	110
BIJLAGE B. Stamboom van het geslacht van Arkel . . .	
INDEX	113

